

Conclusie

Militair gezien lijken de hoogtijdagen voor sein- en lichtpistolen vrijwel voorbij. Hoewel nog in de meeste legers in gebruik, is er een tendens naar het vergroten van het kaliber voor een betere uitwerking en een grotere dracht. De komst van de 40 mm granaatwerpers stelt de individuele militair in de gelegenheid vele soorten pyrotechnische munitie te verschietsen, zonder dat daar een apart wapen voor nodig is: er hangt immers een granaatwerper onder zijn geweer. Maritiem en civiel is er echter nog steeds empoel voor deze eenvoudige en betrouwbare apparaten. Lijnschietpistolen zullen onmisbaar blijven bij calamiteiten, zoals schipbreuken en overstromingen. De collectie in het Legermuseum geeft een evenwichtig beeld van de ontwikkeling van deze pyrotechnische vuurwapens, met de nadruk op de Tweede Wereldoorlog. Een uitbreiding met een echt Very pistol zou de verzameling compleet maken.

Literatuur

- Bottreau, M. & Kern, W., 'Les Walther SL et SLD, pistolets-signaleurs de la Kriegsmarine', in: *Gazette des Armes* 378 (2006) 53-56
- Brauer, K.O., *Handbook of pyrotechnics* (New York 1974)
- Derby III, H.L. & Brown, J.D., *Japanese Military Cartridge Handguns 1893-1945* (Atglen 2003)
- Dickinson, W.N., *History of Military Pyrotechnics in World War* (Washington 1920)
- Fleischer, W. & Jülich, H., *Deutsche Nahkampfmittel bis 1945* (Stuttgart 2006)
- Gaynor, R. & Kern, W., 'Les pistolets-signaleurs de la marine côtière américaine, calibre 37 mm', in: *Gazette des Armes* 392 (2007) 54-57
- Gaynor, R. & Kern, W., idem, tweede deel, in: *Gazette des Armes* 393 (2007) 40-43
- Gordon, D.B., *Equipment of the WWII Tommy* (Missoula 2004)
- Kern, W., *Deutsche Leucht- und Signalpistolen, Band 1, Geschichte und Entwicklung bis 1945* (Hürth 2006)
- Kern, W., *Deutsche Leucht- und Signalpistolen, Band 2, Geschichte und Entwicklung nach 1945* (Hürth 2000)
- Kern, W., 'Les premiers lance-fusées', in: *Gazette des Armes* 356 (2004) 38-41
- Kern, W., 'Les premiers lance-fusées: les ancêtres sous l'Allemagne Impériale', in: *Gazette des Armes* 357 (2004) 38-40
- Kern, W., 'Les pistolets lance-fusées de la Marine Impériale Allemande mod. 1899', in: *Gazette des Armes* 360 (2004) 20-23
- Kern, W., 'Les pistolets <Sternsignal> de la Marine Impériale Allemande', in: *Gazette des Armes* 361 (2005) 46-49
- Kern, W., 'Le pistolet lance-fusée Hebel 1894 de l'infanterie allemande et ses variantes', in: *Gazette des Armes* 363 (2005) 37-41
- Kern, W., 'Le pistolet lance-fusée Hebel 1894 à l'étranger', in: *Gazette des Armes* 364 (2005) 53-57

- Kern, W., 'Le pistolet lance-fusée modèle AWW', in: *Gazette des Armes* 368 (2005) 38-40
- Kern, W., 'Les pistolets lance-fusées Walther SL et SLD de la Kriegsmarine', in: *Gazette des Armes* 372 (2006) 34-38
- Kern, W., 'Les pistolets-signaleurs tchèques', in: *Gazette des Armes* 379 (2006) 40-44
- Kern, W., 'Le pistolet lance-fusée Walther modèle 1926', in: *Gazette des Armes* 380 (2006) 38-42
- Kern, W., '<Shingoju>, les pistolets-signaleurs de l'Empire Japonais', in: *Gazette des Armes* 382 (2006) 30-35
- Kern, W., 'Les pistolets-signaleurs <Ersatz> allemands 14/18', in: *Gazette des Armes* 386 (2007) 40-44
- Kern, W., 'Les pistolets-signaleurs anglais', in: *Gazette des Armes* 390 (2007) 50-54
- Kersten, M., *Walther - Eine deutsche Legende* (Wuppertal 1997)
- Lenselink, J., *Vuurwerk door de eeuwen heen* (Amsterdam 1991)
- Martens, B.J., 'Duitse seinpistolen', in: *SAM* 93 (1998) 54-61
- Martens, B.J., 'Patronen voor Nederlandse licht- en seinpistolen', in: *SAM* 122 (2003) 22-24
- Martens, B.J., 'Nederlandse licht- en seinpistolen tot 1940', in: *SAM* 138 (2006) 50-59
- Martens, B.J., 'Nederlandse licht- en seinpistolen tot 1940, deel 2', in: *SAM* 139 (2006) 14-17
- Martens, B.J., 'Patronen voor Nederlandse licht- en seinpistolen', in: *SAM* 122 (2003) 22-24
- Ortner, M.C., *Sturmtruppen* (Wenen 2005)
- Scheit, L., *Deutsche Leucht- und Signalmunition bis 1945* (Dietikon-Zürich 2008)
- Vries, G. de & Martens, B.J., *Nederlandse Vuurwapens, Landmacht en Luchtvaartafdeling* (Amsterdam 1993)
- Vries, G. de & Martens, B.J., *Nederlandse Vuurwapens, Marine, Mariniers en MLD* (Amsterdam 1997)
- War Department, *Technical Manual 9-1290 Pyrotechnic Projectors* (Washington 1943)

THE U.S. ARMY * MARINE CORPS
**Counterinsurgency
Field Manual**

EDITED BY
GENERAL DAVID H. PETRAEUS * LT. GENERAL JAMES F. AMOS
* LT. COLONEL JOHN A. NAGL

Louis Ph. Sloos

Van sjakobijbel tot Counterinsurgency Field Manual

Het boek als uitrustingsstuk
van de militair

Boeken behoren van oudsher tot de uitrusting van de militair. Het militaire zakboek werd 'op de man' gedragen. Klein formaat bijbels werden bij wijze van gestelike bagage te velde zelfs opgeborgen in de sjako. Ondertussen werd met boekenkennis en de wildgroei aan zakboekjes de draak gestoken door critickers. 'Waarom dan niet een gehele bibliotheek van militaire zakboekjes mede te voeren?'

Louis Ph. Sloos is conservator literatuur/bibliothecaris in het Legermuseum

*Ab. 1. De Amerikaanse COI-doctrine. The U.S. Army * Marine Corps Counterinsurgency Field Manual. U.S. Army Field Manual No. 3-24. Marine Corps Warfighting Publication No. 3-33.5 (Chicago, London 2007).*

Inv. nr. 00202946

Op 9 mei 1787 werd bij Utrecht de opmerkelijke vondst gedaan van onder meer 188 volle ransels van militairen van het Staatse leger. Deze werden die avond achtergelaten door een bataljon van het infanterieregiment Van Efferen, nadat zij tijdens een gevecht het onderspit hadden moeten delven. Van 153 van deze ransels werd destijds de inhoud geïnventariseerd. Daardoor bestaat een goed beeld van de spullen die de militairen allemaal bij zich hadden, en blijkt tevens dat boeken geen onbelangrijke plaats innamen. Het regiment zelf moest het stellen zonder zijn exemplaar van het bekende *Groot militair woordenboek*, ... ('s-Gravenhage 1740) van Johan Dibbetz, een foliant van enkele kilo's, Heibners 'Staatkundig Woordenboek', en zomaar 'boeken' of voorschriften, waarvoor majoor Van Oldenkop verantwoordelijk was. Soldaat J.D. Kern verloor zijn Engels gebedenboek, Hendrik Krijnen een nieuw psalmboekje, en ook Maria Wouter Bertens moest verder zonder zijn kerkboekje. Voorts werden in verschillende ransels boeken aangetroffen, maar daarvan zijn voor de identificatie alleen de naamsinscripties vermeld, zonder de boeken nader te omschrijven, zoals 'Servaas Fruman Tambour Majoor hoort dit toe'. De militair van nu kan ondanks zijn hightech uitrusting nog altijd niet zonder boeken. Anno 2008 is het boek in een moderne organisatie als de krijgsmacht nog springlevend.¹ Uit de index van het Centraal Publicatie Voorzienings Systeem van Defensie blijkt dat van honderden verschillende publicaties 'hardcopy's' gebruikt worden.² Het is vooral interessant om te

100

Afb. 2. Het Handboek voor den soldaat uit 1945. Deze uitgave van het handboek werd samengesteld uit bestaande Nederlandse én Engelse voorschriften en handboeken. Inv. nr. 00220533

Afb. 3. Wervingposter van de Koninklijke Landmacht, 1978-1985. Inv. nr. 00106144

zien dat van veel publicaties zowel een intranetversie als een hardcopy beschikbaar is, waaruit blijkt dat het gedrukte boek nog altijd waarde heeft als materiaalsoort. Door de verandering van conventionele naar non-conventionele oorlogvoering of beter gezegd counter-insurgency (COIN), neemt de behoefte aan kennis en informatie zelfs toe, vooral in de vorm van doctrines, theoretische handboeken voor hoe de gebruiker oorlogen wil voeren.³ Na de ervaringen in Irak en Afghanistan lopen vooral de Amerikanen voorop met hun COIN-doctrinevorming.⁴ De *US Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM 3-24)* uit 2006, een zakboek, haalde zelfs de non-fictie bestsellerlijst.⁵ De editie uit 2007 van de University of Chicago Press is onder meer te koop via internetboekhandel Amazon.

101

102

Afb. 4. Uitgaven in folio en in klein formaat van Jacob de Gheyns Wapenhandelinge uit 1608 respectievelijk 1664. Inv. nr. 00106623 en 00106621

Het bekendste boek als uitrustingsstuk van de Nederlandse militair is waarschijnlijk het *Handboek voor de soldaath* Han, dat, de titel zegt het al, aan iedere soldaat werd uitgereikt. Door de dienstplicht geniet dit boek grote bekendheid. Naast het *Handboek voor de soldaath* zijn in het verleden en heden vele andere boeken als militair uitrustingsstuk aan te wijzen. Een groot deel van de boekencollectie van het Legermuseum wordt gevormd door een unieke collectie werken die van de zestiende eeuw tot heden als uitrustingsstukken van militairen hebben gediend.

Een lange traditie

De legendarische figuur Richard Leeuwenhart (1157-1199) had te velde de beschikking over een handschrift van het beroemde krijgskundige werk (*De re militari*) van Vegetius.⁸ Dit zal meer uitzondering dan regel zijn geweest en bovendien beperkt zijn gebleven tot de militaire elite, maar de traditie gaat waarschijnlijk zelfs nog verder terug. Het oudste boek van het Legermuseum, waarvan kan worden aangenomen dat het als een uitrustingsstuk voor militairen is bedoeld, dateert uit 1543. Dit boekje, *Astvtie Militari di Sesto Ivlio Frontino* [De listige krijgshandelingen van Sextus Julius Frontinus] van Francesco Lucio Durantino, is slechts 16 x 11 cm en kan derhalve als een zakboek worden beschouwd. Het betreft hier een Venetiaanse uitgave.

In Italië ontstond in de loop van de zestiende eeuw een driedeling in de militaire literatuur die van groot belang is geweest voor de verdere ontwikkeling van de militaire publicistiek. Door de verwetenschappelijking van het krijgswezen in Italië ontstond een nieuw tijdperk in de militaire

theorie. Dit weerspiegelde zich in de militaire literatuur in drie soorten werken: instructieboeken, wetenschappelijke werken en de abstracte synthese.⁹ De verwetenschappelijking hield overigens vooral verband met de uitvinding van het buskruit en de gevolgen daarvan voor de artillerie, waardoor behoefte ontstond aan specifieke verhandelingen. Een ander gevolg was een voortdurende wedloop tussen de innovatie op het gebied van de artillerie enerzijds en de vestingbouw anderzijds, die tot in de achttiende eeuw de militaire literatuur bleef domineren. De eerste wetenschappelijke publicaties op dit gebied verschenen in Italië. Vooral de instructieboeken en de wetenschappelijke verhandelingen werden in de zeventiende eeuw steeds vaker doelbewust ook of uitsluitend in klein formaat uitgegeven. Van veel klein formaat uitgaven verschenen eerst een of meerdere uitgaven in groot formaat. Een werk moest zich vaak eerst bewijzen alvorens een uitgever overging tot een 'pocketeditie', dat is vandaag de dag niet anders. Maar in de loop van de achttiende eeuw verschenen vele werkjes direct in klein formaat. De professionalisering van het leger en de Verlichting, en de samenhang daartussen, speelden daarbij een belangrijke rol. Het werd gezien de algemene behoefte aan kennis en informatie bij militairen in combinatie met het ambulante beroep op een gegeven moment gewoon een voordeel als vakliteratuur voor die groep in klein formaat verscheen.¹⁰ In de loop van de achttiende eeuw konden inmiddels boekenkasten vol worden gevuld met klein formaat boeken over allerhande militaire onderwerpen.

Daarnaast verschenen in de achttiende eeuw steeds meer werken die inhoudelijk puur voor gebruik te velde waren bestemd direct in handzaam formaat. Zo heeft de Amerikaanse COIN-doctrine in zakformaat achttiende-eeuwse voorlopers in de vorm van Franse werken over de kleine oorlog, zoals *La petite guerre, ou traité du service des troupes légères en campagne* (Frankfurt am Main, Leipzig 1758), van Thomas-Auguste Le Roy de Grandmaison (1715-1801).¹¹ In de achttiende eeuw lijken dan ook de expliciete verwijzingen in de titel naar de functie van de boeken op te komen, zoals 'military field pocket book'.

Tot slot verschenen er klein formaat uitgaven over diverse onderwerpen die voor diverse beroepsgroepen bestemd waren, waaronder voor militairen. Een voorbeeld zijn de reisatlassen, die vaak in een smal, langwerpige formaat werden uitgegeven, zodat de reiziger deze in de diepe zakken van zijn jas kon steken. In de titels van deze atlassen worden vaak de beoogde doelgroepen opgesomd, militairen niet uitgezonderd, zoals *Atlas portatif ou livre nouveau de cartes géographiques, qui contient les XVII. Provinces, des Pays-Bas; [...] Le tout pour l'utilité de mesr. les officiers, les voyageurs & autres amateurs de géographie. ...* (Deventer 1741) van Joan de Lat. De belangrijkste ontwikkeling in de negentiende eeuw op het gebied van het boek als uitrustingsstuk was de opkomst van het zakboek voor het

103

Afb. 5. Officier van het regiment Saksen-Gotha, tweede helft 18e eeuw. Tekening Jan Hoyck van Papendrecht (1858-1933), naar een detail van een stemporaïn schilderij. Inv. nr. CL U 010-0066

soldatenvoik. De verspreiding van het alfabetisme enerzijds en de noodzaak dat ook soldaten beschikten over elementaire kennis anderzijds, was hiervan de oorzaak. Elementaire kennis voor soldaten werd in de negentiende zelfs dusdanig belangrijk dat militairen in het leger zonodig leerden lezen.

Een van de eerste militaire handboeken voor Nederlandse soldaten dateert uit het eerste jaar van het Koninkrijk Holland (1806-1810). Er is geen boek van eerdere datum bekend dat zich zo expliciet richt tot het niveau van de soldaat als het *Dagelijksch handboek voor de onderofficieren en soldaten* (Den Haag 1806).¹²

In de loop van de negentiende eeuw verschenen weldra vele boeken voor soldaten. Bovendien waren deze boeken vrijwel allemaal bedoeld als 'uitrustingsstuk'. In het *Dagelijksch handboek voor de onderofficieren en soldaten* uit 1806 was niet voor niets al opgenomen dat de soldaat zich in zijn *Chambrière* moest oefenen in het lezen, schrijven en rekenen. Dat er toen ook vanuit werd gegaan dat er grote groepen soldaten waren die daadwerkelijk konden lezen blijkt uit de handboekjes voor dienstplichtigen die in de jaren daarna verschenen. De eerste verscheen in 1810, het jaar waarin door Napoleon na de inlijving van het Koninkrijk Holland alsnog de dienstplicht in Nederland werd ingevoerd. De titel van dit boekje is *De geest der conscriptie, of korte, doch volledige aanwijzing van alles, wat ieder daarbij belanghebbend Hollander nopens de conscriptie des Franschen keizerrijks noodig heeft te weten: uit de Fransche wetten opgemaakt* (Amsterdam 1810). Dat dit soort boekjes verschenen had te maken met het feit dat bij de uitvoering van de dienstplicht in principe geen onderscheid des persoon werd gemaakt, waardoor mensen van alle rangen en standen, zowel analfabeten als alfabeten tot zeer goed geletterden, onder de wapenen moesten. Het kon zelfs voorkomen dat beroepsmilitairen met een hogere rang niet of nauwelijks konden lezen terwijl dienstplichtigen dat wel konden.¹³

Na de Franse tijd werd de dienstplicht in Nederland opnieuw ingevoerd en verschenen weldra weer allerlei handboekjes voor miliciens.¹⁴ Een ander nieuw genre voor soldaten dat in deze tijd zijn intrede deed was het zedenkundige handboek voor militairen. Ook dit was een regelrecht gevolg van de invoering van de dienstplicht. Het leger was nu immers een grote smeltkroes. De kerk, een organisatie als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, individuele predikanten, alsmede het leger zelf, bekommerden zich erom dat militairen deze zedelijk-religieuze en militair-zedenkundige handboekjes kregen en (gezamenlijk) lazen.¹⁵

Tegen het einde van de negentiende eeuw was het aantal zakboeken zo onderhand niet meer te overzien, zeker als de buitenlandse boeken, die bij de Nederlandse militair niet onopgemerkt bleven, worden meegerekend. In 1891 schreef een recensent in de *Militaire Spectator* 'Het groot aantal

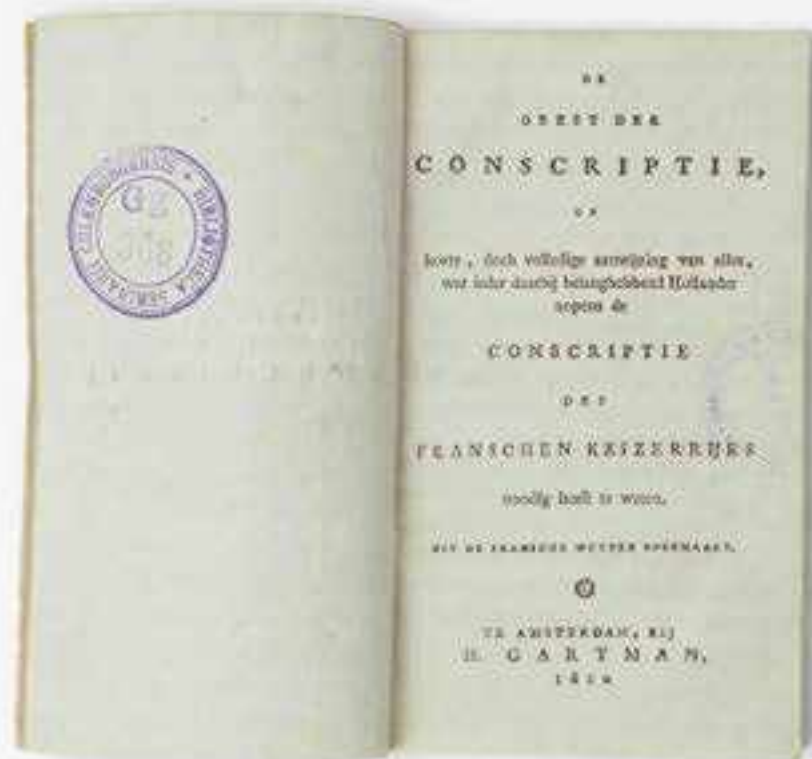
Afb. 6. Schouw-tonneel des oorlogs verbeeld in 48. nieuwe geographische land-caarten ... op een nieuwe manier tot nut en gemak geschikt voor alle officiers en ryzigers, om in de zak te dragen. ... (Amsterdam 1710). Het boekje is heel smal. Inv. nr. 00112452

zakboekjes voor den officier te velde is weder met één vermeerderd; het *Sattelbuch für Feldgebrauch, Frankreich und die französische Armee* heeft zijn pendant gevonden in een werkje, getiteld: *l'Allemagne et l'armée allemande*.¹⁴ In 1862 verscheen zelfs een zakboekje dat alleen bedoeld was voor de officieren van één specifiek regiment. Het ging om een *Kort overzicht der regiments-orders van het 4e Regiment Infanterie, mitsgaders aanschrijvingen, nota's enz. van het ministerie van oorlog, over de jaren 1834 tot 1861*, dat was samengesteld door de 1e luitenant A.W. van Dionant.¹⁵ Daarnaast verschenen er uitgaven die in zakboeken konden worden opgenomen. Een voorbeeld is het werkje *Gezondheidsregelen in acht te nemen door den soldaat: [...]*, een uitgave van C.W. Teulings, 'militaire boekdrukker', in 's-Hertogenbosch uit 1863. Volgens recensent Van

der Harten was de vorm van het boekje 'zóó, dat het, zoo men wil, gevoelig in het zakboekje van den soldaat kan ingenaaid worden'. Als enkele zaken waren weggelaten had het zelfs nog beknopter kunnen zijn, aldus Van der Harten.¹⁶ *Springer's Armeekörper-Tableau* was een uitkomst voor hen die geïnteresseerd waren in gegevens over buitenlandse legers en informatie daarover te allen tijde onder handbereik wilden hebben. Dit was gedrukt op beide zijden van een moeilijk scheurbaar vel papier van 40 x 55 cm, dat in zestienenvouwen in een kleine enveloppe kon worden bewaard in een zakboekje.¹⁷ Kortom, er was sprake van een cultuur op zich. Er zijn zelfs historische militaire aanduidingen voor dit soort boekjes, zoals de sjakobijbel voor het voetvolk en het zadelboek (uit het Duits: *Sattelbuch*) voor het paardenvolk. Over de term sjakobijbel is overigens vrijwel niets bekend. Het heeft er alle schijn van dat deze term alleen mondeling is overgeleverd uit de tijd waarin militairen in hun sjako,¹⁸ waarin veel ruimte onbenut bleef, met gemak een miniatuurbijbel konden bewaren.¹⁹ Officieren bewaarden zakboekjes ook in hun mantel.²⁰ De militaire literatuur en andersoortige lectuur was voor militairen te belangrijk, zeker sinds de achttiende eeuw, om zich te kunnen permitteren alleen boeken te lezen die in klein formaat beschikbaar waren. Daarnaast zijn er uiteraard militaire functies waar bepaalde literatuur voor vereist is die niet per se om praktische redenen handzaam hoeft te zijn, maar wel als uitrustingsstuk van desbetreffende militaire specialisten kan worden beschouwd. Te denken valt aan stafofficieren, koks, chirurgijns, enz.

Afb. 7. Atlas in een soepele kalflederen band met een klep en een sluiting, handig voor onderweg. Betreft: *Table des cartes des paysbas et des frontières de France, avec un recueil des plans des villes, cités et batailles données entre les Hauts Alliés et la France (Bruxel 1712)*. Inv. nr. 00129576

108

Afb. 8. Vademecum in zakformaat voor Nederlandse dienstplichtigen tijdens het Franse keizerrijk. De geest der conscriptie, of korte doch volledige aanwijzing van alles, wat ieder daarbij belanghebbend Hollander noemens de conscriptie des Franschen Keizerrijks noodig heeft te weten ... (Amsterdam 1810). Inv. nr. 00264670 (aanwinst 2008).

Militairen die grote(re) boeken toch te velde wilden meenemen konden tot in de negentiende eeuw hun voordeel doen met het feit dat de uitgeversband, een identieke band om een complete oplage die wordt verzorgd door de uitgever, pas in de tweede helft van die eeuw doorbrak. Daarvoor was een nieuw boek synoniem aan een ongebonden boek en kon de koper van een boek zelf bepalen hoe hij of zij dat liet uitvoeren. Uit de bewaard gebleven administratie van de Middelburgse boekhandel Van Benthem blijkt dat militairen hier inderdaad profijt van hebben getrokken. Zo liet de luitenant Muntendam in 1813 bij Van Benthem een halve perkamenten band binden 'om een Fransche instructie'.²⁷ Het was toen allang niet gebruikelijk meer boeken in perkament te binden, zeker een dergelijk boek niet. Deze opdracht kan dan ook gezien worden in het licht van het feit dat perkament zeer stevig en duurzaam is.

Ook aan de hand van overgeleverde boeken zelf blijkt soms dat de band is afgestemd op het gebruik.

Omvang

Gezien de toename van het aantal zakboeken en de belangrijke plaats die deze werken gingen innemen, werd de omvang van zakboeken in de loop van de negentiende eeuw uiteraard een steeds belangrijker punt van discussie, en deze discussie op zich is al bijzonder. In 1871 luidde een noodkreet:

Zakwoordenboeken, zakinstrumenten, zakrevolvers, zakboeken en zakboekjes zijn nog al eens veelal de namen waaronder vrij lijvige boekdelen of werktuigen de wereld worden ingezonden, en reeds bij voorbaat overvalt den mogelijken koper de vrees, met iets te doen te hebben, dat in afmetingen weinig op een cigaretkaker of portemonnaie zal gelijken.²⁸

Een ander schreef in 1883 (naar aanleiding van nieuw verschenen volumineus zakboekje):

waar bergen wij, de niet bereden officieren ten minste - te velde, dat en andere zakboekjes; want behalve die gegevens voor technischen arbeid, zijn er zooveel dienst-details, zooveel beknopte aanwijzingen van tactischen en

109

Afb. 9. Een zakboek over het bijzonder onderrigt in den voorpostendienst voor de onderofficieren en manschappen der lichte troepen (s-Gravenhage en Amsterdam 1832), van C.A. Geisweijt van der Netten. De auteur schrijft voorin dat 'getracht is, door klein formaat en letter de medevoering [...] te bevorderen'. Collectie Legermuseum, 00091761. En een zedekundig zakboek voor militairen, Pligten van den soldaat, korporaal, fourier, sergeant en sergeant-majoor, ... (s-Gravenhage, Amsterdam 1815). Inv. nr. 00002911

Afb. 10. Nederlandse vertaling van het succesvolle militair zakboek van de Duitse legerhervormer Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755-1813). Het betreft hier de tweede Nederlandse vertaling uit 1826 door de officieren J.P. Delprat en H.G. Seelig; de eerste Nederlandse vertaling dateert al uit 1800 en is van de hand van J.B. Winterhoven. Inv. nr. 00238197

administratieven aard, waarmede wij ons zouden dienen toe te rusten. Volgens de voorschriften op de mobilisatie, is het officierskoffertje nu immers al een ware „boite de Pandore“ geworden, tot welks ordelijke bepakking bijna de kunst van een Bamberg gevorderd wordt. Revolver, verrekijker, portatief schrijfgereedschap, kompas, kaarten, een kleine chirurgale trousse, een notitieboekje, onontbeerlijke zaken die ieder mensch met zich draagt [...] - waar moeten wij er in 's hemelsnaam mee blijven?*

Volgens F.A.V.W.H. van Tuerenhout waren te dikke boeken bovendien te duur, waardoor deze in te weinig handen kwamen. Daarnaast zouden te dikke boeken volgens hem de soldaten afschrikken. Soldaten stonden volgens van Tuerenhout weliswaar voor het grootste gedeelte te boek als kunnende lezen en schrijven, maar waren zij (anno 1881) toch bijna zonder uitzondering weinig intellectueel ontwikkeld en zelfs hun kennis van lezen en schrijven was meestal zeer gebrekkig. De soldaten zouden er daarom tegenop zien als tegen een berg en zich een zeer overdreven voorstelling maken van wat zij moeten leren om een goed soldaat te worden.²⁶

In 1883 schreef een kritische geest echter 'Beknoptheid is in ons vak een deugd, maar duidelijkheid is een grootere deugd, die er niet onder mag leiden'.²⁷ De auteur doelde hiermee op het feit dat de exercitiereglementen

Afb. 11. Een zogenaamd zadelpoek voor cavalerieofficieren, G. van Felet-Narbonne, Sattelbuch des Kavallerieoffiziers. ... (Berlin 1901). De auteur schrijft voorin: 'Dieser Theil des Buches ist deshalb so eingerichtet, daß er von dem übrigen Theil abgetrennt und im Dienst mitgeführt werden kann.' Inv. nr. 00220239

beknopt en daardoor dun genoeg waren om in de zak mee te nemen, maar buiten de zak waren ze eigenlijk niet te gebruiken.

Bijna honderd jaar later, in 1965, verschenen van de hand van ene F.M.E. in de *Militaire spectator* enkele interessante stukken over de zakboekproblematiek. Hij schreef: *Het samenstellen van een werkelijk handig zakboek, dat aan de wensen van een zo groot mogelijk aantal gebruikers voldoet, is niet eenvoudig.*²⁸ Volgens F.M.E. was de voornaamste factor voor het behalen van succes of en hoe de auteur zich weet te beperken. Twee verschillende standpunten konden volgens hem hierbij in acht genomen worden:

1. Een zakboek moet slechts die feiten en cijfers bevatten die een in het vak bekwaam en ervaren gebruiker menselijkerwijs gesproken niet kan onthouden en opgezocht moet kunnen worden.
2. Van alle onderwerpen wordt praktische aanpak en volledige maar zeer beknopte behandeling gegeven.

Het voordeel van laatstgenoemde soort is volgens F.M.E. dat hiermee meer gebruikers zullen worden bereikt dan met een inhoud die uitsluitend bestaat uit feiten en cijfers. Een nadeel is volgens hem echter dat een dergelijk boekje dikker uitvalt.

F.M.E. heeft geen oog voor het feit gebruikers ook een persoonlijke voorkeur zullen hebben; de een heeft voldoende aan een boekje met feiten en cijfers, de ander wil een beknopte handleiding. Daarnaast zal de persoonlijke voorkeur mede bepaald worden door de omvang van het boekje. Velen zullen voor eerstgenoemde soort kiezen als dat aanzienlijk handzamer is. Alleen degenen die aan boekje type 1 echt niet voldoende hebben zullen het veel omvangrijkere zakboekje kiezen. Vandaar dat er ook altijd heel divers aanbod is geweest van militaire literatuur.

Hetzelfde jaar schreef F.M.E. nota bene zelf in de *Militaire spectator* dat het formaat van zakboeken niet meer zo heel klein hoefde te zijn aangezien de zakken in de uniformen in de loop der jaren steeds groter waren geworden, vooral de West-Europese gevechtstypen werden in die tijd gekenmerkt door kloeke zakken. Ook formuleerde hij, interessant genoeg, een duidelijk pakket van eisen waaraan militaire zakboeken moesten voldoen. Dit 'zakboekfilosofietje' luidt: duidelijke druk (dat weliswaar werd mogelijk gemaakt omdat niet meer op het formaat bekibbeld hoefde te worden), dun papier (om dikte en gewicht te beperken), papier dat bij nat worden niet aan elkaar kleeft, een soepele en slijtvaste band, waarbij het boek op alle plaatsen gemakkelijk moet openslaan en ook open moet blijven liggen. Deze eisen zijn nog steeds actueel. Iets was ook nog niet achterhaald is zijn de losbladige (zak)boeken, die in de tweede helft van de twintigste eeuw lijken op te komen. Losbladigheid kan de bruikbaarheid

Afb. 12 Kookboek ten dienste van menages in het garnizoen te velde ... (Batavia 1908). Enige bekende exemplaar van deze 1^e druk. Het kookboek bevat onder meer recepten voor het bereiden van kalongs (vliegende honden of grote vleermuizen) voor inlanders. Inv. nr. 00265529 (aanwinst 2008)

Afb. 13 Uitgave uit januari 1945 van het bekende V.P.T.L. (Voorschrift voor de uitoefening van de politiek-politioneelle taak van het leger), een COIN doctrine van het KNIL. Inv. nr. 00044805

vooral verhogen als het formaat van het zakboek gelijk is aan dat van andere veel te raadplegen losbladige werken. Het zakboek kan bovendien niet alleen op een eenvoudige en nette manier up-to-date gehouden worden, het kan ook aan de persoonlijke wensen van de gebruiker worden aangepast, door de gedeelten uit andere boekwerken eraan toe te voegen of minder belangrijke gedeelten eruit te laten. Aan de losbladigheid kleeft echter ook een groot nadeel. In de praktijk wordt zelden een behoorlijk bijgewerkt en up-to-date exemplaar aangetroffen omdat op ongeregelde tijdstippen aanvullingen verschijnen. Dit leidt zelfs tot een zeker wantrouwen omdat het aan het boekje zelf niet mogelijk is te constateren of het volledig is bijgewerkt. Dit levert overigens ook problemen op met het collectioneren van deze boeken.

Boekenkennis of kennis in het hoofd

De wijze uitspraak 'Aimez les details, ils ne sont pas sans gloire, leur seule connaissance conduit à la victoire' van Napoleon, met andere woorden: detailkennis kan het verschil maken tussen winnen of verliezen, nam niet weg dat er ook werd gediscussieerd over de vraag of militairen überhaupt (te allen tijde) over zakboeken dienden te beschikken. In dit licht werd in 1879 een ontwerpvoorschrift gemaakt voor het houden van de zogenaamde

kadermanoeuvres, om de oefening in de tactiek op het terrein voornamelijk uit te voeren teneinde initiatief aan te kweken, *handelen op het terrein zelf, niet gesteund door gegevens, die nog moeten worden opgeslagen of uit den algemeenen reddingsboei, het zakboekje, moeten worden geput.*²⁸ Eerder al, in 1874, schreef J.H.H. Dommers in zijn uitgebreide analyse van het oefeningskamp bij Milligen 'dat hij vond dat tactiek of velddienst niet in den zak, maar in het hoofd moet worden medegenomen'.

Een voorschrift op de velddienst mocht niet te beknopt zijn; de verrichtingen en gedragsregels die bij de velddienst in acht genomen moesten worden reglementair in korte trekken vast te stellen was volgens de grootste militaire autoriteiten onmogelijk. Sommige wilden noch voorschrift noch reglement en beweerden zeer goed te kunnen handelen naar eigen inzicht. Maar zodoende werd de deur wijd opengezet voor alle mogelijke verwarring door een algeheel gemis aan eenheid en overeenstemming. Anderen wensten een zeer beknopt zakboekje, bij wijze van memorandum of memoriekruid, te velde mee te nemen. Tegen dit laatste wierp Dommers de weinig constructieve vraag op 'maar waarom dan niet een geheele bibliotheek van militaire zakboekjes mede te voeren?'²⁹ Weinig constructief omdat men zakboeken vooral voor jonge officieren als een goede vraagbaak beschouwde.³⁰ Bovendien moest zo'n memorandum juist de inhoud van een hele verzameling boeken vervangen, dat de officieren [...] niet alleen [ontheft] van de verplichting een groot aantal reglementen, voorschriften en circulaire's mede te nemen, waarvoor zij onmogelijk ruimte in hunne veldkist kunnen vinden, maar bespaart hun tevens een langdurig zoeken en naslaan daarvan op ogenblikken, waarin zij binnen zeer korte tijd het met zichzelf eens zullen moeten zijn hoe te handelen en bevelen, aldus een voorstander van het militaire zakboek anno 1896.³¹

Een andere officier was anno 1887 van mening dat soldaten uit hun hoofd

Afb. 14 - Het smal uitgevoerde Militair zakboekje ten dienste van het Nederlandsche leger, ... van A.W. de Bruijn (Maastricht 1833). De band heeft een gedeelte dat de voorsnede van het boek overlapt met een sluiting. In de band kunnen een potlood en documenten opgeborgen worden.

moesten kunnen zingen. Hij voegde daar opmerkelijk genoeg de opmerking aan toe dat hij niet graag gedrukt wilde zien wat de soldaten bij voorkeur zongen, terwijl een zangbundel dat juist kon voorkomen. De Duitse soldaat beschikte daarentegen wel over een gezangboek, dat sinds jaar en dag een standaard uitrustingsstuk in zijn ransel was.³²

De criticasters - een enkeling overigens - lijken vooral gekant tegen de algehele vervanging van kennis in het hoofd door kennis in boeken, hetgeen uiteraard niet de bedoeling was. Naast het feit dat de hoeveelheid kennis waarover militairen dienden te beschikken enorm was toegenomen en ook veel wijzigingen plaatsvonden, verloren zij veel tussenvormen van 'boekenkennis' die van primair belang kunnen zijn of grote voordelen kunnen opleveren uit het oog.

Van primair belang is natuurlijk voldoende strategische informatie. De kapitein J.J.M. Antoniotti schreef hierover bijvoorbeeld uit ervaring in zijn publicatie *Enige wenken voor het patrouilleren in Nieuw Guinea* uit 1960: *Het terrein is zo uitgestrekt, dat niet iedere commandant zijn patrouillegebied uit eigen aanschouwing geheel zal kunnen leren kennen. Het is dan ook aan te bevelen zoveel mogelijk inlichtingenbronnen te raadplegen, zoals hieronder genoemd. Voor patrouilles te land noemt Antoniotti vervolgens kaarten, patrouille- en tourneeverlagen, en terreinhandboeken, terwijl hij voor patrouilles te water de 'Zeemansgids' aanbeveelt.*³³

Een voorbeeld van een voordeel van een zakboek is dat daarmee standaardisatie kan worden bereikt. Zo werd in Engeland het *Field Surgery Pocketbook* in 1950 geheel gemoderniseerd teneinde de methoden te standaardiseren.³⁴ Gezien het onderwerp kan hier uiteindelijk ook sprake zijn van een groot belang.

Bij de artillerie kon een ballistisch zakboek uitkomst bieden bij het maken van een of andere berekening. Wetenschappelijke ballistische studies kunnen niet worden gemaakt zonder veel kennis van de wiskunde. Maar de praktische ballistiek, het maken van toepassingen voor bepaalde gevallen met behulp van formules die door deskundigen zijn afgeleid, kunnen als het ware voor iedere militair begrijpelijk worden gemaakt.³⁵ Vóór het verschijnen van het *Militair zakboekje ten dienste van het Nederlandsche leger, doch meer in het bijzonder van het wapen der artillerie* (Maastricht 1833) van A.W. de Bruijn waren nagenoeg geen gegevens beschikbaar over afwijkingen van kogelbanen.³⁶ Dit moet dus een enorme verrijking zijn geweest.

Wat wel een probleem kon vormen was dat de definitie van een zakboek begon te vervagen. Recensent K. Eland wees er in 1880 op dat niet elk zakboek een handboek was.³⁷ Ook was er onderscheid tussen een zakboek en een wegwijzer voor bij de studie, aldus W. Baden Ghyben. Beide soorten boeken waren weliswaar bedoeld als 'een boek tot naslaan voor officieren', maar de een voor te velde en de ander dus voor bij de studie.³⁸ Ook was er

Afb. 15 Nieuw-Zeelandse militair aan het front leest de publicatie *New Zealand at the Front*, geschreven en geïllustreerd in Frankrijk door mannen van de New Zealand Forces. (New Zealand official photograph taken on the Western front) Inv. nr. 00034066

verschil tussen een herinneringsboek, een aide-mémoire, en een leerboek.⁴⁸ Het zakboekje moest blijven wat het moest zijn: een boek tot naslaan, tot het opruimen van het geheugen, d.i., van hetgeen men reeds geleerd heeft, doch late men het nimmer als een leerboek beschouwen en gebruiken, klonk een dringende stem, terecht, in de *Militaire spectator* in 1894.⁴⁹

Dit soort onduidelijkheden kwam grotendeels voort uit het feit dat in de loop van de negentiende eeuw de officier-schrijver zeer actief werd; er verscheen veel militaire literatuur zonder enige officiële status. Auteurs probeerden bijvoorbeeld via het Departement van Oorlog uiteraard wel een zekere status aan hun boek mee te geven, maar dat lukte lang niet altijd. Bij het KNIL was wat dit betreft sprake van een opmerkelijke situatie. Toen in 1928 het befaamde *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Politieele Taak van het Leger* (VPTL) verscheen dekte dat een behoefte waarin tot die tijd de legerleiding niet voorzag.⁵⁰ Het KNIL had al die tijd alleen de beschikking over aanwijzingen, wenken, handreikingen, enz., die waren geschreven door officieren, zonder officiële status.⁵¹ De traditie hiervan gaat terug tot 1829, toen de gepensioneerd majoor van het Nederlands Oost-Indisch leger P.F. Vermeulen Krieger het eerste handboek

publiceerde over koloniale oorlogvoering.⁵² Het verbaasde hem toen ook al dat er na twee eeuwen militaire activiteit van Nederland in de Indonesische archipel nog altijd geen handboek over dat onderwerp was. Vermeulen Krieger moest het boek nota bene voor eigen rekening uitgeven. Pas met het verschijnen van het VPTL werd officieel voorzien in een geïntegreerde visie op de taakuitoefening van het KNIL.⁵³ Maar dit voorschrift in zakformaat zag het licht nadat de koloniale oorlogvoering ruim twintig jaar was afgesloten. In 1929 verscheen zelfs nog een supplement met 230 voorbeelden uit de koloniale militaire geschiedenis, voornamelijk van wat zich in Atjeh had afgespeeld. Het is logisch dat het VPTL, ondanks het late tijdstip waarop het verscheen en de deels bedenkelijke betekenis van de inhoud op dat moment, voorwerp werd van een welhaast mythische verering.⁵⁴ Als wordt bedacht dat het regel was dat in elke oorlog pas de tweede of derde expeditie de vijand uiteindelijk wist te bedwingen, is het niet verwonderlijk dat het niet meeviel tot een doctrine te komen. Het KNIL werd voortdurend gedwongen doortastend en improviserend te werk te gaan, vallend en opstaand en voortdurend struikelend.⁵⁵ Pas toen de Indische militaire verscheidenheid terugliep kon een doctrine worden geschreven. Na de pacificatie van de gehele archipel zou grootschalig verzet zich voortaan waarschijnlijk alleen nog maar in guerillavorm uiten, maar daar had het KNIL inmiddels greep op gekregen. Dat het VPTL vervolgens pas in 1928 verscheen had te maken met het feit dat de laatste Atjeh-veteranen toen de dienst gingen verlaten en hun ervaringen meenamen en de kennisoverdracht dreigde te verdwijnen.⁵⁶ Met de totstandkoming van het VPTL was in wezen dus heel wat bereikt en het document was onlosmakelijk verbonden met de Atjeh-veteranen. Toen in 1945 de nieuwe strijd begon werd het VPTL dan ook opnieuw uitgegeven en tot in 1949 herdrukt, er was bovendien niets anders voorhanden. Maar het was ook niet compleet waardeloos, het probleem zat hem vooral in de grootschaligheid van de volksoorlog.⁵⁷ In 1947 verscheen zelfs een uitgave van het VPTL met de titel *Kennis van het VPTL. Een kwestie van leven of dood*.⁵⁸

I read much more than I should at home. Van war library tot battle paperback

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het lezen door soldaten in het algemeen als vorm van vermaak in Europa en de Verenigde Staten steeds belangrijker. In Nederland speelde de kantinebibliotheek hierin een belangrijke rol.⁵⁹ De eerste kantines in het Nederlandse leger werden, voor zover na te gaan, rond de jaren vijftig en zestig van de negentiende eeuw opgericht te Venlo, Kampen en Breda om de ontheemde soldaat in een wat huiselijker sfeer vertier en amusement te kunnen bieden. Het succes van de kantinebibliotheek komt duidelijk naar voren in een naamlijst van intekenaren in het tussen 1897 en 1900 uitgegeven boekwerk *De uniformen*

van de *Nederlandsche Zee- en Landmacht hier te lande en in de koloniën* van F.J.G. ten Raa. Hierop schreven, naast eenendertig regiments- en andere militaire bibliotheken, namelijk maar liefst eenenveertig bibliotheken van militaire kantines van Leeuwarden tot Djokjakarta in.¹³ Opvallend is dat het niet alleen kantines betrof ter grootte van een infanteriebataljon, maar ook van compagnies, en bij de cavalerie van eskadrons. Dit impliceert dat het werkelijke aantal kantinebibliotheken vele malen hoger moet hebben gelegen.

De Council of Military Education schreef in 1866 in haar rapport over de situatie op dit punt in het Britse leger: 'Besides the garrison libraries at Chatham there is a Soldiers' Institute, wich combines library and recreation rooms. It is supported chiefly by the troops, but is not under the control of the Council. The manager, however, has informed them that during the year ending 31st December 1867, the circulation amounted to 39,492 volumes'.¹⁴ Volgens een publicist in de *Neue Militärische Blätter* zou het succes van de kantinebibliotheek voor wat betreft jonge officieren te danken zijn aan het feit dat zij gewoonlijk voor en na het middageten de meeste zin hebben om te lezen.¹⁵

De bibliotheken voor minderen in de militaire kantines, een belangrijke vorm van democratisering van het boek in het leger, stonden overigens niet op zichzelf. Nadat in 1859 het voornemen bekend was gemaakt om bij het Instructiebataljon in Kampen een ontspanningsruimte te creëren, wilde overste J.C.J. Kempees, commandant van genoemd bataljon, daar in 1871 nog een leesbibliotheek voor militairen beneden de rang van officieren aan toevoegen. Hij volstond met de mededeling dat het nut daarvan voor zoveel jongemannen geen toelichting behoeft en riep op om nuttige boeken die niet meer worden gebruikt ten geschenke aan te bieden, want *het lot van zoo'n boek, wijl het niet aan zijne bestemming voldoet, is treurig*.¹⁶

In het buitenland beschikten de legers over verschillende varianten van kantinebibliotheken. In Duitsland kende men naast (*Unteroffizier-*) *Speiseanstalten* ook *Offizier-Casinos* waar lectuur voorhanden was.¹⁷ Tot slot is gewezen op het leesgenot van soldaten tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog op de slagvelden, in de ziekenhuizen waar de gewonden lagen, alsmede in de barakken en gevangenenkampen.¹⁸ Een Amerikaanse soldaat schreef in 1864 aan zijn vrouw *I read much more than I should at home*. Vele andere soldaten hadden dat geschreven kunnen hebben aangezien militairen tijdens de oorlog meer tijd dan ooit hadden om te lezen.¹⁹ De 'Civil War experience', zoals de ervaringen opgedaan met lezende militairen tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog zijn aangeduid, hadden een positief effect op de ontwikkeling van het bibliotheekwezen in het Amerikaanse leger.²⁰

Tijdens de Eerste Wereldoorlog kreeg dit zijn beslag in de vorm van de War

Atb. 16 - Infantry Journal - Penguin Specials (nrs. S220, S221, S227) uit 1944, waaronder twee herdrukken uit 1943. Inv. nrs. 00262863, 00262873, 00262870

Library Service die werd opgericht door de American Library Association.²¹ Dankzij deze organisatie werden onder meer houten bibliotheekgebouwen geplaatst op 32 militaire bases, met elk meer dan tienduizend banden op alle mogelijke vakgebieden en veel fictie. Al met al werden meer dan zeven miljoen boeken gedistribueerd naar de militairen. Kort na de oorlog werd de Army Library Service opgericht, die vandaag de dag nog bestaat, een onderdeel van de Adjutant General's Office. Tijdens haar vuurproef, de Tweede Wereldoorlog, 'rekruteerde' de Army Library Service twaalfhonderd fulltime bibliothecarissen die tezamen 265 miljoen boeken en tijdschriften wereldwijd naar de troepen distribueerden tussen 1941-1946. Het bestaan en succes van dit soort bibliotheken zegt veel over de consumptie van gemakkelijke literatuur door soldaten, maar geeft geen antwoord op de vraag of deze boeken, net als de militaire literatuur, ook behoorden tot de uitrusting van Jan Soldaat. Dit is wel zeer aannemelijk. Daarnaast verscheen er in de tweede helft van de negentiende eeuw steeds meer gemakkelijke literatuur die speciaal voor militairen was geschreven en/of uitgegeven, zoals in Nederland van P.F. Brunings. Aan het begin van de mobilisatieperiode van de Eerste Wereldoorlog werden in het Nederlandse leger door legeraalmoezeniers en veldpredikers bijbels verspreid.²² Het Nederlandsch Bijbelgenootschap stelde voor dit doel enige honderden exemplaren ter beschikking van het Nieuwe Testament, van *eene afmeting, dat de borstzak der tuniek voldoende ruimte aanbodt*. De zogenaamde Forten-Commissie voegde hier een collectie kleine liederenbundels aan toe, om zodoende het bezwaar van godsdienstoefeningen buiten de kerkgebouwen te ondervangen. Ook deze werkjes waren 'van een vorm en omvang, dat de soldaat te velde er onder alle omstandigheden een plaatsje voor kan vinden'. In Engeland was al in 1825 bepaald dat kosteloos een bijbel en een gebedenboek beschikbaar moesten worden

Afb. 17 Een 'Pocket Book' (Walter Lippmann, U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic, New York 1943, 9^e printing) met op de achterkant de tekst 'Send this book to a boy in the armed forces anywhere in the U.S...' Inv. nr. 00079565

gesteld aan iedere militair die daar belangstelling voor had.⁴² Het gemakkelijke boek als uitrustingsstuk van de militair bereikte een hoogtepunt tijdens de Tweede Wereldoorlog toen in Amerika de 'battle paperback' zijn intrede deed.⁴³ In Duitsland was ongeveer gelijktijdig een vergelijkbare ontwikkeling te zien. Hier deden eind 1939 al de succesvolle Feld-, Feldpost, of Wehrmachtausgabe hun intrede die, in tegenstelling tot in Amerika, zouden worden verspreid via de Frontbuchhandel.⁴⁴ Een van de eerste Duitse uitgeverijen die snel de waarde inzag van een eigen boekenproductie voor het front was C. Bertelsmann in Gütersloh, vandaag de dag actief als de internetboekhandel BOL (Bertelsmann Online). Bertelsmann werd met 19,5 miljoen banden de op een na grootste leverancier van boeken voor het front. Bij de productie voor Bertelsmann waren ook twintig drukkerijen in Nederland betrokken. De oorsprong van de (battle) paperback, een boek dat met opzet in een eenvoudige vorm is gegoten om zoveel mogelijk mensen te bereiken, ligt overigens in Duitsland. In Leipzig was baron Christian Bernhard Tauchnitz in 1841 begonnen een serie in papier gebonden boeken uit te geven. Deze zogenaamde Tauchnitz-edities waren op hun beurt herdrukken van Engelse en later ook Amerikaanse werken. De boekjes werden in korte tijd een begrip in Europa. Ze werden gekocht door Fransen die Engels wilden leren en met name door Engelse treinreizigers op weg naar Oost-Europa, die in Parijs op de Oriënt-Express stapten. Zij konden de boekjes op het station aanschaffen. In de jaren dertig van de vorige eeuw waren al vijfduizend titels in de reeks verschenen. In 1932 kreeg Tauchnitz er een geduchte concurrent bij in de vorm van de bekende Albatross-reeks van Albatross Verlag GmbH. En in 1935 verschenen vervolgens de eerste tien Penguins.⁴⁵

In Amerika werd ongeveer gelijktijdig, tussen 1842 en 1845, geëxperimenteerd met spotgoedkope paperbackedities, die lijken op de paperbacks van later, van merendeels Engelstalige romans. Dit waren de zogenaamde *dime novels*, complete romans voor maar 10 dollarcent.

De eerste grote en meest veelzijdige Amerikaanse paperbackreeks is Pocket Books, die van start ging in 1939 en op zijn zachtst gezegd kon profiteren van de oorlog. De oplagen waren namelijk hoger dan ooit aangezien de krijgsmacht de boeken massaal afnam. In totaal werden vijftienvijftig miljoen Pocket Books afgenomen door het leger, de marine en het Rode Kruis. Er verschenen speciale edities met de opdruk 'Special Edition for Free Distribution by the American Red Cross'. De Amerikaanse Pocket Books lezers werden daarnaast aangemoedigd om hun boeken na lezing naar familie of kennissen in het leger door te sturen ofwel in te leveren op openbare bibliotheken. Burgers gingen ook meer boekjes kopen om deze te kunnen weggeven aan militairen. De distributie van deze paperbacks werd aangemoedigd en gecoördineerd door de Victory Book Campaign, een actie van de American Library Association en het Rode Kruis. Pakkende, om niet te zeggen meeslepende, campagneleuzen waren:

Our Boys Need and Deserve Books. - The Victory Book Campaign asks for your cooperation. Sailors at sea, Soldiers in the Solomons, Marines in Africa, Commandos on the alert in some unrevealed jumping-off place - they all need books to read - to read for pleasure, for information, and just for plain relaxation - to take their minds off sounds and sights they're trying to stop forever. Give them books - give them this book, when you are through with it - take it to the nearest Public Library, or send it to one of the addresses below a 3 ¢ stamp will do it.

Achterop elk Pocket Book was een zwart blokje te vinden met de tekst: *Share this book with someone in uniform, or: Send this book to a boy in the armed forces anywhere in the U.S.*

En er kwamen ook reacties uit het veld. Pocket Books maakte daar gretig gebruik van door wervende zinnen uit brieven achterin de boeken af te drukken, zoals: *If I had to choose, when making up my pack, between an extra K ration and a couple of Pocket Books, I honestly believe that I would, under most circumstances, choose the books. En: My division was in the invasion of Sicily and Italy. I assure you that all concerned appreciated the Pocket Books. Many a front line infantryman has carried a Pocket Books with him when going into engagements.*

Omdat Pocket Books sinds 1943 ook hielp met de productie van Armed Service Editions, waarover later meer, had zij bovendien betrekkelijk weinig last van de papierrantsoenering die al vrij snel tijdens de oorlog werd ingevoerd.

Voor uitgeverij Penguin, die in juli 1939 een filiaal opende in New York,

betekende de betrokkenheid van Amerika bij de oorlog na het bombardement op Pearl Harbor in een klap een veel grotere afzetmarkt voor politieke werken en romans, omdat het leger massaal paperbacks inkocht ter vorming en verstrooiing van de manschappen. Dit was zelfs zo lucratief dat de importeur van Penguin in New York besloot uitgever voor Penguin te worden. Deze Ian Ballantine maakte een afspraak met de Military Service Company en *Infantry Journal* om te praten over het gezamenlijk uitgeven boeken. Penguin zou zorgen voor de manuscripten, *Infantry Journal* voor het papier, en het leger moest het grootste deel van de oplage afnemen. Dit had als gevolg dat Penguin zich specialiseerde in het uitgeven van oorlogsboeken. De eerste vier titels waren herdrukken die tussen 1939 en 1941 in Engeland waren verschenen. De eerste originele Amerikaanse Penguin Specials waren *What's That Plane?*, *New Soldier's Handbook* en *How the Jap Army Fights*. Deze 'Infantry Journal - Penguin Specials' verschenen vanaf maart 1942, uitgevoerd op een iets kleiner formaat dan de Engelse en met een oranje steunkleur en een illustratie op de omslag.

De Amerikaanse uitgeverij van Penguin draaide zo goed dat er zelfs naar Engeland kon worden uitgevoerd in plaats van andersom. In het moederland werden de Amerikaanse Penguins echter niet goed ontvangen, wat na de oorlog tot een definitieve breuk zou leiden.

Vanwege de toenemende vraag naar paperbacks door Amerikaanse militairen kon daarin, ondanks het feit dat tijdens de oorlogsjaren nog enige uitgeverijen op dit gebied actief waren,¹⁸ op een gegeven moment alleen nog worden voorzien door een uitgeverij die zich daar volledig op richtte. In 1943 werd daarom de Council on Books in Wartime opgericht, die geheel zonder winstoogmerk twee uitgeverijen beheerde: Overseas Editions en Armed Services Editions. De Council on Books in Wartime bestond uit vertegenwoordigers van ongeveer zestig Amerikaanse uitgevers, veel bibliotheken en boekendistributeurs.

Overseas Editions waren uitgaven voor het buitenland en werden niet verkocht in de Verenigde Staten en Canada. De intentie was recente Amerikaanse boeken uit te geven, die in Europa en Azië verkrijgbaar zouden zijn totdat daar weer normale uitgeversactiviteiten ontplooid konden worden, dus zonder censuur. Armed Service Editions waren uitsluitend bestemd voor Amerikaanse militairen, dus niet beschikbaar voor burgers. Er waren twee standaardformaten van 14 x 10 cm voor boeken tot 320 pagina's en 16 x 11 cm voor boeken tot 512 pagina's, opvallend genoeg in beide gevallen oblong (liggend). Dit paste weliswaar niet zo goed in de zakken van het uniformjasje, maar het voordelig drukken ging in dit geval voor. Boeken waarvoor nog meer pagina's nodig zouden zijn werden 'Condensed for Wartime Reading'.

De Armed Services Editions bleven vijf jaar bestaan. In die tijd verschenen 1322 titels. De eerste verschenen in september 1943. Het ging om dertig titels, genummerd van A1 t/m A30, met een oplage van 50.000 elk, dus anderhalf miljoen totaal. Iedere maand verscheen in het vervolg zo'n serie van dertig titels, waarvan de nummers steeds vooraf werden gegaan door de volgende letter van het alfabet. De boekjes werden in de haven van New York gesorteerd en door de Army Postal Service verscheept. Voor de verdere distributie zorgde de Special Services Division.

Met ingang van augustus 1944 werden de boeken ook in Amerika zelf verspreid aangezien veel militairen daar inmiddels in ziekenhuizen lagen. De oplage per titel was tegen die tijd gestegen tot 155.000 exemplaren, het aantal titels per serie naar dertig à veertig.

De meeste Armed Services Editions waren herdrukken van korte verhalen, gedichten, staatkundige essays of oorlogsjournalistiek, dit alles ter beschikking gesteld door de deelnemende uitgevers. Er waren ook bundels die speciaal werden samengesteld voor de Armed Services Editions, zoals korte verhalen van onder anderen S.V. Benét, Katherine Mansfield, Paul Gallico, Edgar Allen Poe, Thomas Mann en Ernest Hemingway. Vanaf mei 1945 was ook de tijd rijp voor herdrukken van eerder verschenen Armed Services Editions. De laatste titel van de serie verscheen in 1947, het betrof, toepasselijk genoeg, *Home Country* van Ernie Pyle. In totaal werden maar liefst 123 miljoen exemplaren van Armed Services Editions in omloop gebracht.

Afb. 18. Deze bijbel heeft op 20 augustus 1915 te Armentières het leven gered van soldaat W. Hackett. Bron: foto: B. Jones, B. Howell, *Popular arts of the First World War* (Londen 1972)

Boeken als integraal onderdeel van de materiële militaire cultuur

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd op 20 augustus 1915 te Armentières het leven van soldaat W. Hackett gered dankzij het gelukkig toeval dat een kogel door zijn zakbijbeltje werd afgeremd. Het bewuste bijbeltje bleef bewaard als een zeer waardevol aandenken en er werd zelfs een ansichtkaart van gemaakt.¹⁰ Dit gaat voor de meeste verbruiksliteratuur, waartoe ook militaire zakboeken e.d. gerekend moeten worden, niet op. Veel boeken die als militair uitrustingsstuk werden gebruikt zijn dan ook zeer zeldzaam of zelfs uniek. Dit maakt ook de collectie van het Legermuseum uniek gezien de grote hoeveelheid verbruiksliteratuur van de militair die aanwezig is, met als enorme meerwaarde de link met de andersoortige militaire uitrustingsstukken in de collectie. Dit verband komt nergens beter tot uitdrukking dan in het Legermuseum. Daarnaast zouden we de militair uiteraard tekortdoen als we de militaire literatuur zelf, de geestelijke bagage van militairen, niet zouden beschouwen als een integraal onderdeel van de materiële militaire cultuur die het Legermuseum voor het nageslacht bewaart.

Noten

1. Johan Dibbetz, *Het Groot Militair Woordenboek*, ... (s-Gravenhage 1740).
2. W.J. Angenent, 'Het gevecht bij Vreeswijk 9 mei 1787', in: *Jaarboek Oud-Utrecht* (1987) 182.
3. Met dank aan kolonel G.H.J. Noordanus voor zijn commentaar op deze paragraaf.
4. Index van de in het CPUVOS (Centraal Publicatie Voorzienings Systeem) Geregistreerde en van kracht zijnde boekwerken (VS 2-2506) (23e dr.; Den Haag 2007).
5. G. Teitler, 'Krijgshistorische kanttekeningen bij doctrinevorming', in: *Militaire spectator* (1997) 205.
6. De Nederlandse COIN-doctrine, Gevechtsoperaties tegen een irregulier optredende tegenstander (LOP IC) net als de overige Nederlandse doctrines overigens niet in zakformaat, is grotendeels gebaseerd op die van Groot-Brittannië uit 1995. Zowel de Amerikaanse als de Nederlandse COIN doctrines zijn in gedrukte vorm beschikbaar. (Index van de in het CPUVOS (Centraal Publicatie Voorzienings Systeem) Geregistreerde en van kracht zijnde boekwerken 6. Hierin wordt ook een Engelstalige versie vermeld: *Combat operations against an irregular force* (ADP IC).
7. T.W. Brocades Zaalberg, 'To COIN or not to COIN', in: *Militaire spectator* 3 (2008) 122.
8. Rainer Leng, 'Kriegslehren im Mittelalter zwischen Artes-Literatur, Enzyklopädie und Fürstenspiegel', Vortrag der DFG-Forscherguppe "Bild des Krieges" am 5.3.1999. <http://www.uni-wuerzburg.de/kriegsbild/fg55.htm> (22-06-2006).
9. F.L. Taylor, introduction Keith Roberts, *The art of war in Italy 1494-1529* (Leigh On Sea, Essex 1993) 156-179.
10. Cf. het voorwoord van de uitgever in: *Mérite van Sachsen; édition portative des réveries ou mémoires sur l'art de la guerre*, (Dresden 1757) VI.

11. Zie: Sandrine Picaut, *La petite guerre au 18e siècle: l'exemple des campagnes de Flandre de la guerre de Succession d'Autriche, mises en perspective dans la pensée française et européenne (1701-1789)* (dissertatie, Namen, 2004).
12. Zie over dit boek: Joh. Schaele, 'Het dagelijks Handboek voor de Onderofficieren en Soldaten', in: *Kaltrunnummer Mars et Historia* (1990) 212-217.
13. Al op 29 december 1815 werden bij Koninklijk Besluit korpscholen opgericht waar onder anderen onderofficieren konden leren lezen, rekenen en schrijven. (Louis Ph. Sloos, 'Tot bevordering van hun duurzaam geluk. Het zedenkundige boek voor het Nederlandse leger in de negentiende eeuw', in: *Armamentaria* 34 (1999) 113).
14. Handboekje voor hen, welke in de termen van de Nationale Militie vallen, als mede voor allen, welke tot dezelve in eenige betrekking staan, of anderszins er eenig belang bij hebben, inhoudende de wet op de landmilitie, in dato 8 januarij 1817, benevens een register op dezelve (Amsterdam 1817). Handboekje voor kanoniers; uitgegeven door een voormaligen officier der artillerie; met eene algemeene inleiding; verschillende fragmenten behelzende, omtrent de geschiedenis der artillerie, in het algemeen, en die der Nederlandsche artillerie, in het bijzonder (s-Gavenhage 1817).
15. Sloos, 'Tot bevordering van hun duurzame geluk', 107-132.
16. A.H., 'L'Allemagne et l'armée allemande. Livret de campagne par Jean Povolni. Paris, L. Baudouin & Co. 1891', in: *Militaire Spectator* (1891) 242-245.
17. NN, 'Kort overzicht der regiments-orders van het 4e Regiment Infanterie, mitsgaders aanschrijvingen, nota's enz. van het ministere van oorlog, over de jaren 1834 tot 1861. Zamengesteld door den 1sten luitenant A.W. van Dionant. Te Gouda, bij A. Brinkman. [...]; in: *Militaire spectator* (1862) 517."
18. Van der Harten, 'Gezondheidsregelen in acht te nemen door den soldaat: [...]. Bijeenverzameld uit de werken van Persille en andere schrijvers. Uitgegeven te 's Bosch door C.W. Teulings, militaire boekdrukker 1863. In: *Militaire spectator* (1863) 375."
19. NN, 'Springer's Armee-körper-Tableau, nebst Daten über das Heerwesen von Oestreich, Russland Deutschland, Frankreich, und Italien. Meran, 1897', in: *Militaire Spectator* (1897) 196-197.
20. De sjako, een hoog cilindrisch militair hoofddeksel, werd vanaf 1830 op grote schaal ingevoerd bij vele legers en bleef populair tot circa 1850.
21. Deze term geniet ouder een groep ingewijden in de militaire geschiedenis wel enige bekendheid, maar er is voor zover bekend niets over te vinden in de militair-historisch literatuur en evenmin in de taalkunde.
22. Sprokkelaar, 'Militaire sprokkelingen', in: *Militaire spectator* (1883) 951.
23. Universiteit van Amsterdam, Collegatie Koninklijke Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, 1813, fol. 301.
24. B., 'Militair zakboek ten dienste van de officieren der schutterij door A.J. de Koff, [...]. Arnhem Is. An. Nijhoff en Zoon 1871. [...]; in: *Militaire spectator* (1871) 246.
25. Sprokkelaar, 'Militaire sprokkelingen', in: *Militaire spectator* (1883) 950-951.
26. Van Tuerenhout, 'Handboek voor de Nederlandschen soldaat der infanterie, Cavalerie en Veldartillerie door C.H. Hummelinck, [...]; en J. de Waal, [...]. Gorinchem, J.H. Kriërum, 1881. [...]; in: *Militaire spectator* (1991) 624-625.

27. Sprokkelaar, 'Militaire sprokkelingen', in: *Militaire spectator* (1883) 148.
28. F.M.E., 'Taschenbuch für Pioniere und Infrastruktur, door dr. G. Roos, [...] (Utg.: Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft, Darmstadt, 1964. [...]), in: *Militaire spectator* (1965) 257, 260.
29. X., 'Het ontwerp-voorschrift tot het houden van kadermanoeuvres. 1879', in: *Militaire spectator* (1880) 511.
30. J.H.H. Dommerc, 'Het oefeningskamp bij Milligen in 1874', in: *Militaire spectator* (1875) 23-24.
31. D... R., 'Boekbeschuwing. Bijdrage tot de kennis der Versterkings-Kunst, [...]', in: *Militaire spectator* (1836) 153. NN, 'Veldzakboekje ten dienste der Kavallerie-Officieren, zamengesteld door L.A. Baron van Ittersum, [...]. Uitgegeven met voorkennis van het Departement van Oorlog. [...]', in: *Militaire Spectator* (1856) 600.
32. NN, 'Aide-mémoire de manoeuvres et de campagne, à l'usage des officiers de toutes les armes et de tous les services, par le lieutenant-Général H.C. Fox, [...]. Bruxelles, 1895. Librairie militaire C. Muquard', in: *Militaire spectator* (1896) 603.
33. Sprokkelaar, 'Militaire sprokkelingen', in: *Militaire spectator* (1887) 560. Zie over het gezangboek in de standaarduitrusting van Pruisische huzaren: H.M.A. van Wijk, 'Bijlage tot het artikel: Aard, samenstelling en bijzonderheden van het Pruisische krijgswezen. [...]', in: *Militaire spectator* (1843) 200, zie over het gezangboek in de standaarduitrusting van de Pruisische infanterie: Licht en schaduw, of gemeenzaame militaire brieven over een reistogte naar de Pruisische Rijngebieden, in de maanden augustus en september 1842. VI, in: *Militaire spectator* (1844) 143, en voorts: Von Keim, 'De kleeding en uitrusting der infanterie', in: *Militaire spectator* (1892) 28.
34. J.J.M. Antonietti, 'Enige wenken voor het patrouilleren in Nieuw-Guinea', in: *Militaire spectator* (1960) 448.
35. H.M. van der Vegt, 'Militaire geneeskundige dienst', in: *Wetenschappelijk jaarbericht* (1952) 293.
36. v. P., 'Taschen-Balistik für den infanterie-Offizier. Ein Anhang zur Deutschen Schiess-Instruktion von Hermann Weyand. Großherzoglich Major Z.D. und Landwehr-Bezirks-Kommandeur. Berlin, Fr. Luckhardt, 1881', in: *Militaire spectator* (1881) 702.
37. J.P.C. van Overstraten, 'Beschouwingen betrekkelijk de schootafel, bijzonder voor den Coehoom-mortier', in: *Militaire spectator* (1850) 387.
38. K. Eland, 'G.J. Srijders, Handboek der Pionierkunst voor het Nederlandsche leger. Schiedam, H.A.M. Roelants. Afl. 1-4. 1880. [...]', in: *Militaire spectator* (1880) 735.
39. W. Baden Ghyben, 'Taktiek en versterkingskunst. Een boek tot naslaan voor officieren van alle wapens, door A.A. Beekman, [...] I. Vluchtige versterking. Toevallige gevechtsterreinen. Gorinchem, J. Noorduyt en Zoon, 1879. [...]', in: *Militaire spectator* (1880) 331.
40. Zie: D... R., 'Boekbeschuwing. Bijdrage tot de kennis der Versterkings-Kunst, [...]', in: *Militaire spectator* (1836) 153.
41. NN, 'Zakboekje voor de bezettingstroepen, in het bijzonder voor de officieren en het kader van de vestingartillerie, de bezettingsbataljons der infanterie, de schutterijen en het reservekader, samengesteld door A.N.J. Fabius, [...]. Amsterdam Van Holkema & Warendorf. [...]', in: *Militaire spectator* (1894) 699.
42. G. Teitler, 'Voorlopers van het VPTL, 1928-1929', in: *Militaire spectator* 5 (2001) 268.
43. Teitler, 'Voorlopers van het VPTL', 268.

44. J.A. de Moor, 'Een vroeg handboek over de guerilla in Nederlands-Indië: de Indische oorlogen van Vermeulen Krieger', in: *Armamentaria* 28 (1993) 9-20.
45. Teitler, 'Voorlopers van het VPTL', 268.
46. J.A. de Moor, 'Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', in: *Militaire spectator* 3 (2008) 140.
47. Teitler, 'Krijgshistorische kanttekeningen bij doctrinevorming', 208.
48. *ibidem*.
49. De Moor, 'Afscheid van Indië?', 141.
50. *Kennis van het VPTL. Een kwestie van leven of dood* (Batavia 1947).
51. Zie over de kantine in het Nederlandse leger: J.A.M.M. Janssen, *Cantinezorg in het Nederlandse leger voor de Tweede Wereldoorlog. Enkele fragmenten uit de voorgeschiedenis van de CADI* (s-Gravenhage 1982).
52. F.J.G. ten Raa, *De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht hier te lande en in de koloniën tekstdeel* (s-Gravenhage 1900) I-IV.
53. Cit. in: *Fifth report by the Council of Military Education on army schools, libraries and recreation rooms. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty* (Londen 1868) XXXIII.
54. Cit. in: NN, 'Einige Bemerkungen über Militärbibliotheken, Offizierslesezirkel und Winteraufgaben', in: *Neue Militärische Blätter VII. Band* (1875) 60.
55. NN, 'Voor eene op te richten lees-bibliotheek', in: *De militaire spectator, tijdschrift voor het Nederlandsche leger en dat in de overzeesche bezittingen*, 3e serie, vijftiende deel (1870) 363.
56. Anonim, 'Einige Bemerkungen über Militärbibliotheken, Offizierslesezirkel und Winteraufgaben', 60, e.v.
57. David Kaser, *Books and Libraries in Camp and Battle. The Civil War Experience. Contributions in Librarianship and Information Science, Number 48* (Westport, Connecticut, Londen 1984) 56-71.
58. Cit. in: Kaser, *Books and Libraries in Camp and Battle*, 13.
59. Kaser, *Books and Libraries in Camp and Battle*, 122.
60. Zie hierover: Arthur P. Young, *Books for Sammys. The American Library Association and World War I. Beta Phi Mu Chapbooks Number Fifteen* (Pittsburg, Pennsylvania 1981).
61. D. Romeyn, 'De zielverzorging bij ons gemobiliseerde leger', in: *Militaire spectator* (1915) 22-23.
62. Ian Dobbie, *Sovereign Service. The Story of SASRA 1838-1988* (Aldershot, Hants 1988) 11-12.
63. Zie hierover met name: Piet Schreuders, *Paperbacks, U.S.A. Een grafische geschiedenis, 1939-1959* (Amsterdam 1981).
64. Hans-Eugen Bühler in *Verbindung mit Edelgard Bühler, Der Frontbuchhandel 1939-1945. Organisationen, Kompetenzen, Verlage, Bücher. Eine Dokumentation, Archiv für Geschichte des Buchwesens, Studien, Band 3* (Frankfurt am Main 2002) 15-16.
65. Zie over Penguin ook: Phil Baines, *Penguin by Design. A Cover Story 1935-2005* (Londen 2005).
66. Te weten: *The Infantry Journal als zelfstandig uitgever, Infantry Journal Books, en The Military Service Publishing Co. in Harrisburg* (Pennsylvania).
67. Barbara Jones, Bill Howell, *Popular arts of the First World War* (Londen 1972) 56-57, 171.

Casper van Bruggen en

Harm Stevens

Wapenrusting en kleding van de Nederlandse kurassier, 1816-1841

Blinkende harnassen, hoog oprijzende helmkammen, zware paarden. Een eskadron kurassiers vormde een indrukwekkende verschijning. Maar het was een verschijning van voorbijgaande aard. In 1841 werden de laatste regimenten kurassiers in de Nederlandse armee opgeheven. Een saluut aan de laatste vertegenwoordigers van de zware cavalerie in de vorm van een anatomie van de kurassiersultrusting.

Casper van Bruggen is fotograaf in het Legermuseum

Harm Stevens is conservator blanke wapens en harnassen in het Legermuseum

Alb. 1 J. Hoynek van Papendrecht, Kurassier van het 9^e Regiment te Paard, 1890. Inv. nr. 056279

De titelprent in het boek *Kleeding en wapenrusting van de Koninklijke Nederlandsche Troepen* door J.F. Teupken, uitgegeven in 1823, toont een trofee die is samengesteld uit een reeks wapens, kleding en uitrustingsstukken die toendertijd door de militairen van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden werden gedragen. Centraal in dit arrangement staat een kuras, de kenmerkende bewapening van de kurassiers, het onderdeel van de zware cavalerie dat zijn naam aan dit harnas ontleende. Hoewel het dragen van harnassen al sinds het einde van de zestiende eeuw op zijn retour was verdween het kuras in de zeventiende- en achttiende eeuw niet definitief uit de bewapening van de ruitery. Op gezette tijden werd de plaatijzeren rompbescherming voor de zware cavalerie heringevoerd. Zo werd bij Koninklijk Besluit van 30 augustus 1815 (no. 17) machtiging verleend om de bestaande vier regimenten zware cavalerie van kurassen te voorzien. Op 18 juli 1816 werden de in voorgaande jaren geformeerde regimenten karabiniers officieel omgedoopt tot kurassiers. De vier Afdelingen der kurassiers (no. 1, 2, 3 en 9) kenden een verschillende bestaansduur. Op 10 maart 1841 werden de laatste twee afdelingen - no. 3 en no. 9 - omgezet in regimenten zware dragonders. Daarmee viel na eeuwenlang gebruik definitief het doek voor het kuras als onderdeel van de bewapening van Nederlandse strijdkrachten.

Maar anno 1823, het jaar van publicatie van Teupkens boek, kon het kuras nog in volle glans dienst doen als centraal stuk in een actuele trofee van wapens die daadwerkelijk werden gevoerd door de Nederlandse armee. Met deze emblematische verbeelding van de Nederlandse krijgsmacht werd dankzij de prominente aanwezigheid van het kuras bovendien de herinnering levend gehouden aan de ridderlijke krijgers van weleer waarmee het leger zich graag geassocieerd zag. De zware cavalerie afficheerde zich graag en niet geheel onterecht als de erfgenaam van de vrijwel volledig in plaatharnas gehulde ridders uit de middeleeuwen. Met enige overdrijving kan bij gevolg gesteld worden dat de vier afdelingen kurassiers in Nederland tussen 1816 en 1841 de zwanenzang zongen van een type cavalerie dat in een min of meer rechte lijn terug te voeren was op de gepantserde 'gens d'armes' uit de vijftiende eeuw. Met de opheffing van de laatste twee afdelingen der kurassiers kwam in 1841 een tijdperk ten einde.

Kurassiers werden ingezet om in gesloten formatie vijandelijke eenheden te breken of uiteen te slaan. Dat diende te gebeuren door middel van de charge, dat wil zeggen een massieve aanval waarbij de voorwaartse kracht van man en paard gecombineerd met de stoot van de sabel de vijand moest uitschakelen (of in het vooruitzicht van die stoot op de vlucht moest doen slaan). Daarbij was het hoofdzaak om voortdurend de gelederen gesloten te houden. Er werd stapvoets aangereiden. Al te lang op hoge snelheid aanrijden was niet mogelijk gezien het grote gewicht van man en paard waardoor het uithoudingsvermogen was beperkt. De officieren die bij het opstellen van de gevechtslinies nog voor hun eskadrons reden lieten zich in het eerste gelid terugzakken. Achter het tweede

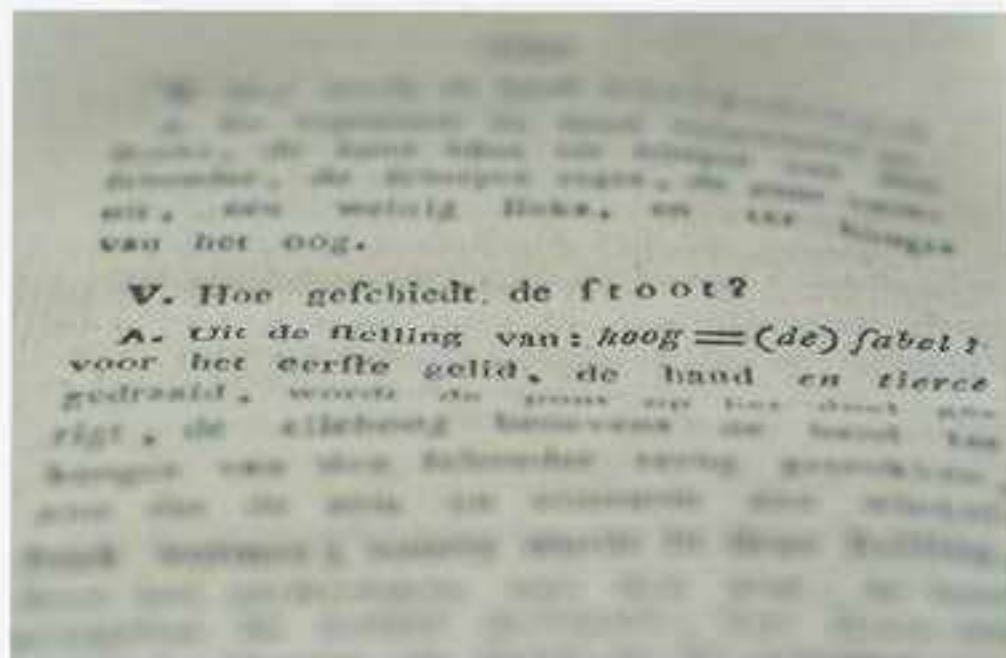
gelid reden onderofficieren die koortsachtig probeerden de formatie gesloten te houden. Op 300 à 400 meter hield een eskadron, afhankelijk van het terrein, nog eenmaal stand om de slagorde een laatste keer te herschikken. Nu gaf de trompetter een signaal: 150 meter verwijderd van de vijand werd in galop overgegaan. Wederom een signaal: op ongeveer 60 meter afstand van het vijandelijk doel, klonk het signaal 'Chargez!' Vervolgens werd er zo hard mogelijk gereden. De kunst was om ook in die laatste fase de formatie te behouden. Het laatste, meest ijzingwekkende deel van de aanval was de zogenaamde *Chock*, als de dicht bijeenrijdende kurassiers zich met de sabels vooruit stortten op de vijand.

Het was dus zaak dat een eskadron (of regiment) kurassiers in staat was te handelen als was het één lichaam. Uzeren discipline binnen de troep was daarom een vereiste. Om dat te bereiken nam de exercitie (oefening) in de opleiding van de kurassier een belangrijke plaats in (zoals dat overigens ook het geval was bij de andere wapens). Om ons een beeld te vormen van de wapenoefening voor de cavalerie is het nuttig het volgende boek ter inzage te nemen: *Bijzonder onderwijs in de handgrepen te paard voor de kurassiers, ligte kavallerij en lanciers door G.A. Geisweit van der Netten [...] Nieuwe vermeerderde uitgave, te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de gebroeders van Cleef 1829*. In het 'voorberigt' is te lezen dat '[...] een kleiner formaat en letter ten doel heeft gehad, [...] het gemakkelijker medevoeren te bevorderen.' Dit instructieboek dat slechts 9 x 14,5 cm meet, zal ten dienste hebben gestaan aan instructeurs en officieren. De handgrepen die in het boek behandeld worden betreffen de wapenoefening te paard. Steeds wordt antwoord gegeven op de vraag hoe de diverse wapens der lichte en zware cavalerie - sabel, pistool, karabijn en lans - moeten worden gehanteerd. Ook staan de diverse commando's - bijvoorbeeld 'Hoog = (de) sabel!' - genoemd. Daarbij moet worden opgemerkt dat het door de commandant langgerekt uitgesproken woord 'Hoog' het waarschuwingsbevel is en de meer explosief en dwingende klank 'sabel!' geldt als uitvoeringsbevel.

Bijzonder onderwijs in de handgrepen te paard is stevig verankerd in een traditie die in Nederland in 1607 zijn oorsprong vond in de monumentale uitgave van het beroemde exercitieboek *Wapenhandelinghe* met prenten van de hand van Jacob De Gheijn. Behalve de commandotaal is de belangrijkste overeenkomst tussen beide militaire instructieboeken de gedetailleerde ontleding van de wapenhandel in afzonderlijke, elkaar opeenvolgende acties. Een verschil is natuurlijk dat het instructieboek uit 1829 niet is geïllustreerd. Wel omschrijft Geisweit iedere handeling nauwkeurig. Het laden van het pistool presenteert hij in verschillende tempo's. Allereerst een opeenvolging van op commando uit te voeren handelingen in acht onderdelen, waarbij het vierde commando luidt: 'Opent = (de) patroon! De patroon tot op het kruid afbijten, haar dicht bij de opening tuschen den duim en beide voorste vingers vasthoudende; haar terstond laten zakken en regtop tegen de pan plaatsen.'

Gevolgd door het vijfde commando: 'Kruid op = (de) pan! Het hoofd voorover buigen, het oog op de pan slaan, dezelve met kruid vullen, [...].' Het mag duidelijk zijn: iedere lichaamsbeweging tot en met het richten van het oog stond omschreven ten einde via de instructeurs de kurassiers als het ware voor te programmeren, hem bewust te maken van zijn handelingen en hem bij deze exercities op de vingers te kunnen kijken. 'Men zal dus beginnen', zo schrijft Geisweit, 'met de lading in acht tempo's voor de pistolen te onderwijzen, en ieder deze in bewegingen en deze weder in handgrepen te ontleden, ten einde geen feilen voorbij te zien.' Bij oefeningen als het laden van het pistool werd gebruik gemaakt van zemelen of zaagmeel in plaats van kruit, zo geeft Geisweit prijs.

De tekst van dit instructieboek is consequent opgesteld volgens het principe van vraag ('V') en antwoord ('A'). Dat komt goed tot uiting in het zesde hoofdstuk getiteld, 'Gevechts-bewegingen voor de kavallerij met de sabel', waarin het steken of stoten met de sabel wordt onderwezen zoals dat ook moet worden uitgevoerd op moment suprême van de charge:

Afb. 2 'V. Hoe geschiedt de stoot? A. Uit de stelling van: hoog = (de) sabel! [etc.]
Bladzijde uit G.A. Geisweit van der Netten, *Bijzonder onderwijs in de handgrepen te paard voor de kurassiers, ligte kavallerij en lancier* ('s Gravenhage/Amsterdam 1829).

'V. Hoe geschiedt de stoot? A. Uit de stelling van: hoog = (de) sabel! Voor het eerste gelid, de hand en tierce gedraaid, wordt de punt op het doel gerigt, de elleboog benevens de hand ter hoogte van den schouder terug getrokken, zoo dat de arm en voorarm een winkelhaak vormen; voorts wordt in deze stelling, door het uittrekken van den arm, de hand eenigszins in kwart gedraaid den stoot uitgevoerd, [...].'

Zo hebben wij kennis gemaakt met de belangrijkste wapens van de kurassier: het kuras, het pistool en de sabel. Maar wat voerde de Nederlandse kurassier te paard nog meer mee? Gepoogd is om aan de hand van collectie van het Legermuseum een zo compleet mogelijke uitstalling te geven van kleding, wapens en uitrustingsstukken van de Nederlandse kurassier (manschap en officier) en zijn paard in de jaren 1816-1841. De beschrijvingen per voorwerp zijn grotendeels gebaseerd op de tekst van het eerder aangehaalde boek van J.F. Teupken, dat als een eigentijds voorschrift mag gelden. Teupken biedt ook uitkomst om een indruk te krijgen van de kleinere uitrustingsstukken die de kurassier kon opbergen in de mantelzak achterop het zadel en de poetszak die op de rechterzijde van het zadel zat. Omdat dergelijke voorwerpen niet zijn afgebeeld (ze ontbreken in de collectie van het Legermuseum), volgt hier Teupkens opsomming van 'Kleine Uitrusting-stukken waarvan de troepen te paard, behalve de kleeding-stukken en verdere voorwerpen [...] zijn voorzien': Twee hemden, twee onderbroeken, twee paren sokken, wollen slaapmuts, twee linnen handdoeken, haarkam, kleding-, laarzen-, vet-, en geweeslotborstel; een vetdoos, naaizakje, kledingklopper en een knopenschaar. Voor de verzorging van het paard: onder meer 2 mondzakken, een haverzak, een roskam, een rosborstel, spons, een manenkam en een schaar. Tot slot wordt genoemd een zakboekje met bliken koker.

Literatuur

- G.A. Geisweit van der Netten, *Bijzonder onderwijs in de handgrepen te paard voor de kurassiers, ligte kavallerij en lancier* ('s Gravenhage/Amsterdam 1829)
- J.P. Puype, 'De draagbare wapens van de Nederlandse Armee tijdens de Tiendaagse Veldtocht van 1831', in: *Armamentaria* 16 (Delft 1981) 93-140
- J.F. Teupken, *Kleding en wapenrusting van de Koninklijke Nederlandsche Troepen* ('s Gravenhage/Amsterdam 1923) (fascimile-uitgave De Walburg Pers Zutphen 1978)
- *Geschichte in Bildern. Die napoleonischen Kriege. Ausrüstung und Strukturen beteiligter Armeen. Band I* (Leipzig z.j.)
- Documentatie 'F.G. de Wilde', Bibliotheek Legermuseum, Delft

Bij de uitklappklaat

1. Het **kurass** van het manschappenmodel heeft een voering van grof linnen met daartussen paardenhaar. Op de borstplaat had de voering een grote binnenzak. De rood witte, geplooidde belegsels behoorden tot het grote tenue. Ze werden te velde niet gedragen. Het hier afgebeelde kurass is van na 1820, toen de schouderriemen over elkaar vallende ringen van messing kregen, in plaats van een beslag bestaande uit schulpen. De Nederlandse kurassen waren een navolging van kurassen zoals gedragen in het keizerlijke Franse leger. De borsten rugplaat bood weerstand tegen een geweerkogel die werd afgevuurd vanaf een afstand groter dan 80 meter. Als de schutter dichterbij stond was het risico groter dat de ijzeren plaat werd doorboord. De enigszins bolle vorm en het gladde gepolijste oppervlak van de borstplaat moest vijandelijke kogels doen afketsen.

2. **Casque** (helm) met een kam van paardenhaar. Leren stormbanden die met messing schubben zijn bedekt. Voorop een koperen leeuvenkop.
Inv. nr. 071601

3. Witleren **koppel** met ahangriemen waaraan de sabel hangt.
Inv. nr. 071627

4. Messing **koppelplaat** met witmetalen afdelingsnummer. De 'Afdeling Kurassiers No. 2' werd opgeheven op 14 november 1830. Deze afdeling kwam voort uit het regiment Zuid-Nederlandse karabiniers.
Inv. nr. 071627

5. **Zadel**, bekend als *selle royale*, van donkerbruin leer. Op de linkerkant voor op het zadel zit een holster met pistool. Op de buitenzijde van het holster een blinken kardoos die ruimte biedt aan vijf patroonhouders. De patronen worden tegen vocht beschermd door een leren klep. Op de rechterzijde een poetszak, waarin poetsgereedschap geborgen werd. Over het zadel werd een witte schapenvacht met een getande rand van rood laken gelegd. Deze ontbreekt op de foto. De schapenvacht moest zo groot zijn dat aan de voorkant de mantel, die gerold voor op het zadel gepakt werd, en aan de achterkant de panelen van het zadel geheel bedekt werden. Achterop het zijblad van het zadel een hoefijzerzak met nagelzak.
Inv. nr. 081185

6. **Hoofdstel** bestaande uit een trens. Stang van zogeheten Dessausch model met kromme scharen en geelkoperen pukkels, waarop een springende granaat. Op de frontriem van het hoofdstel behoorde een langwerpige ovaal koperen plaatje te zitten, waarin het nummer van het paard geslagen was (hier ontbrekend).
Inv. nr. 081315

7. **Sjabrak** met in de achterpunten het nummer van de afdeling. De sjabrak diende ter bevordering van het comfort van het paard. Replica.
Inv. nr. 122886

8. **Mantelzak**. Deze zak met op de zijanten het afdelingsnummer bevatte mogelijk allerlei reservekledingstukken.
Inv. nr. 082494

9. Witleren **handschoen** met kappen.
Inv. nr. 097373

10. **Laarzen** met blanke ijzeren sporen. De laarzen moesten zo hoog zijn dat de knieën beschermd werden. De laarzen mochten niet op een rechter of linker leest gemaakt zijn, maar op een rechte leest zodat de laars zowel links als rechts gedragen kon worden.
Replica.

11. **Patroel** der zware cavalerie nr. 1820. Dit voorbeeld betrof toen mijzelf geheel overeen met het Franse Patrole de Cavalerie Mutilée An II (1800-1801). De tekening is één model van een draagbaar kussen* vast aan de loop bevestigd het pinnet draagt, en is te lezen in de tekst, gericht te worden 'op den Patrole van'.

Inv. nr. 11329

12. De **patroel** en drie voorbeelden. De patroel bestaat uit een afgepaste lering van een lederen kussen gemaakt in een papieren huls. Het voorbeeld van patroon gebruikt als voorbeeld van het huls, wordt een papieren huls gemaakt waarin de lederen kussen zit. De huls wordt gevuld met een afgepaste hoesvorm die wordt gebruikt om de kussen te vormen. De patroel werd aan voorwerpen afgepast: aan de kant van de kussen met een knoop, aan de andere kant voorwerpen.

Replica

13. **Rijtuig** van wit velen. De afbeelding toont rijtuig bestemd voor een vervoer van het harnas van één paard en geladen kan worden.

Inv. nr. 11972

14. **Rokjes** van vilt met twee knopen met rode linnen afgepast. Op de schouders rode vilt en witte.

Inv. nr. 12420

15. **Sabel** der zware cavalerie, model nr. 3, ook bekend als sabel 3074, het jaar van invoering. Het model was geïnspireerd op een Frans voorbeeld, namelijk de Sabel de Cavalerie Mutilée An II (1800-1801). Deze sabel, bedoeld voor manschappen, is afgepast aan jules, of met andere woorden, dat zij passen aan wapen met een rode kling waarmee de cavalerie sabel (of sabel) ruzen wat met deze patronen minder goed mogelijk dan met een sabel met een kromme kling.

Inv. nr. 116073

16. **Officierssabel** der cavalerie. Officieren van het harnas van sabel te dragen naar eigen voorkeur, als het niet te veel afwek van het manschappenmodel. Het gewicht is 3 ponden licht, een type dat vanaf het begin van de negentiende eeuw algemeen in gebruik was bij de officieren van de zware cavalerie.

Inv. nr. 113813

17. **Officierssabel** van algemeen model, ingevoerd vóór 1800. Te gebruiken sabel. Betreft de generaal van sabel en Patrole, zijn de officieren meer voor kleine leuningen met een linnen met haken sabel, (afgepast model) gedragen vóór de jaren zwaarte koppel. ...

Inv. nr. 114076

18. **Hoed** van zwart vilt met bouillon van zijden, met kokende van anjer kjele en een band van zijden. De de hoop het sabel. Deze hoed werd gedragen door een officier van de 3e Afdeling der Cavalerie.

Inv. nr. 11128

19. **Stelmuts** van blauw laken met rode viltkanten, vormt een hoed en een afgepaste gramme*. Inv. nr. 116121

20. **Stelmuts** van blauw laken met rode viltkanten. Te gebruiken sabel van een witte harnas met sabel.

Inv. nr. 111310

21. Het is bekend voor de **brongepetten** van de cavalerie, vóór 1800 is de rode knop. Brongepetten dragen vóór een rode knop met donkerblauwe afgepaste ring.

Inv. nr. 114711

22. **Witte** bestemd voor een officier van de cavalerie. De helm is van vilt met sabel. De afgepaste zijn vilt. Het is de afgepaste is een versiering met sabel die wordt dat de helm vilt met sabel.

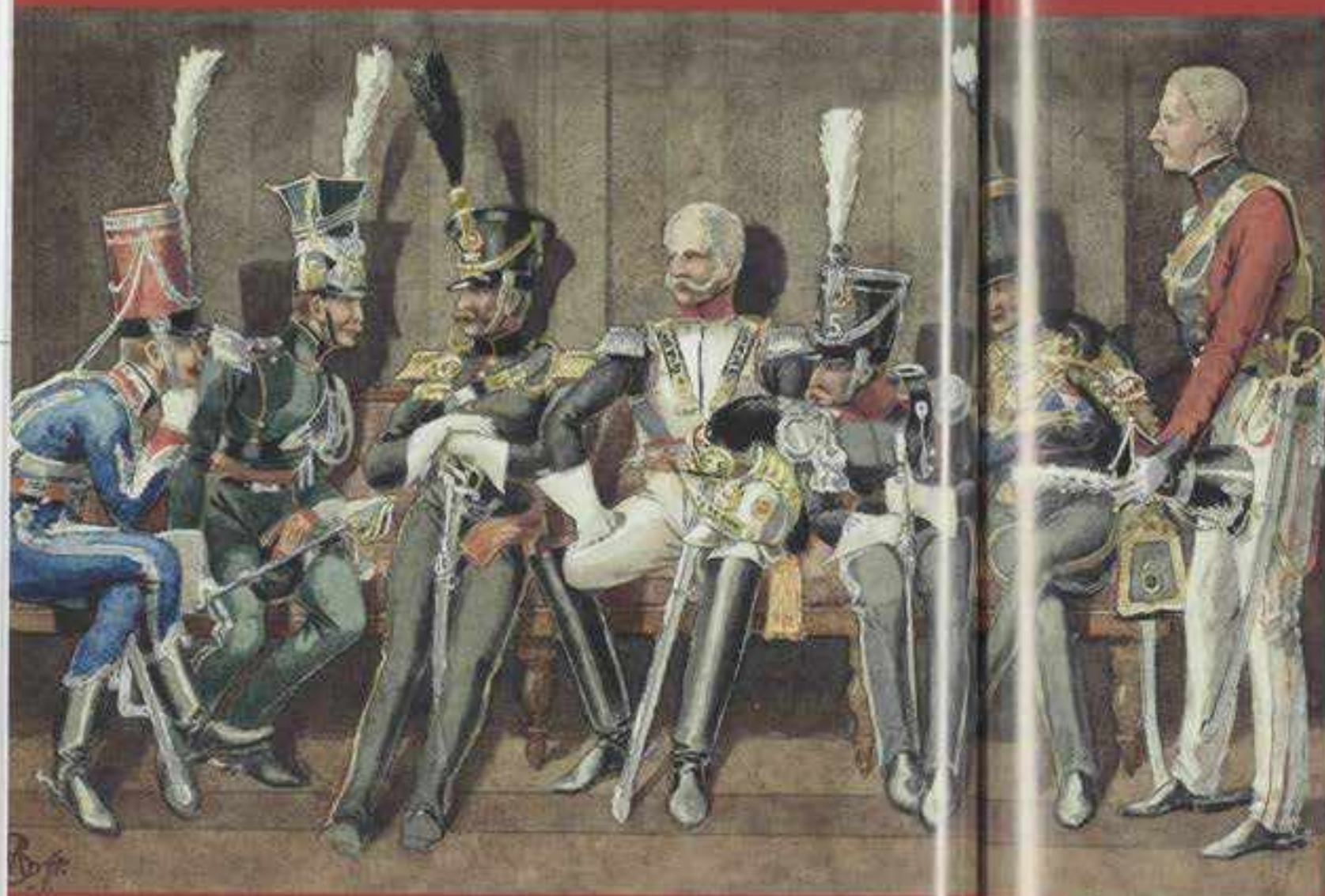
Inv. nr. 116181 (Bruiden Rijtuig van Amsterdam)

23. **Kruis** van behoeve van een officier van de cavalerie. De afgepaste sabelen hebben een vergulde harnas. De gouden, die vóór de harnas en de rugleer tegen elkaar is van in de vóór geboort wordt door vóór van een grip, wat van rood laken met sabelen gaten. De gouden harnas van de rood laken behoeft zijn afgepast aan zijden.

Inv. nr. 111382

* Het is bekend voor de 1800, maar het is bekend voor de cavalerie en de sabelen van sabel.

Mark van Hattem

De geur van het leger

De beleving van uniform-
veranderingen bij de
Nederlandse landmacht
1806-1956

Het leven te velde, statusoverwegingen, economische en politieke motieven en persoonlijke voorkeuren zijn van invloed op het aanzien van het militaire uniform. Deze kleine geschiedenis van regelzucht geeft een beeld van de weerbarstige praktijk van anderhalve eeuw uniformveranderingen bij de Landmacht. Over de Commissie hoofddeksel, het gebruik van paraplu's door officieren en de mysterieuze geur van het leger.

Mark van Hattem is conservator textilia in het
Legermuseum

Afb. 1 M. Staring, Militairen van verschillende bereden regimenten van de Landmacht en het Oost-Indisch Leger anno 1815-1830, verf op papier, 1898, inv. nr. 00116303

Uniformen veranderen mee met de tijden. Die veranderingen lijken in voorschriften en uniformtekeningen altijd zeer ordelijk en logisch te verlopen. Achter deze mooie plaatjes gaat echter een hele wereld schuil, waarin theorie en praktijk elkaar ontmoeten en een heel wat diffuser verschijningsbeeld van de militair ontstaat. Waarom werden uniformen veranderd? Welke belangen streden hierbij om voorrang? Hoe kwam men tot een uniform en hoe werd dit ingevoerd? Waarom gingen (en gaan...) zoveel militairen toch 'onreglementair gekleed'?

De geur van het leger

Een soldaat in uniform onderscheidt zich van mensen in burger - hij is anders en dat zie je. Maar dat niet alleen. Zijn uniform onderscheidt hem ook van zijn collega's. Binnen de wereld van het leger vertelt het uniform van de militair welk werk hij doet, welke rang hij bekleedt in de hiërarchie, welke speciale kwaliteiten hij heeft en veelal geeft zijn uniform ook persoonlijke informatie prijs. Is hij bijvoorbeeld een officier, die zelf veel geld heeft uitgegeven aan zijn uniform? Is het iemand die sterk aan traditie hangt en nog 'ouderwetse' concessies heeft gedaan in zijn uniform? Of iemand die ergens een persoonlijke voorkeur laat doorschemeren door af te wijken van de voorschriften?

De hele manier van kleden is bijna zoals in de dierenwereld: elk kledingstuk, elke toevoeging of weglating, elk detail is een signaal, een bericht voor de soortgenoten. Het is niet alleen een bericht, het is ook een manier om groepen af te bakenen en de sociale cohesie te vergroten. Vele signalen zijn er immers op

Afb. 2 - H.J. Bajetto, liaison-officier bij het Nederlands VN-detachement in Korea, dia-positief, 1953, inv. nr. 00179102. Bajetto, later kapitein, is hier gefotografeerd als eerste luitenant. Zijn uniform en onderscheidingsteken vertellen zijn carrière. Op de mouw het mouwembleem van de U.S. Indian Head Division. Op de borstzak het embleem van het Amerikaanse 38e regiment infanterie, 'rock of the marnie'. Daarboven de baton van het Oorlogsherinneringskruis (één geüp) en het Vierdaagse kruis voor betoonde marsvaardigheid. Boven het naamint een 'combat badge' van het Amerikaanse leger, een embleem voor hen die onder vuur waren geweest. Op de revers daarboven het embleem van de United Nations. Op de andere revers twee sterren voor de rang van Eerste Luitenant. Daaronder een parawing van het KNIL. Daaronder, bijna verscholen, een Amerikaanse 'Unit Citation' voor acties in Korea. De rode baret met het embleem van het regiment Van Heutsz duidt op een verleden als parachutist van het KNIL in Indië. Deze para's mochten tot 1955 de rode baret doordragen.

uit een 'wij' en 'zij' gevoel te stimuleren: dat is een deel van het zogenoemde *esprit de corps*.

In 1892 maakte een officier van de cavalerie zich druk over het dreigende afschaffen van de sabeltas. Hij publiceerde een artikel in de *Militaire Spectator* om zijn zaak te bepleiten, maar hij kon geen woorden vinden voor iets wat eigenlijk emotioneel bepaald en dus moeilijk in woorden te vatten was. Traditie? Aanhankelijkheid? Erbij willen horen? Uiteindelijk schreef de officier over zijn geliefde sabeltas: *...laat men haar toch voor tenue buiten de dienst bewaren; het is maar geur, maar een leger, een uniform zonder geur is niets.*

Wat de belangen van de man vorderen

In den laatsten tijd tracht men de uniformen zoodanig in te rigten, dat (zij) in eenvoudigheid van samenstelling datgenen aanbieden, wat de belangen van den man vorderen. Uniformen veranderden omdat ze niet meer voldeden aan nieuwe eisen of omdat de mode over de tijd dusdanig was veranderd dat men het uniform niet meer mooi vond. Praktische overwegingen spelen in de discussie over uniformverandering vanzelfsprekend altijd een belangrijke rol. Een uniform dient in eerste instantie de functie van strijkkleding. Een goede bron om deze discussie te volgen vormt de *Militaire Spectator*. In dit tijdschrift hebben vele officieren hun hart gelucht en pogingen gedaan een bijdrage aan de bruikbaarheid van nieuwe uniformen te leveren.

In het midden van de 19^e eeuw werd al betoogd dat het uniform van de infanterist moest worden vereenvoudigd. Dit omdat van hem *die voortdurende bewegelijkheid verwacht kan worden, waaraan in de tegenwoordige oorlogen teregt zoo veel waarde wordt gehecht.* Al vóór dat men over camouflage nadacht of niet meer in gesloten formaties vocht, zag men dus in dat een uniform over een zekere functionaliteit moest beschikken. De noodzaak van een gedekte kleur werd ook al veel eerder ingezien dan ze uiteindelijk werd ingevoerd. Al in 1900 schreef een officier der artillerie: *Maar in den laatsten tijd heeft zich een nieuwe eisch op den voorgrond gedrongen (...) die rekening houdt met de trefbaarheid van den man, nl. deze: dat de kleur van het laken zo gekozen worde, dat de troep niet eerder zichtbaar zij voor den vijand, dan onvermijdelijk is. Dat is een hoofdeisch!*

Functionaliteit heeft vele vormen en niet alleen krijgshaftige. Het is op zijn minst ook wel prettig als men het zelfde comfort heeft als van de burgerkleding. Hier raakt functionaliteit het terrein van de mode. Een goed voorbeeld is de behoefte om zakken in de kleding aan te brengen, een behoefte die bij voortdurend opdook. Een verzuchting uit 1891 om toch net als bij de 'jacquettes der burgerkleding' wat bergruimte voor 'kaart of rapport' in de jas te hebben stond zeker niet op zichzelf. Maar ook op parade bestaat er zoiets als bruikbaarheid. Wat te denken van deze pleidooi voor de afschaffing van fouragères, uit 1891: *Bij parades en wapenschouwingen, juist wanneer de troep vertoon moet maken, verhinderen die dingen bij het uitvoeren der handgrepen.*

Zoo bijv. bij "vellen" en "presenteren" van het geweer, ziet men den man voortdurend met fouragères in de war en verhangt hij zich (er) dikwerf in bij het "overnemen".⁸

Veel van de uniformveranderingen die uit praktische overwegingen worden gedaan, zijn kleine aanpassingen, die soms niet in de voorschriften terug te vinden zijn. Voor de militair-historische geïnteresseerde van nu verklaren ze soms moeilijk te begrijpen verschillen in stofkeuze of maakwijze van een kledingstuk. Een goed voorbeeld is een besluit uit 1847, om de mouwomslagen van kapotjassen voortaan vast te naaien, om op die manier te voorkomen dat de losse omslagen tot ongelukken leidden bij het gebruik van het geweer.⁹ Soms is een microscoop nodig om het verschil te zien. In 1964 werd de in 1956 ingevoerde gevechtsskleding zodanig gewijzigd, dat de stof voortaan niet meer in platbinding geweven zou worden, maar in satijnbinding. Dit omdat de stof in satijnbinding minder stug was, minder lawaai maakte en een beter vuilafstotend vermogen had.⁸ Kleine wijzigingen in het uniform, ingegeven door het soort gebruikte textiel, zijn van alle tijden.

In 1806, kort na de invoering van het witte uniform van het Koninkrijk Holland, deed zich het geval voor dat de zwarte omslagen van het 9^e regiment infanterie bij regen op het witte laken afgaf. In verband met het doorlopen van de zwarte kleur werd daarom op voordracht van de kolonel de kleur van de omslagen aan de binnenzijde veranderd in wit.⁸ Hetzelfde deed zich voor met de gele kleur van het belegsel aan het eind van de 19^e eeuw, dat door de infanterie werd gebruikt in combinatie met het blauwe standaard uniform. Het geel werd snel bleek en vuil en was bovendien niet populair, vandaar de latere verandering in rood of andere tinten blauw.¹⁰

Maar praktische argumenten kunnen reëlere redenen versluieren. Dit zou het geval kunnen zijn bij het afschaffen van de rokjas. De rok 'oude stijl', dat wil zeggen hoog opgesneden en met lange panden aan de achterzijde, was aan het eind van de jaren veertig van de 19e eeuw bij de linietroepen nog volop in gebruik. Wel was er in de burgermode inmiddels een soort rokjas die het midden hield tussen een binnen- en buitenjas. Deze jassen waren aan de voor- en achterzijde even lang en werden tot aan boven geheel gesloten met één of twee rijen knopen. Zo was in feite een dichte, korte jas ontstaan. In sommige gevallen waren deze jassen, volgens de mode van de tijd, voorzien van een smalle 'wespentaille'. De militairen lijken het niet te hebben gepikt dat zij het, nu er een alternatief voor handen was, moesten doen met het ouderwetse model. *De rok is in zijn geheel zo ondoeltreffend mogelijk; hij bedekt noch buik, noch iendenen en heeft niet de minste berging. De dichte kraag is lastig en dient alleen om de beweging te bemoeielijken. De epauletten verhinderen het gebruik der karabijn (...) zonder twijfel dat het grootste gedeelte der eskadrons na eenige dagen campagne ze verloren zal hebben en veelal met opzet. Den rok vervange men door de lifetka of wapenrok.*¹¹ Daar kwam nog bij, aldus een klacht uit de praktijk van een infanterieofficier, dat de kapotjas (ofwel overjas)

Afb. 3 Uniformrok van Hendrik Jacob T Hart, 1^e luitenant 8^e regiment infanterie van het Koninkrijk Holland, 1809, inv. nr. 050815.

De jaspanden van deze jas zijn volgens het oude, langere model. Waarschijnlijk was dit een persoonlijke voorkeur. De binnenkant van de panden is wit, conform de wijziging die werd doorgevoerd toen bleek dat de donkerblauwe tint bij regen ging afgeven en doorlopen.

Afb. 4 Rokjas voor een hoofdofficier van de genie van het Limburgs Bands Contingent, c. 1850, inv. nr. 052565. De rokjas is van het destijds in de mode zijnde model met jaspanden die voor en achter gelijk van lengte zijn.

slecht over de ouderwetse rok aangetrokken kon worden. Een goede reden dat oude ding af te schaffen!" Hier lijkt het in eerste instantie te gaan om praktische overwegingen. Maar eigenlijk was de belangrijkste verandering ten opzichte van vroeger, dat er nu een modern alternatief voor de oude rokjas voorhanden was. De soldaten wilden in zekere zin gewoon bij de mode aansluiten. Met het argument dat de kapotjas niet over de rokjas zou passen kan hetzelfde aan de hand zijn: onder invloed van de mode was de taille van de overjassen steeds nauwer geworden. Zo dwong de mode een ander gebruik af. Nu we dan bij het verschijnsel 'mode' zijn aangekomen, is het zaak om het tweede voor de hand liggende argument te noemen om van uniform te willen veranderen: het vergroten van aanzien.

Eene zekere coquetterie

Beroepsmilitairen zijn van nature meer geneigd dan dienstplichtigen om waarde aan een aanzienlijk voorkomen te hechten. Na de Napoleontische tijd, waarin kleurrijke uniformen ook een praktische waarde hadden, was het belangrijkste argument voor het in stand houden dan wel invoeren van protserige uniformen het feit dat men meende op deze wijze de dienst aantrekkelijk te maken. Het uniform gaf de drager status, verhief hem boven het 'grauw' der burgers en is aantrekkelijk voor wie hiervoor gevoelig is. In 1836 constateerde de *Militaire Spectator* dat doelmaticheid bij de meeste legers van Europa is opgeofferd geworden aan het uiterlijk fraaije, aan het elegante, 't welk den soldaat dat

Afb. 5 Persfoto van het Britse leger, 'Gift of skins from Mr. Nehru', 1947-1955.

Afb. 6. W.C. Staring, *Officieren van verschillende wapens op een galabal anno 1845*, kleurendruk 1900, inv. nr. 00009098/15

zekere gevoel van eigenwaarde, die zelfverheffing boven andere standen der maatschappij geven (...) in zeker opzicht zijn wij het geheel met den prins de Ligne eens, dat de kleeding eene zekere roquetterie aan den soldaat moet inboezemen.¹¹ Zeker is dat de staat het imposante, soldateske aanzien van haar militairen graag aan de maatschappij toonde. In 1842 werd nog een verbod aangescherpt op het dragen van burgerkledij door officieren tijdens verlof voor bepaalde tijd.¹² Zelfs in 1905, toen het merendeel van het leger al bestond uit dienstplichtigen, werd dit argument nog gebruikt door hen die meenden dat een 'nette uniform' vrijwilligers zou aantrekken. Mede hierom zagen deze officieren het ook als hun plicht in het openbare leven in uniform te verschijnen, om hun medeburgers te imponeren en zo de lust op te wekken ook dienst te nemen.¹³ Niet iedereen was het hier mee eens. Anderen wezen erop dat het, juist in een 'volksleger', zonde van het geld was om te investeren in gala-uniformen. Er werd op gewezen dat in de praktijk de meeste officieren in het burgerleven juist niet in uniform gezien wensten te worden: 90% zou, zodra men naar 'bal, diner of soiree ging' het uniform hebben afgelegd.¹⁴ Vanzelfsprekend vonden de voorstanders van het gala-uniform dat het zo

weinig gedragen werd, omdat het zo onooglijk was. In dit verband werd gepleit voor een gala tenue bestaande uit een attila met al het passementenwerk van zilver: dat zou pas indruk maken op die burgers, daar in de opera...¹⁵ 'Mooi' heeft voor de militair in deze periode vooral te maken gehad met 'status'. Dat wat status verhogend was, werd graag 'sierlijk' en 'net' genoemd. Die status diende tot onderscheiding en dat betrof ook onderscheiding in rang of van de eigen eenheid. Eind 19^e eeuw was er verzet tegen het afschaffen van de sabels voor officieren, niet omdat men deze wapens in het gevecht nog gebruikte, maar omdat de sabel van belang werd geacht voor de 'martialie houding' van de officier.¹⁶ Kapitein F.A. van Braam Houckgeest van het Korps Mariniers, bij uitstek een eenheid met een sterke korpsgeest, nam in 1873 deel aan een expeditie naar Atjeh. Omdat hij vond dat zijn manschappen onvoldoende opvielen te midden van de overige troepen, vroeg hij toestemming hen te mogen kleden in blauwe matrozenhemden. Op die manier kon hij 'het eigendommelijke karakter' van het korps behouden!¹⁷ Persoonlijke smaak van de monarch kon soms voor specifieke dienstvakken de doorslag geven. Koning Willem III had de uniformering van de generaals en van de leden van het Militaire Huis geheel gemodelleerd op het huzarenuniform, dat hij beschouwde als zijnde het meest 'militair' in aanzien.¹⁸ Koningin Wilhelmina was een andere mening toegedaan en veranderde in 1898 het uniform van haar opperofficieren drastisch.¹⁹

Welke zich als beter en goedkoper aanbeveelt

Het idee, dat op de burger indruk gemaakt moet worden, maar tegelijkertijd de soldaat te velde een doelmatig uniform moet aan hebben, leidde tot het ontstaan van verschillende tenues, die in de loop der tijd werden aangeduid als 'klein en groot', 'dagelijks of gala', 'grijs of zwart' enzovoorts. Het principe was dat men over twee verschillende pakken beschikte. Er is menigmaal door de overheid en het leger geprobeerd om een uniform in te voeren waarbij voor deze verschillende tenues dezelfde kleding gebruikt kon worden. Het motief ligt voor de hand: bezuiniging. Ook onderscheid in gebruik voor zomer- en winterdoeleinden mocht niet teveel tot verschillende aanmaak van uniformen op staatskosten leiden. In 1937 werd een commissie ingesteld voor het ontwerpen en beproeven van een nieuwe veldjas. *Hierbij ging de commissie van het standpunt uit, dat de veldjas in beginsel bruikbaar moet zijn bij de hoge zomer- en bij de lage wintertemperaturen en dat zij zowel te velde en bij den dienst als ook als uitgaansjas gebruikt moet kunnen worden. (...) Dit laatste weegt zwaar, daar de bevolking de soldaten het meest buiten dienst ziet en het ontegenzeggelijk van veel belang voor de weermacht moet worden geacht, indien de uniform van den soldaat "oogt".*²⁰

Bezuinigingen lagen vaak ten grondslag aan uniformveranderingen of tenminste aan het type uniform dat ontwikkeld moest worden.

Een ander veelgebruikt economisch motief om een uniform te wijzigen dan wel een bepaald model goed te keuren was dat van de binnenlandse aanmaak van het uniform. Dit kon om een detail gaan, zoals in 1806 met de stof 'hilversum'. In de buurt van Hilversum werd een stof geweven die ook 'hilversum' werd genoemd en een mengweefsel was van linnen en katoen. De stof kon worden gebruikt als voering van de uniformrokken van koning Lodewijk Napoleons leger en deze bepaalde dat dit ook diende te geschieden, teneinde de 'fabrieken' in Hilversum te redden die door de opkomst van het Vlaams linnen 'met eenen totalen ondergang worden bedreigd'.²³ Lodewijk Napoleon handelde hiermee conform zijn eigen beleid, want hij had in januari 1807 laten bepalen dat *alles wat tot de Kleeding en Equipering van den Militair behoort, uit Inlandsche Fabrieken zal worden aangekocht...*²⁴

Dit is uitgangspunt gebleven onder het Koninkrijk der Nederlanden en er werd ook op gecontroleerd. Tijdens de grote inspectie van 1832 bijvoorbeeld werd uitdrukkelijk gezegd dat de inspecteurs zich ervan moesten vergewissen dat de wollen stoffen in de regimentsmagazijnen uit eigen land afkomstig waren; bij twijfel mochten ze deskundigen inroepen om de herkomst van de wol te kunnen vaststellen.²⁵ Afgezien van een stof voor de voering - een ogenschijnlijk detail - kon soms wel degelijk ook de uiterlijke verschijning van het uniform veranderen door de wens dat de grondstoffen van eigen bodem moesten zijn. In minstens één geval viel een uniformwijziging samen met een poging om de bedrijvigheid in de koloniën te stimuleren. Bij de invoering van de lichtblauwe pantalon tussen 1843 en 1845 heette het in de circulaire: *om in stede van het grijze, eene ander soort van laken voor de kleeding der troepen te kiezen, welke zich als beter en goedkoper aanbeveelt, en door de kleur van welke, als blaauw zijnde, de indigo-cultuur in de Overzeesche bezittingen zal worden bevorderd (...) het donker grijze (maringo) en licht grijze laken (...) wordt afgeschaft (...) het lichtblauw laken als stof voor de pantalons wordt aangenomen.*²⁶ De nieuwe pantalons moesten dus blauw worden omdat men uit het Indonesisch indigo gemakkelijk de juiste kleur kon vervaardigen. Het principe van 'eigen productie eerst' vierde vanzelfsprekend ook hoogtij in de dagen van de gewapende neutraliteit bij de mobilisaties van 1914 en 1939. Maar het heeft langer stand gehouden dan dat.

Wie zich buigt over de vraag waar de kleding en uitrusting tegenwoordig gemaakt wordt, heeft een flinke wereldkaart nodig: maar de tijd dat men 'binnenlands' produceerde ligt nog niet zover achter ons. In 1956 stapte men van gevechtsskleding naar Brits model over op gevechtsskleding naar Amerikaans model. De weinige veranderingen die men ten opzichte van het Amerikaanse voorbeeld doorvoerde, hadden te maken met de Nederlandse productiemogelijkheden: *Hierbij is men op enige punten afgestapt van de buitenlandse modellen en stoffen, mede om aansluiting te krijgen op hetgeen door de Nederlandse industrie kan worden vervaardigd...*²⁷

Er zullen duizenden uniformen gemaakt moeten worden

Overwegingen van praktische aard, schoonheid of kostenbesparing zijn op zichzelf meestal niet voldoende geweest om grotere wijzigingen in de uniformering tot stand te brengen. Een grotere uniformwijziging in het leger heeft nu eenmaal heel veel voeten in de aarde: er moeten andere materialen worden ontworpen, beproefd, besteld, geproduceerd, gedistribueerd... In dit hele proces waren veel partijen met belangen en er was veel geld mee gemoeid, wat de logische verklaring is voor het feit dat een grotere wijziging in uniform bijna altijd gepaard ging met opvallende politieke en/of militaire veranderingen. Juist in een tijd van 'omwenteling' bleek het mogelijk om de praktische, esthetische en economische argumenten om te zetten in daden en ook op uniformgebied een omwenteling tot stand te brengen.

Dit is evident wanneer de jaren van grote politiek-militaire veranderingen worden vergeleken met die van veranderingen in uniform. De uniformering van het Koninkrijk Holland (1806), het Keizerrijk Frankrijk (1811) en het Koninkrijk der Nederlanden (1813) werd natuurlijk bepaald door een wisseling van regime. Maar daarna blijven de parallellen opmerkelijk. In de jaren 1828-1829 vond in het Nederlandse leger een samenvoeging plaats van 'Staande Armee' met de 'Nationale Militie' en het is niet toevallig dat in dezelfde jaren opmerkelijke

Afb. 7. H. de Buite, Groepsfoto van de officieren van het IIIe bataljon 6^e Regiment Infanterie, 1914/15, inv. nr. 00108532. Oude en nieuwe uniformen worden door elkaar heen gedragen.

veranderingen in de uniformering werden doorgevoerd. Het einde van de mobilisatie met het oog op de Belgische afscheiding, 1839, viel ook samen met wijzigingen in uniform, zij het minder opmerkelijke. De jaren waarin het aanzien van de soldaat voor 19^e eeuwse begrippen vrij drastisch veranderde, 1847-1856, waren jaren waarin ook op politiek en militair vlak veel veranderde in Nederland. De liberale revolutie veranderde het aanzien van de politiek. Maar ook militair stond het in die jaren niet stil. Zo werd de bewapening verbeterd en tegelijkertijd werd de oorlogvoering mobieler, wat, zoals we hebben gezien, andere eisen aan het uniform stelde.

De grote veranderingen in uniform rondom 1897/8 vielen samen met de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1898, waardoor ook de legerorganisatie werd aangepast. In de jaren 1901 en 1905 werd de militiewet en de wet op de schutterijen opnieuw aangepast, wat ook weer samenviel met belangrijke veranderingen in uniform. De invoering van een veldgrijs uniform in 1912 viel samen met een opwaardering van het belang van het veldleger. Juist vanuit dit instituut was ook aangedrongen op een uniform dat in de moderne oorlogvoering te velde meer dekking bood.²⁸ Ook in 1922 vielen - zij het kleine - uniformwijzigingen samen met een nieuwe militiewet en een nieuwe legerorganisatie. Nog met de invoering van het gevechtspak in 1958, opgestart in 1956, waren de politieke implicaties duidelijk. Waar Nederland in de Tweede Wereldoorlog vooral vanuit Groot-Brittannië opereerde en ook een op de Britten geïnspireerd uniform droegen, werd in de jaren vijftig gekozen voor het Amerikaanse gevechtspak. Ongetwijfeld hing dit zowel samen met de sterke aanwezigheid van de Amerikaanse bondgenoot in Duitsland als met de inzet van een Nederlands VN-detachement onder Amerikaans bevel in de Korea-oorlog.

De redenen voor het samenvallen van dergelijke politiek-militaire veranderingen met een uniformwijziging liggen voor de hand.²⁹ Wanneer men, gedwongen door ontwikkelingen, toch nieuwe uniformen moest produceren was het logisch ook eventuele wijzigingen door te voeren. Bovendien veranderden, als de politieke situatie wijzigde, ook de signalen die men met het uniform wenste door te geven - zoals wiens principale bondgenoot men is. In 1900 schreef een oplettende officier in de *Militaire Spectator* al: *Op het oogenblik wordt er door ons Legerbestuur ernstig over uniformverandering gedacht. Wanneer de Schutterij wordt afgeschaft en een Landstorm in het leven wordt geroepen, zal deze door het Rijk moeten gekleed worden. Er zullen dan duizenden en duizenden uniformen moeten gemaakt worden.*³⁰

Hoe er van uniform veranderd werd

Hoe een uniformwijziging daadwerkelijk tot stand kwam is een verhaal apart. Aan het begin van de 19^e eeuw was dit vooral een kwestie van invoering van bovenaf. Uiteindelijk was een uniformverandering een zaak des konings. Dat wil echter ook weer niet zeggen dat alleen de koning bepaalde wat er wanneer

Afb. 8: Rijbroek van een officier, 1912-1940, inv. nr. 117989

Voor de stof heeft de officier gekozen voor tweed. Het effect is daardoor weinig 'uniform'.

gebeurde. Een circulaire van 1842 in verband met de invoering van nieuwe epauletten, degendragons en sjerpen laat in de inleidende tekst goed zien hoe de procedure verliep. *De directeur-generaal van oorlog, in aanmerking genomen hebbende, dat het thans bestaand model epauletten en degendragons der officieren, min(der) doelmatig wordt geacht, dat ook het tegenwoordig model van sjerp tot veel verschil in het dragen derzelve aanleiding geeft, en dat bij het leger, van lieverlede, omtrent het een en ander afwijkingen tot stand hebben gegrepen; Overwogen hebbende het van verschillende kanten geuit verlangen, dat in de voorgeschreven distinctive teekenen eenige verandering en wel bepaaldelijk in de epauletten, eenige meerdere sierlijkheid, mogt worden aangebragt; Gelet dat Zijne Majesteit, aan wien het voorschreven verlangen is kenbaar gemaakt, en wiens intentien zijn gevraagd, omtrent de ten deze te maken wijzigingen, weiwillend de magtiging heeft gelieven te verstrekken, om in bedoelde onderscheidingsteekenen de gewenschte verandering te doen aanbrengen; Heeft derhalve (...) goedgevonden (...) met approbatie des Konings, de bestaande modellen (...) te wijzigen.*³¹

Hier zijn alle kenmerken van het proces verwoord. De militairen waren ontevreden met de rangonderscheidingstekens, blijkbaar omdat ze én niet mooi genoeg én niet praktisch genoeg gevonden worden. In de praktijk werden dus de voorschriften niet nageleefd en improviseerde men er lustig op los, wat vervolgens de directeur-generaal van Oorlog (dit was veelal ook de minister zelf) ertoe bracht een wijzigingsvoorstel te laten ontwerpen. Dit werd in de regel

onder strikt toezicht van het departement gedaan. Ten slotte werd de kwestie voorgelegd aan de koning, wiens oordeel bepaalde of de wijziging wel of niet werd doorgevoerd.

De uitvoering van de uniformverandering was een kwestie die niet centraal geregeld was. Officieren werden geacht om zelf hun kleding en uitrusting aan te schaffen en bestelden het benodigde veelal bij particuliere kleermakers. Voor de minderen en onderofficieren werd materiaal aangekocht en in opdracht vervaardigd van de kwartiermeesters en/of officieren van kleding van het regiment. Deze maakten op lokaal niveau afspraken met particuliere leveranciers. Bij het regiment werd hooguit uit deelproducten - bijvoorbeeld losse jassen, epauletten, knopen etcetera - het eindresultaat vervaardigd of kleding hersteld dan wel op maat gemaakt.

Naarmate de eeuw verstreek, werd de invloed van de koning kleiner. Zijn minister werd verantwoording schuldig aan het parlement, dat meer politiek weerwoord gaf. In de praktijk betekende dit dat verschillende belangengroepen tevreden gehouden moesten worden door hen te betrekken bij de besluitvorming of in elk geval het idee te geven dat ze betrokken waren. Ook de mening van de 'gemene soldaat' werd ineens een belangrijke factor. Het resultaat was het begin van inspraak- en onderhandelingsprocedures als het instellen van commissies, enquêtes en openbare discussies. Het niveau van die discussies was niet altijd even hoog wanneer het op de bevoorrading van het leger aankwam. In de meeste van de bovengenoemde instellingen was immers vakkennis niet onmiddellijk een vereiste. De discussie werd vooral gevoed door mensen die qualitate qua aanwezig waren dan wel zichzelf beschouwden als 'ervaringsdeskundige': de min of meer willekeurige militair. Typend voor het bedroevende peil van veel commissies is een uitwisseling van gedachten uit 1868, ontstaan naar aanleiding van een rapport 'van de commissie belast met het doen van voorstellen tot verbetering in voeding, kleeding en verder materieel leven van den soldaat'. Om jonkheer kapitein Serraris aan het woord te laten: *Verder beweert hij, 'dat de Nederlandsche soldaat aan de soep gehecht is.' In de eerste plaats kom ik tegen de bewering op, dat de Nederlandsche soldaat aan de soep gehecht is. Om aan eene gewoonte gehecht te zijn moet men gedurende eenige tijd onder haren invloed geleefd hebben. (...) Ik beweet, dat de loteling eerst geenszins waarde als soldaat begint te krijgen tegen het tijdstip dat hij met groot verlot vertrekt en dat hij voor zijne indiensttreding nooit soep gegeten heeft...*¹¹ Deze pietluttigheid bleef gedurende lange tijd het niveau waarop men met elkaar van gedachten wisselde: kennis en onderzoek lagen in elk geval meestal niet ten grondslag aan de wordingsgeschiedenis van veel uniformen.

In 1878 deed zich een belangrijke wijziging voor toen aan de korpsen de zelfstandigheid om kleding en uitrusting in te kopen werd ontzegd. In plaats daarvan werd kleding- en fourage-aanschaf centraal geregeld en vervolgens gedistribueerd onder de verschillende eenheden van het leger. Om dit doel te

bereiken waren in Delft, Amsterdam en Woerden zogenaamde 'Centrale Magazijnen' actief. Voortaan werden daar de kleding- en uitrustingstukken voor de gewone manschappen vervaardigd. Dat betekende dat de Hoofdintendant en de Directeur van het Centraal Magazijn Amsterdam grote invloed gingen uitoefenen op het proces van uniformproductie en -verandering. En wel een behoudende: met name de directeur van het Centraal Magazijn had belang bij weinig verandering, omdat hij in zijn magazijn vaak nog over enorme voorraden veelal jaren van tevoren ingeslagen goederen beschikte - lakensoorten voorop. Veel wijzigingen werden hier tegengehouden met als argument dat de enorme voorraden in de depots een verandering wel heel duur maakte. De vraag, of hij die voorraden dan wel had moeten aanleggen, werd zelden gesteld. In de periode tussen pakweg 1898 en 1940 was het gebruikelijk, dat bij een uniformwijziging een commissie werd samengesteld. Die commissie bestond dan uit een afgevaardigde van de intendant, meestal de enige met vakinhoudelijke kennis - bijvoorbeeld een textielingenieur - en afgevaardigde officieren van de cavalerie, infanterie en artillerie, veelal zonder enige voorkennis. Voorbeelden van dit soort commissies zijn legio en het Nationaal Archief in Den Haag heeft er zelfs een aparte inventaris voor nodig om ze allemaal te ontsluiten.¹² Deze commissies waren geliefd en gevreesd tegelijk. Geliefd, want ze boden een

Afb. 9 - Centraal Magazijn. Op aanwijzingen van ritmeester W.A.M. Westraën van Meeteren vervaardigd: proefmodel voor een nieuwe veldmuts, 1929, inv. nr. 061279.

De favoriet voor een nieuw model veldmuts in 1929 van de 'commissie hoofddeksel' was dit ontwerp. Ritmeester Westraën van Meeteren had deze muts ontworpen naar Belgisch voorbeeld. Voor de commissie had het Centraal Magazijn een aantal exemplaren vervaardigd. De veldmuts kon echter niet de goedkeuring van hoger geplaatste personen wegdragen.

goed platform om de eigen ideeën en wensen kenbaar te maken. De archieven van dergelijke commissies bevatten meestal een groot aantal ingezonden brieven met concrete uniformvoorstellen en soms zelfs tekeningen of zelf gemaakte proefmodellen erbij. Maar de commissies waren ook gevreesd. Niet zelden was de commissie intern verdeeld en duurde het veel te lang voor zij met een voorstel of proefmodel kwam. Daar maakten dan de Hoofdintendant, de directeur van het Centraal Magazijn, de opperbevelhebber of de minister weer gebruik van om het proces te dwarsbomen of er een eigen voorstel doorheen te jagen. Een goed voorbeeld is de 'commissie hoofddeksel', die in 1929 werkte aan een nieuw model veldmuts. Nadat de commissie, na een jaar, eindelijk met een drietal mogelijke modellen was gekomen en een proef wilde laten doen, liet de commandant veldleger weten dat eigenlijk alleen een proef met een Tsjechisch model veldmuts bespreekbaar was. Een model dat de commissie nog niet eens bekeken had! Het dreigde een slepende zaak te worden en toen bleek dat er voorraden kepi-laken onderhands verkocht waren, besloot de minister in te grijpen en de hele commissie maar op te heffen.³⁹ Soms dreef dit schouwspel van commissies, prijsvragen, ambtelijke beslissingen en politiek ingrijpen de militair die geacht werd van mooie en doelmatige uniformen te worden voorzien tot wanhoop. Luitenant Bannink van het KNIL schreef in de *Militaire Spectator* een bijdrage onder de veelzeggende titel 'Het uniformvraagstuk van het N.I.-leger. Eene lijdensgeschiedenis'. Zijn verontwaardiging over de bureaucraten stak hij

Afb. 10. C.F. Goldman, Militairen tijdens de Boni-expeditie in 1905, nabij Paré Paré, fotoafdruk 1905, inv. nr. 00150609. Duidelijk zichtbaar de vele varianten in uniform, veroorzaakt door uniformwijzigingen en praktische aanpassingen van militairen ter veld.

niet onder stoelen of banken: wij mogen H.M. onze beminde Koningin geen verwijt maken (...) Maar wel hebben wij het recht Hare Adviseurs, Hare Technische Adviseurs (...) het verwijt voor de voeten te werpen, dat zij onze belangen geheel verwaarloosd hebben. Nogmaals, wat beoogt de regering hiermede? Wil zij ons met alle geweld drijven in de armen eener vakorganisatie?!⁴⁰

Gelet op de grote voorraden

De intentie van de legerleiding is altijd geweest dat men in het leger zo uniform mogelijk gekleed ging, met een immense regelzucht als gevolg. De kleinste details werden in voorschriften en circulaires besproken en voorgeschreven. Niet alleen gold dit voor het uniform, maar ook voor de accessoires die men al dan niet gebruiken mocht. In 1841 bepaalde bijvoorbeeld de directeur-generaal van Oorlog dat het gebruik van paraplu's door officieren weliswaar toegestaan werd, maar alleen 'buiten de gelederen'.⁴¹ In tijden waarin weinig veranderingen werden doorgevoerd slaagde men er meestal ook wel in om in zijn algemeenheid een 'redelijk wel' gelijkvormig en 'net' uiterlijk te bereiken. Dit was in elk geval de conclusie tijdens de grote inspectie van 1832. Maar er was altijd iets mis of niet regulier. Bij genoemde inspectie waren dat de overjassen. Het grijze laken waarvan zij gemaakt waren, de 'maringo', was van zulke slechte kwaliteit, dat vele overjassen snel versleten en sommige militairen daarom gedwongen waren een ander overjas te regelen.⁴²

De belangrijkste reden voor afwijkingen van de norm in het dragen van uniformen en het voorkomen van verschillen in kleding tussen militairen van dezelfde eenheid was ongetwijfeld zuinigheid. Zoals boven gezegd lagen economische motieven niet zelden ten grondslag aan een uniformverandering. Niet alleen het leger wilde geld besparen, ook de militairen wilden dit, met name de officieren. Zij moesten immers zelf hun nieuwe uniform betalen en hadden daar lang niet altijd geld voor over. In bijna alle gevallen van uniformwijziging werd het daarom toegestaan om voor bepaalde periodes de oude kleding af te dragen. Omdat sommige van hun collega's wel al nieuwe uniformen kregen, had dit onvermijdelijk een heel divers uiterlijk in één korps tot gevolg. Dit is geen oud verschijnsel. Nog in 1956 werd naar aanleiding van de invoering van de nieuwe gevechtscloeding gesteld dat ... *gelet op de grote voorraden aan huidige veldkleding en de tijd welke de aanmaak - in grote hoeveelheden - van de gevechtscloeding zal vergen, de invoering van de nieuwe gevechtscloeding slechts geleidelijk zal geschieden, waarbij er naar zal worden gestreefd in eerste instantie de parate onderdelen te voorzien.*⁴³

Het verschil in uniformering dat ontstond door het afdragen van 'oude stijl' uitrustingsstukken tijdens het invoeren van nieuwe is door het leger nooit beschouwd als een groot probleem. Meestal vindt men de constatering dat de kleding van goede kwaliteit is, broederlijk staan naast uitspraken over hoe divers men geuniformeerd is. Een goed voorbeeld is een inspectierapport uit

1811. Dit betreft een regiment dat in oud-Hollandse uniformen gestoken was en werd ingelijfd in het Franse leger als het 123e regiment infanterie van linie. De oud-Hollandse uniformen waren wit, de Franse militairen droegen blauw als basiskleur: *L'habillement n'est pas mauvais. Il y aura des remplacements à faire à la fin d'année. Il y a aussi quelques articles qui ne sont pas complète a d'autre qui besoin de réparation. La variété des uniformes des différentes corps d'ou sans sortir les hommes qui entrér dans le 123e forme une bigarrure désagréable...*¹⁰

De periode die men nog beschikbaar had om oude kleding af te dragen verschilde per uniformwijziging aanzienlijk. Het minimum - in geval van grote wijzigingen - ligt rond de twee jaar, de periode die men bijvoorbeeld kreeg om de grijze pantalone te wisselen voor lichtblauwe. Het decreet werd 24 december 1843 afgekondigd en op 1 januari 1846 werd iedereen geacht over een broek in de nieuwe kleur te beschikken.¹¹ De langste periodes van het voorkomen van niet meer reglementaire, oude uniformen zijn te vinden in het interbellum, tussen 1918 en 1940. In verband met een centrale productie en een grote mobilisatievoorraad was het vaak het leger zelf dat jaren nodig had om oude kleding op te maken. Na de wijziging van het kleur laken in 1923 van donker- naar lichtgrijs kreeg men nog rond 1930 bij het hoofdkwartier van het veldleger klachten binnen over het feit dat manschappen jassen en broeken kregen uitgereikt van de oude en nieuwe kleur grijs ('grijsgroen' of 'blauwgrijs') door elkaar heen. Desondanks luidde de eindconclusie van de hoofdintendant dat dit nog jaren zou duren en men hierin maar gewoon moest berusten, of het nu afbreuk deed aan het aanzien van de militair of niet.¹²

Het probleem van het opmaken van voorraden kleding en het afdragen van oude uniformen speelde ook bij overplaatsingen een belangrijke rol. Vooral voor officieren, die immers zelf de rekening betaalden, was dit een niet onbelangrijke factor. Vaak werd het hen toegestaan bij een overplaatsing hun oude uniform af te dragen alvorens een nieuwe aan te schaffen, zoals in een bepaling van Zijne Majesteit van 1847.¹³ Een officier der jagers overgeplaatst naar de grenadiers kon dus nog een jaar of twee in zijn jagersuniform voor de troepen verschijnen. Een eenheid met een buitengewoon uniform kon soms voor vreemde problemen komen te staan. Het zogenaamde Limburgsch Bondscorps had in de jaren veertig van de 19^e eeuw een afwijkend uniform. Waar de rest van het leger blauw als basiskleur van het laken had, waren de Limburgse uniformen groen. Geld- en voorraadproblemen waren er de oorzaak van dat in elk geval in de periode 1847-1849 het contingent er heel wat minder 'uniform' uitzag dan men zou denken op grond van afbeeldingen. Op 6 maart 1847 meldde de kolonel van het infanterie regiment dat hij door 'eigen' groene uniformkleding heen raakte en zolang hem van rijkswege geen nieuw laken was verstrekt, dan wel geld om dit te bestellen, werden aan manschappen en onderofficieren uniformjassen van 'het algemeen model' (blauw!) uitgereikt. Bovendien waren de mouwvesten op, wat de kolonel alleen oplossen kon door

Afb. 11 W.C. Staring. Het Limburgs Bonds Contingent, infanterie anno 1842-1846, kleurendruk 1900, inv. nr. 00009098/16. De troepen zijn door Staring afgebeeld in hun groene rokjassen. Uit archiefstukken blijkt dat de praktijk weerbarstiger was: vele manschappen waren noodgedwongen gekleed in oude, blauwe rokjassen.

in plaats van een mouwvest, een tweede rokjas uit te delen. Hiervoor werden rokjassen gebruikt die oud en afgedragen en van 'het algemeen model' waren. De kolonel stelde vervolgens via zijn brigade-generaal voor de rokjas maar af te schaffen en in plaats daarvan juist alleen maar mouwvesten te produceren. Al met al was zijn contingent dus weinig 'uniform' gekleed, hoe inspirerend het uniform voor kunstenaars ook altijd geweest is.¹⁴

Er werd ook geknoeid met uniformen en stoffen voor uniformen, wat ongetwijfeld ook de nodige verschillen in uitdossing tot gevolg zal hebben gehad. Volgens de voorschriften voor de officieren van kleding uit 1814 dienden zij attent te zijn op malversaties van soldaten met oude uniformen. De soldaten regelden onderling oude, afgedragen uniformen, die zij inleverden bij de kwartiermeester alsof zij die uniformen zelf afgedragen hadden. Zij kregen dan een nieuwe en verkochten het uniform, dat hun eerst was uitgereikt, aan burgers.¹⁵ In 1847 lezen we in de correspondentie van de 1^e infanteriedivisie een idee van de commandant bedoeld om burgers af te schrikken kleding van militairen te kopen: *Te Den Bosch, Zutphen, Gorinchem en Deventer zijn in der tijd keuren tot stand gebracht, ten doel hebbende door bedreiging van straf de burgers dier steden af te schrikken van het opkopen (of) in pand nemen, of op*

*eenige andere wijze zich in bezit te stellen van Kleding of Equipementsstukken, voor zoo verre die behoren tot de uitrusting van Militairen beneden den rang van officier...*⁹

Zelden zag ik een vreemdsoortiger mengelmoes

Een soldaat zal snel iets aan zijn kleding veranderen en de voorschriften even vergeten wanneer het uniform dat hem is uitgereikt niet praktisch is in de omstandigheden waarin hij zijn werk moet doen. Foto's van soldaten in Indonesië in de jungle die naast de legertrucks staan met ontbloot bovenlijf zijn niet zo vreemd. Ook bontjassen die het leger niet verstrekke, maar die wel om het lijf hingen bij militairen in de winter van China zijn niet zo eigenaardig.¹⁰ Maar wanneer gedurende lange tijd aan militairen die in extreme omstandigheden moeten werken alleen maar uniformen zijn verstrekt die niet aan de omstandigheden zijn aangepast, kan het leed niet te overzien zijn. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de KNIL aan het begin van de 20^e eeuw: *Zelden zag ik een vreemdsoortiger mengelmoes van uniformen dan gedurende den tijd, dat ik te velde was: officieren in khaki, met blauwe of groene jassen, fietspetten, stroo- en zwarte hoeden, soldaten met stroohoeden of helmhoeden zonder garnituren, achterste voren op, met witte, blauwe of serge broeken, attila's en Atjehjassen zonder knopen en uitmonstering, enz., enz., teveel om op te noemen. Daar wreekte zich het verzuim, dat men geen afzonderlijke praktische veldtenue had vastgesteld.*¹¹

Deze grote chaos was wel uitzonderlijk. Het waren meestal vooral relatief kleine veranderingen, zoals de op eigen initiatief opgenaaide steekzak op menig

Afb. 12 C.F. Goldman, Groepsportret van militairen en ambtenaren tijdens de Bani-expeditie in 1905. Fotoafdruk 1905, inv. nr. 00150609

veldgrijze veldjas, die gedaan werden om het uniform bruikbaar te maken. Veelvoorkomend was de oplossing om de voorschriften voor de verschillende tenues te ontduiken door de meest praktische kleding te dragen in plaats van de voorgeschreven kleding. Goede voorbeelden hiervan zijn de katoenen werkpakken die in het interbellum veel werden gedragen bij warme omstandigheden, of de neiging van de soldaten uit het Limburgsch Contingent in 1847 om de rokjas in de kast te laten hangen en in plaats daarvan in het mouwvest uit te rukken.

Sommigen hebben er hartstochtelijk voor gepleit om de bruikbaarheid als enig doel van het uniform te zien en vonden dat de legerleiding al deze veranderingen 'uit de praktijk' onmiddellijk in nieuwe uniformen en voorschriften moest omzetten. De enige functie van het uniform was in hun ogen het gebruik ervan als gevechtscloeding. In 1905, in een reactie op de eerder genoemde voorstellen om de sabeltas en talpa bij de bereden artillerie te handhaven, reageerde een officier onder het synoniem 'S.' geprikkeld: *...alle onnoodige zaken en bijzondere uniformen moeten m.i. weg. Wie trekt er nu in de XXe eeuw met eene uniform te velde, die in een museum, in plaats van op den openbaren weg, thuis behoort?*¹²

De geur van status en traditie

Maar dit waren uitzonderingen. Het oog en aanzien van het leger in vreedstijd is altijd door velen belangrijk gevonden, zowel om de status ten opzichte van de burgerij hoog te houden als voor het in stand houden van allerlei korpstradities. Velen pleitten er dan ook voor bij het ontwerpen van uniformen vooral te denken aan gebruik in vreedstijd, een tijd die gezien de ervaring langer duurt dan de oorlogstijd en dus eigenlijk veel belangrijker is.¹³ Voor een goede korpsgeest was traditie belangrijk en geen detail kon hierin onbetekenend zijn. Zo heeft de man die zich inzette voor het behoud van de sabeltas, ook iets te zeggen gehad over het aantal tressen van de attila: *Verder zouden wij de attila zeven tressen in plaats van zes willen geven, want bij dit kleedingstuk hoort nu eenmaal een oneven aantal tressen en het is jammer dat men van deze traditie is afgeweken, toen men de uniform van een der grootere rijken copieerde.*¹⁴ Traditie en status hingen nauw met elkaar samen. Vele uniformstukken van elite-eenheden waren voorbehouden aan de elite-soldaten en daarom een felbegeerd object. In 1849 werd aan het tweede bataljon grenadiers óók de eer toegekend om net als het eerste bataljon de voor de grenadiers kenmerkende mutsen van berenhuid te gaan dragen.¹⁵ Nederlandse mariniers die bij de Britse commandotroepen tijdens de Tweede Wereldoorlog en kort daarna een groene commandobaret hadden verdiend, moesten die bij terugkomst in het korps Mariniers weer afzetten om het hoofddeksel te dragen dat bij hun eigen uniform hoorde. Het mouwlint van hun commandotraining mochten ze echter blijven dragen, ook op het Nederlandse blauwe tenue. Later zijn er mariniers

gesignaleerd die in Nederland hun commandotraining hadden gevolgd en hun groene baret weigerden af te leggen.²⁰
De geur van het leger was er dus ondanks alle bureaucratie en regelzucht vooral een van rekbaarheid, status en traditie.

Afb. 14 L. Roelfsema, Portret van een Gele Ridder ten voeten uit, verf op papier, 1925-1930, inv. nr. 00116232

Noten

- 1 Anoniem 'W.L.', 'Enkele opmerkingen over de tegenwoordige uniform der Nederlandsche cavalerie', in: *Militaire Spectator* 61(1892) 264-266, aldaar 265
- 2 Anoniem, 'Denkbeelden over Militaire kleeding', in: *Militaire Spectator* (1865) 242-250
- 3 Anoniem, 'Denkbeelden over Militaire kleeding', in: *Militaire Spectator* (1865) 242-250
- 4 A.W. den Beer Poortugael, 'De kleur der uniform, in verband met onze gevechtsterreinen', in: *Militaire Spectator* (1900) 829-831
- 5 Buijs, 'Losse beschouwingen over wenschelijke veranderingen in de uniform der infantene', in: *Militaire Spectator* (1891) 396-401
- 6 Buijs, 'Losse beschouwingen', 397
- 7 Nationaal Archief, ministerie van Oorlog, Archief eenheden infanterie, toegangsnr. 2.13.52, inv. nr. 1058 (hierna: NA 2.13.52 inv. nr. 1058), 1^e brigade infanterie 1^e divisie, commandant 1^e divisie aan de commandant 1^e brigade, 13 december 1947
- 8 J. Bruinink, 'Problematiek van de gevechtstkleeding', in: *Militaire Spectator* (1964) 472-475, aldaar 473
- 9 Archives Nationales, Archive du Cabinet de Louis Bonaparte Roi de Hollande, Parijs, inv. nr. 296
- 10 Buijs, 'Losse beschouwingen', 397
- 11 Anoniem, 'De kleeding der cavalerie', in: *Militaire Spectator* (1849) 118-121
- 12 NA 2.13.52 inv. nr. 1058, kolonel van het 7^e regiment infanterie aan de commandant van de 1^e brigade
- 13 Anoniem, 'Denkbeelden over kleeding, uitrusting en bewapening der troepen van verschillende wapenkorpsen', in: *Militaire Spectator* (1836) 5-11, aldaar 6
- 14 NA 2.13.52 inv. nr. 1058, circulaire van het Ministerie van Oorlog 18 januari 1842
- 15 Storm van 's-Gravesande, 'Uniformen voor de bereden artillerie', in: *Militaire Spectator* (1905) 192-196, aldaar 192
- 16 Anoniem, 'Uniformen voor de bereden artillerie' (reactie), in: *Militaire Spectator* (1905) 597-601, aldaar 599
- 17 Anoniem, 'Enkele opmerkingen over de tegenwoordige uniform...', 264
- 18 Buijs, 'Losse beschouwingen', 398
- 19 Jan Willems van Borselen en Karel Nicolas, *De marinier en zijn uniform. Geschiedenis van kleding en tenues bij het Korps Mariniers* (Rotterdam 2006) 119
- 20 Willem III had af bij de huzaren en het Indisch Leger de atilla ingevoerd. Vriendelijke mededeling Frans Smits
- 21 F.G. de Wilde, 'De uniformen van het Nederlandse leger rond 1900', in: *Armamentaria* 13(1978) 54-70, aldaar 55
- 22 Nationaal Archief, ministerie van Oorlog, Commissie Veldjas, toegangsnr. 2.13.80, inv. nr. 4, rapport van de commissie, december 1938
- 23 Nationaal Archief, ministerie van Oorlog voor 1813, verbaalen, 1-8 maart 1807, relatieven, 849, 28 februari 1807, toegangsnr. 2.01.14.02 (hierna: NA 2.01.14.02)
- 24 NA 2.01.14.02, resoluties, missiven, 1282 12-30 (jan 1807)
- 25 NA 2.13.52 inv. nr. 807, circulaire ministerie van Oorlog 23 januari 1832
- 26 NA 2.13.52 inv. nr. 1058, circulaire van het ministerie van Oorlog, 24 december 1843

- 27 Bruinink, 'Problematiek van de gevechtstkleeding', 52
- 28 Dr. W. Klinkert, *Het vaderland verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1914* (Den Haag, 1992) 461
- 29 Anoniem, 'Invoering nieuwe gevechtstkleeding', in: *Militaire Spectator* (1956) 51-56, aldaar 51, 52
- 30 den Beer Poortugael, 'De kleur der uniform', 830
- 31 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058, circulaire departement van Oorlog, Afdeling Personeel, No 73
- 32 Jhr. Kapitein Serraris, 'Een woord naar aanleiding van het artikel (...) over het rapport van de commissie belast met het doen van voorstellen tot verbetering in voeding, kleeding en verder materieel leven van den soldaat', in: *Militaire Spectator* (1868) 216-225, aldaar 218
- 33 Nationaal Archief, Archief Hoofddintendant, Totaaloverzichten van de bestaande commissies 1929-1936, toegangsnr. 2.13.43.16
- 34 Nationaal Archief, Commissie Hoofddeksel, toegangsnr. 2.13.78, inv. nr. 1
- 35 J.C.A. Bannink, 'Het uniformvraagstuk van het N.I.-leger. Eene lijdensgeschiedenis', in: *Militaire Spectator* (1910) 14-21
- 36 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058, circulaire van 10 augustus 1841
- 37 Nationaal Archief, Archief eenheden infanterie, archief inspectie van 1832, toegangsnr. 2.13.52, inv. nr. 810
- 38 Anoniem, 'Invoering nieuwe gevechtstkleeding' 51
- 39 Archives Nationales, inspectierapport 123^e regiment, 18 april 1811, inv. nr. AF IV 1118 289
- 40 N.A. 2.13.52 1058
- 41 Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog, Hoofdkwartier Veldleger, toegangsnr. 2.13.16, inv. nr. 555
- 42 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058
- 43 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058, archief 1^e brigade, 1^e divisie infanterie, correspondentie tussen de kolonel van het 7^e R.I., de brigade-commandant en de divisie-commandant
- 44 Nationaal Archief, archief van de kwartier-meester generaal en de generale staf, toegangsnr. 2.13.13.09, inv. nr. 170, instructie over het houden van boek door de officieren van kleeding en wapening, 1814
- 45 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058
- 46 Ondere mariniers in Indonesië alsmede in Peking. Van Borselen en Nicolas, 'De marinier', 141 en 178
- 47 Bannink, 'Het uniformvraagstuk van het N.I. Leger', 15
- 48 Anoniem, 'Uniformen voor de bereden artillerie' (reactie), in: *Militaire Spectator* (1905) 597-601, aldaar 600
- 49 Buijs, 'Losse beschouwingen', 397
- 50 Anoniem 'W.L.', 'Enkele opmerkingen over de tegenwoordige uniform...', 265
- 51 N.A. 2.13.52 inv. nr. 1058
- 52 Van Borselen en Nicolas, *De marinier*, 166

Ph. M. Mes

‘Tot hulp geroepen’

Korte geschiedenis van het Korps Mobiele Colonnés

Het Korps Mobiele Colonnés was een Nederlands antwoord op de gewelds dreiging in de Koude Oorlog. Vanaf de oprichting in 1955 moest het korps zorg dragen voor brandweer-, opruim- en reddingsoperaties en drinkwatervoorziening. Tot 1963 had het korps de status van vierde krijgsmachtdeel. In 1993 werd het KMC opgeheven. Zo kwam ook een einde aan het bestaan van de ‘Nooddrinkwatervoorzieningscompagnie’.

Ph.M. Mes is Majoor Infanterie bd

Afb. 1 Redders in het ruinedorp ‘Legerplaats bij Laren’. Redding uit een woonhuis, 1958.

De oprichting

In het Staatsblad van 10 juli 1952 werd de wet op de Bescherming Bevolking afgekondigd.

In artikel 1 van deze wet werd vermeld: *Onder Bescherming Bevolking verstaat deze wet het geheel van niet-militaire maatregelen tot bescherming van de bevolking en hun bezittingen zomede van de bezittingen van de openbare lichamen tegen de onmiddellijke gevolgen van oorlogsgeweld.*

De organisatie Bescherming Bevolking betrof een zuiver civiele organisatie die vooral lokaal was georganiseerd en bestond uit vrijwilligers. In de militaire onderstelling van 1954 werd ervan uitgegaan dat rekening moest worden gehouden met aanvallen, onder andere met kernwapens, op militaire vliegvelden, de hoofdstad, het regeringscentrum, het belangrijkste havengebied, de oorlogshavens en industriële centra.

Om het hoofd te bieden aan massale vernietiging, de redding van zeer grote aantallen gewonden, het verzorgen en transporteren van deze gewonden en het blussen van grote branden werd de behoefte onderkend om in tijden van nood te kunnen beschikken over snel beschikbare eenheden behorende tot een landelijke organisatie. Deze eenheden zouden naast de lokale eenheden van de BB ingezet kunnen worden op zwaartepunten. Om deze reden werd in 1954 besloten Rijks Mobiele Colonnies op te richten.

166

Abt. 2: Het zogenaamde puindorp of ruinedorp in aanbouw. Defensielocatie Craio (Laren), 1957. (Foto LFD)

167

Abt. 3: Opruimdienst in actie. Afbraakoefening in Grave. Het perceel is door de gemeente ter beschikking gesteld, november 1957.

Deze Mobiele Colonnies moesten gevuld worden met vrijwilligers uit de burgermaatschappij. De bereidheid onder de burgerbevolking om zich als vrijwilliger aan te melden was echter zeer gering. Immers de echte vrijwilligers hadden zich al aangesloten bij de lokale BB-organisatie. Het op deze wijze niet kunnen vullen van de gewenste organisatie vormde de aanleiding voor de Ministerraad om in haar vergadering van 14 maart 1955 te besluiten de geplande en noodzakelijk geachte eenheden met militairen te bemannen.

De aanzet om te komen tot een Korps Mobiele Colonnies was gegeven. Er moest echter nog veel worden gedaan voordat het er ook werkelijk was. Voor de uitvoering van de beslissing vond intensief overleg plaats tussen de minister van Binnenlandse Zaken, de verantwoordelijke voor de rampenbestrijding, en de minister van Oorlog en Marine. Dit overleg resulteerde in een eerste Gemeenschappelijke Beschikking dd 24 juni 1955.

Deze Gemeenschappelijke Beschikking werd als Ministeriële kennisgeving van 6 augustus 1955 in de Landmachtorders onder nummer 55210 opgenomen. In deze kennisgeving werd onder meer vermeld:

- de minister van Oorlog en Marine stelt militair personeel ter beschikking
- de militaire vorming, opleiding en oefening en de militaire uitrusting geschiedt overeenkomstig de aanwijzingen van de minister van Oorlog
- de organisatie, de opleiding en de oefening met betrekking tot de specifieke

Bescherming Bevolking taken geschieden overeenkomstig de aanwijzingen die de minister van Binnenlandse Zaken geeft in overeenstemming met de minister van Oorlog

- de minister van Binnenlandse Zaken stelt het benodigde Bescherming Bevolkingsmaterieel ter beschikking
- de Mobiele Colonnies worden gesteld onder bevel van een algemeen inspecteur, tevens Commandant Mobiele Colonnies, die rechtstreeks ressorteert onder de minister van Oorlog
- de financiering van de Mobiele Colonnies geschiedt uit de begroting van de minister van Binnenlandse Zaken

Het Koninklijk Besluit waarbij het Korps Mobiele Colonnies formeel werd opgericht volgde op 14 november 1955 en luidde:

Wij Juliana,
Bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden,
Prinses van Oranje Nassau, enz., enz., enz.,

Op de voordracht van Onze Ministers van Oorlog
van 3 november 1955, Directoraat Juridische Zaken,
Afdeling Wetgeving en Publiek Recht, Nr. 210.482 K

Gelet op de artikelen 68 en 195 der Grondwet;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Enig artikel

Te rekenen van 1 augustus 1955 is opgericht het
Korps Mobiele Colonnies, waarvan de organisatie
door Onze Minister van Oorlog zal worden vastgesteld.

Onze Minister van Oorlog is belast met de uitvoering
van dit besluit dat in de Staatscourant zal worden geplaatst.

Soestdijk, 14 november 1955.

Get. Juliana

De Minister van Oorlog

Get. C. Staf

De daadwerkelijke vorming van het Korps Mobiele Colonnies

In een rap tempo volgden de besluiten om tot een daadwerkelijke vorming te komen van het Korps Mobiele Colonnies.

- 6 augustus 1955: oprichting van de Staf van de Algemeen Inspecteur, tevens Commandant Mobiel Colonnies. Plaats van vestiging: Vught
- 6 augustus 1955: oprichting van het Depot Mobiele Colonnies. Plaats nog onbekend
- 10 september 1955: het Depot Mobiele Colonnies wordt in afwachting van het kazernement bij Schaarsbergen ondergebracht in het kamp Gollfinks te Arnhem
- 5 november 1955: De Algemeen Inspecteur, tevens Commandant van de Mobiele Colonnies wordt aangewezen als registratief Korpscommandant van al het personeel geplaatst bij het Korps Mobiele Colonnies
- 21 januari 1956: De Mobiele Colonnies gaan in plaats van naar Schaarsbergen naar het kamp bij Laren

Over de organisatie, de personele invulling en het benodigde materieel werd veelvuldig overleg gepleegd door de minister van Oorlog en de minister van Binnenlandse Zaken. Dit leidde ertoe dat op 12 september 1956 de minister van Binnenlandse Zaken aan de commissarissen der Koningin het volgende met betrekking tot de mobiele colonnies kon meedelen:

Abt. 4. Puinruimen. Mankracht met voorhamers en schoppen; afvoeren door een Fiat Angledozer; overhead-ladder de z.g. "puinhapper", 1958.

Afb. 5. Brandweerman oefent op de waterwinplaats, 1956.

Algemeen

De Mobiele Colonne worden bemand met reserve- en militiepersoneel van land- zee- en luchtmacht, dat de eerste oefening achter de rug heeft en geen mobilisatiebestemming heeft. Per jaar kunnen 4000-4500 dienstplichtigen beschikbaar worden gesteld, waardoor met de opleiding van de dienstplichtigen van alle Mobiele Colonne (totale sterkte ong. 17.000 man) ruim 4 jaren zullen zijn gemoeid. De gemiddelde leeftijd van de dienstplichtigen is ongeveer 25 jaar. Zij blijven dienstplichtig, dus beschikbaar voor de Mobiele Colonne voor wat betreft:

de minderen:	tot het 35 ^e jaar
de onderofficieren:	tot het 40 ^e jaar
de reserve-officieren:	tot het 45 ^e jaar

Commandovoering

Het geheel, te weten 12 Brandweer (BWR)-colonne (waarvan 1 varende), 6 Opruim- en Reddingsdienst (ORD)-colonne en 5 Geneeskundige Dienst (GD)-colonne, staat onder commando van een generaal-majoor, de Algemeen Inspecteur tevens Commandant van de Mobiele Colonne, die wordt bijgestaan door een staf, enigszins gelijkende op, doch kleiner dan die van een Infanterie Divisie. De tot de Staf van de Commandant van de Mobiele Colonne behorende officieren bestaan voor het merendeel uit beroepspersoneel. De bij de Mobiele Colonne in te delen officieren zijn reserveofficieren.

Bewapening

Het personeel van de Mobiele Colonne wordt bewapend, opdat het in staat is zich te kunnen verdedigen tegenover een eventueel optreden van bijvoorbeeld vijandelijke parachutisten, waardoor te hulp snellende Colonne niet het risico lopen door een enkele parachutist in haar bijstandverlenende taak te worden belemmerd. Bepaald werd dat alle officieren zullen worden bewapend met het pistool, de helft van de onderofficieren met een stengun evenals één op elke 6 man minderen.

Uniformering

Het tot de Mobiele Colonne behorende personeel draagt de voor Nederland geldende militaire landmacht uniform met een speciaal voor de Mobiele Colonne vastgesteld distinctief: op de rechtermouw een blauwomrand zwart schild waarop de letters MC (geel) gevat in een groene lauwerkrans. Voorts wordt de landmachtbaret vervangen door de luchtmachtbivakmuts in de kleur van de landmacht battledress. Op de muts de letters MC, terwijl de schouderband wordt gedragen in de kleur van de dienst.

De Mobiele Colonne Brandweer (676 man)

Een rijdende BRW-colonne bestaat uit een staf, een staf- tevens verzorgingsdeta-

chement en 4 bluscompagnieën. De 4 bluscompagnieën hebben elk 3 pelotons à 4 diesel-sputen. Totaal beschikt de compagnie dus over 12 en de colonne over 48 sputen, voor de helft motor- en voor de andere helft autosputen, alsmede over ongeveer 36 km slangenmateriaal. Elke spuit heeft een capaciteit van 2400 tot 2800 l/ minuut met een barometrische opvoerhoogte van 80 m.

Bij 4 van de 11 rijdende MC's BWR, waarvan verwacht wordt dat zij in waterarme streken zullen moeten optreden, zijn bovendien nog extra slangenwagens voor het vervoer van 4" en 6" slangen ingedeeld voor watertransport over grotere afstanden.

Varende Mobiele Colonne Brandweer (330 man)

De varende MC-Brandweer beschikt over 36 motorsputen, die gelijkmatig over blusboten worden verdeeld. Deze blusboten worden bij afkondiging van de mobilisatie voor de MC gevorderd.

De Mobiele Colonne Opruim- en Reddingsdienst (1015 man)

De MC-ORD bestaat uit een staf, een staf- tevens verzorgingsdetachement (waarbij ingedeeld een peloton waterzuivering), 4 reddingscompagnieën en

Afb. 6 Waterwinning in de gemeente Gulpen. Oefening van 5 MC in Zuid-Limburg van 29-10 t/m 1-11 1979

1 pioniercompagnie, waarbij een aantal overheadloaders. Elke reddingscompagnie bestaat uit 3 pelotons à 4 reddingsploegen. Per compagnie zijn er dus 12 reddingsploegen en per colonne 48. De pioniercompagnie bestaat uit 4 pelotons à 3 pionierploegen.

Het peloton waterzuivering bestaat uit 3 waterzuiveringsinstallaties. Deze installaties kunnen theoretisch ongeveer 30 m³ betrouwbaar drinkwater per uur leveren. Het praktische debiet is echter afhankelijk van de mate van verontreiniging van het te behandelen water. De organisatie van dit peloton is er op berekend dat er continu gedurende dagen achtereen gewerkt kan worden. De taak van een waterzuiveringspeloton in een getroffen gemeente gaat niet verder dan het beschikbaar stellen van betrouwbaar drinkwater. Het vervoer en de distributie van dit water is de taak van de gemeente zelf.

Niet iedere MC-ORD beschikt over hetzelfde aantal overheadloaders. Het aantal varieert van 0 tot 7 al naar gelang de opstellingsplaats welke voor de colonne bij mobilisatie is bestemd.

De overheadloader is een combinatie van dozer en puingraver en is praktisch onmisbaar voor het berijdbaar maken van door puin zwaar versperde wegen. De kiepauto van 3 ton, opgesteld achter de overheadloader, is in 4 à 5 minuten met puin gevuld. De organisatie telt 4 bedieners per overheadloader, zodat gedurende dagen achtereen continu kan worden doorgewerkt.

De Mobiele Colonne Geneeskundige Dienst (685 man)

De MC-GD bestaat uit een staf, een staf- tevens verzorgingsdetachement en 5 compagnieën.

Elke compagnie bestaat uit 2 pelotons (is gelijk aan 2 Mobiele Geneeskundige Groepen).

Aan elk peloton zijn toegevoegd drie gewondentransportploegen, elk bestaande uit 1 chauffeur, 6 ziekendragers en een gevorderde bus, ingericht voor het vervoer van 6 liggende en 4 zittende gewonden.

Overgang naar de Koninklijke Landmacht

De status van het Korps Mobiele Colonne als 4^e krijgsmachtdeel was natuurlijk bijzonder indrukwekkend. In de praktijk bleek realisatie van alle consequenties verbonden aan deze status erg moeilijk.

Het overgrote deel van het beroeps- en het mobilisabel personeel kwam van de KL. Betreffende onder andere de oorlogsvoorbereiding, onderhoud en beheer moesten de regels en de procedures van de KL worden gevolgd. Hoewel rechtstreeks geplaatst onder de minister van Defensie was er derhalve een bijzonder intensief contact noodzakelijk met de Bevelhebber der Landstrijdkrachten.

Mede uit overweging dat in het belang van een doelmatige voorbereiding van het Korps Mobiele Colonne tot zijn taken en een doelmatige uitvoering van deze taken het alsnog gewenst was het korps in één der krijgsmachtdelen op te

nemen, verscheen op 1 februari 1963 een KB waarbij het Korps per 1 maart 1963 werd opgenomen in de organisatie van de Koninklijke Landmacht.

Uitbreiding en wijziging Organisatie Korps Mobiele Colonne De brandweer

In de basisorganisatie van het Korps was een varende mobiele colonne brandweer opgenomen. Al per 27 januari 1961 werd van de daadwerkelijke vorming afgezien. De oorzaken van het niet realiseren waren vooral:

- de problemen bij de eventuele vordering van de boten en de verkrijgbaarheid van voldoende geschoold personeel om met de vaartuigen om te gaan
- de vele hulpmiddelen die benodigd waren om in voorkomend geval de boten te voorzien van pompen en ander brandweermaterieel
- het uitsluitend bestemd zijn om in het Rotterdamse havengebied op te treden

Rond het jaar 1980 begon zich duidelijk de noodzaak af te tekenen om tot vervanging van het brandweermaterieel over te gaan. De pompen en de brandweervoertuigen waren inmiddels 25 jaar oud. Vernieuwing van het materieel zou echter een enorme aanslag betekenen op het budget ten behoeve van de rampenbestrijding van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

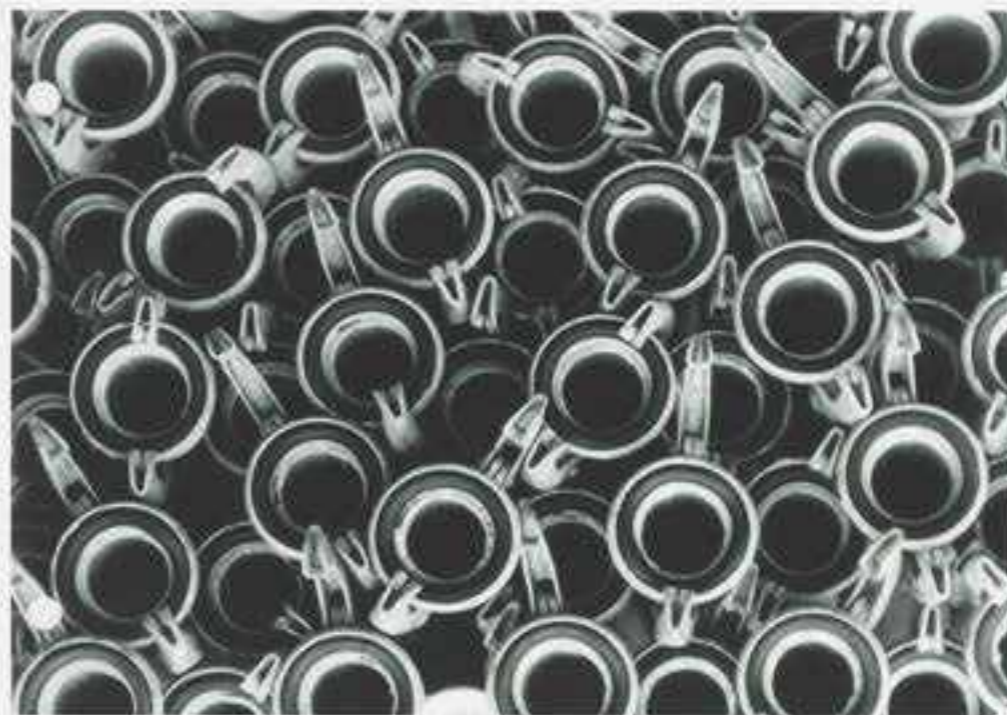
Gelijktijdig werd er gewerkt aan een wijziging van de totale organisatie van de rampenbestrijding. Uiteindelijk werd besloten om de Bescherming Bevolking, de BB, op te heffen. De taken werden verdeeld en nieuwe deelnemers werden in de landelijke organisatie van de rampenbestrijding opgenomen. Naast het Korps Mobiele Colonne waren dat de brandweer, de basisgezondheidsdiensten met inbegrip van het ambulancevervoer, het Rode Kruis en de politie. Bij de verdeling van de taken kreeg het Korps Mobiele Colonne geen brandweertaak toegewezen. Dit betekende het einde van de brandweercolonne.

Tot 1 januari 1987 maakten nog een afnemend aantal mobilisabele Mobiele Colonne Brandweer deel uit van de organisatie. Oefeningen en opleidingen werden na september 1983 echter niet meer gehouden.

De Opruim- en Reddingsdienst en Geneeskundige dienst

In 1967 werd besloten de naam van de Mobiele Colonne Opruim- en Reddingsdienst te wijzigen in Mobiele Colonne Reddingsdienst. De taak van deze colonne bleef hetzelfde. Bij de uitvoering van de taak, het redden van slachtoffers, moest nauw worden samengewerkt met de Mobiele Colonne Geneeskundige dienst. Meer en meer kreeg de filosofie dat voor het verkrijgen van een betere coördinatie in het rampterrein een samenvoeging van de elementen redding en geneeskundige verzorging beter was, gestalte.

In 1971 werd besloten de colones van de Reddingsdienst en die van de Geneeskundige dienst samen te voegen tot gemengde colones, de Mobiele Colonne Redding/Geneeskundige dienst (Mc Rdg/Gnk). 12 Mc's Rdg/Gnk met elk

Afb. 7 Stilleven van brandblusmaterieel.

1 staf, stafverzorgingscompagnie, 2 reddingscompagnieën en 2 geneeskundige compagnieën, werden in de organisatie opgenomen.

In de loop van de jaren '80 vatte de mening post om de integratie nog verder door te voeren. Besloten werd de redding- en geneeskundige compagnieën samen te voegen tot compagnieën redding-/geneeskundige dienst. Dit hield voor de organisatie van de Mc Rdg/Gnk in dat in de stafcompagnie een Gewondentransportpeloton werd opgenomen. De Mc bestond verder uit 4 compagnieën Rdg/Gnk met elk 2 pelotons redding en 2 geneeskundige pelotons. Na de al bij de brandweer vermelde opheffing van de BB en de verdeling van de taken binnen de rampenbestrijdingsorganisatie was het noodzakelijk om wederom tot reorganisatie over te gaan. Het aantal Mc's Rdg/Gnk werd uitgebreid tot 19. In verband met de toegewezen gewondentransporttaak werden 12 ziekenautocompagnieën met elk 96 gewondentransportvoertuigen opgericht.

Nooddrinkwaterleidingvoorzieningscompagnie

Tot in 1974 hield het KMC zich bezig met brandweer, redding, geneeskundige verzorging en in beperkte mate met waterzuivering. Gezien het feit dat de overheid van mening was dat er maatregelen getroffen moesten worden om de drinkwatervoorziening in "buitengewone omstandigheden" veilig te stellen, viel

bij het toenmalige ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (VOMIL) de keus op het KMC om uitvoering te geven aan een deel van de regels. Bij het KMC werd 1 compagnie met de naam Nooddrinkwaterleidingvoorzieningscompagnie geformeerd. Via bovengronds aan te leggen buissystemen transporteerde deze compagnie drinkwater naar plaatsen waar de watervoorziening verstoord was.

De wapenspreuk *Ad auxilium appellatus*

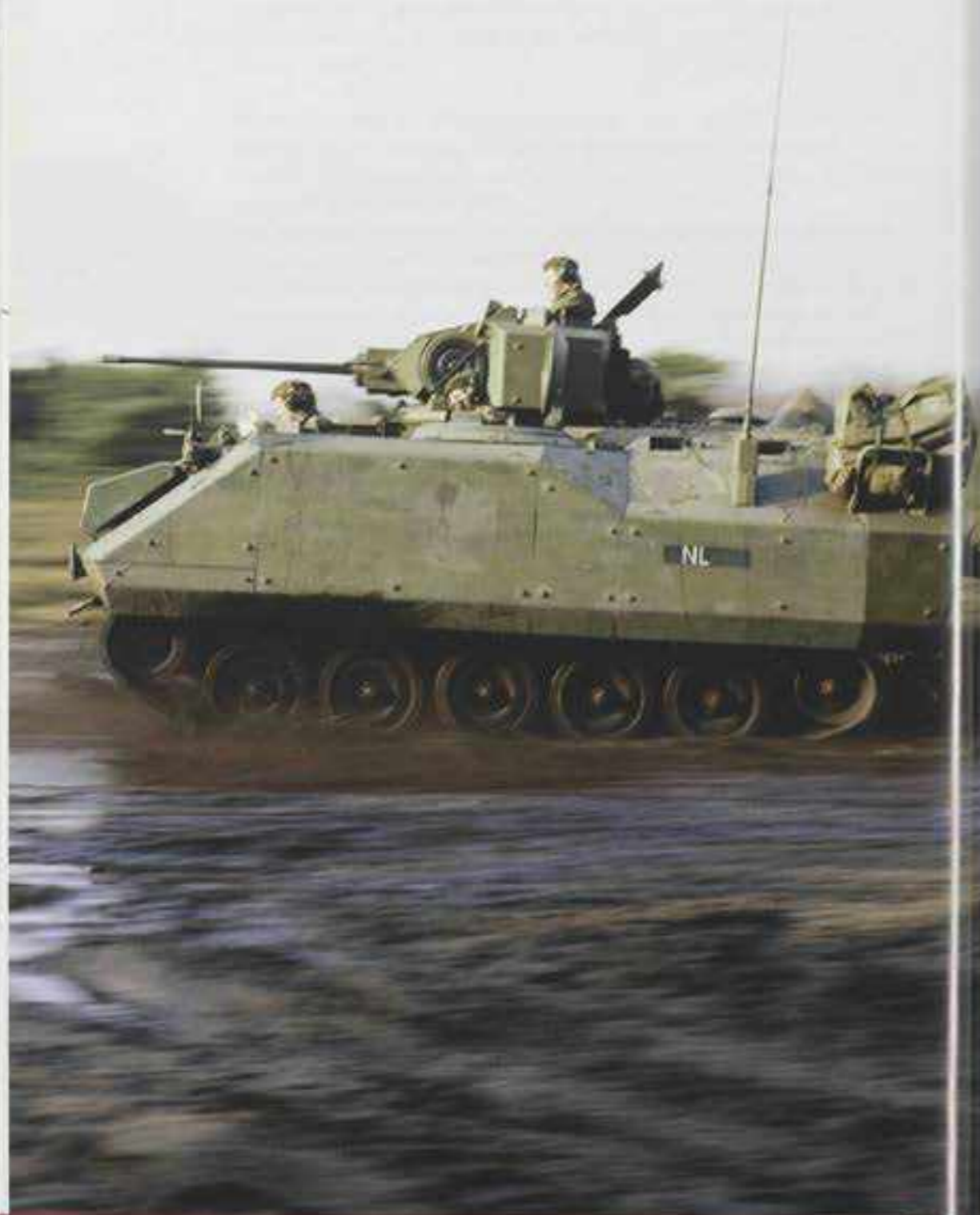
In 1958 besloten een aantal officieren, ingedeeld bij het Korps Mobiele Colonnees, een eigen officiersvereniging op te richten: de Vereniging Officieren van het Korps Mobiele Colonnees.

Vele honderden officieren traden tot de nog steeds bestaande vereniging toe. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vereniging Officieren van het Korps Mobiele Colonnees werd in 1983 door het bestuur van deze vereniging een prijsvraag uitgeschreven voor een wapenspreuk voor het Korps. Uit de vele inzendingen werd uiteindelijk gekozen voor de spreuk "Ad auxilium appellatus" (Tot hulp geroepen). Deze spreuk werd op 15 oktober 1983 aangeboden aan de Commandant van het Korps Mobiele Colonnees. Deze aanvaardde de spreuk waarna deze werd ingevoerd voor het KMC.

De opheffing van het Korps Mobiele Colonnees

De val van de muur en het beëindigen van de koude oorlog, de sterk gewijzigde internationale verhoudingen, de vermindering van de kans op conflicten zorgden voor een andere kijk op de civiele verdediging. De Defensienota 1990 gaf al aan dat de kans op gewapende conflicten op Nederlands grondgebied zeer gering was. In de Rijksbegroting voor het jaar 1992 stond opgenomen: "In overleg met het ministerie van Binnenlandse Zaken is besloten het Korps Mobiele Colonnees met ingang van 1 januari 1993 op te heffen". De gewijzigde inzichten ten aanzien van de rol van civiele verdediging bij calamiteiten maken deze ingreep mogelijk.

De continuïteit van optreden bij calamiteiten zal worden gewaarborgd door de relevante onderdelen van de defensie-organisatie. Maatregelen die in dit kader werden getroffen betreffen de oprichting van een militair bureau rampenbestrijding. Aanvankelijk werden hierin 5 rampenbestrijdingsbataljons opgenomen. Deze werden gevuld met personeel afkomstig van de mobilisabele eenheden van het KMC. Daar het niet mogelijk was om deze bataljons blijvend te vullen werden ten slotte drie rampenbestrijdingsbataljons geformeerd met personeel van en onder leiding van de Nationale reserve.

Alfred Staarman'

De YPR-765 in de Koninklijke Landmacht

Het pantserrupsvoertuig van het type YPR 765 is het belangrijkste gevechtsvoertuig van de landmacht van de laatste drie decennia. Dit gezichtsbepalende voertuig is een product van de Koude Oorlog, maar bewijst tot op heden zijn waarde als inzetmiddel van de pantserinfanterie. Instijgen! Van de Noord-Duitse laagvlakte, via de heuvels van Bosnië tot rivierbeddingen van Afghanistan.

Alfred Staarman is conservator voertuigen in het Legermuseum

Afb. 1 YPR-765 PRI op volle snelheid, 1988. Een belangrijke eis die gesteld werd aan de YPR was dat hij tanks in het terrein moest kunnen volgen.

(inv. nr. 00261988-071)

Inleiding

De YPR-765 is een pantserrupsvoertuig dat speciaal voor Nederland is ontwikkeld. Het ontwerp, dat is afgeleid van de M113 en waarvan de basis is gelegd in de jaren vijftig van de vorige eeuw, nadert anno 2008 het einde van zijn levensduur. Voor het Legermuseum reden om een exemplaar te verwerven. Met de YPR kan een kerntaak van de landmacht van de afgelopen drie decennia worden belicht: het pantserinfanterie-optreden in al zijn facetten, van Koude Oorlog tot vredesmissie. Dit artikel beschrijft de geschiedenis van de YPR in Nederlandse dienst, met speciale aandacht voor het museumexemplaar: een witte YPR in VN uitvoering.

Wiel of rups?

Bij aanschaf van voertuigen speelt de vraag: wiel of rups? Een voertuig voor de (pantser)infanterie moet een aantal eigenschappen bezitten die bij elkaar opgeteld een evenwichtige mix bieden van eisen die afgeleid kunnen worden uit de vijf hoofdfuncties van een gevechtsvoertuig: *vuurkracht, bescherming, mobiliteit, voortzettingsvermogen* en *leidbaarheid*. De kunst is om de gestelde eisen in de juiste onderlinge samenhang te brengen. Ze worden in het navolgende behandeld. Iedere pantserinfanterist leert dat zijn hoofdtaak tijdens gevechtsoperaties is het bestrijden van vijandelijk personeel en het daarbij behorende materieel. De vuurkracht speelt hierbij natuurlijk een essentiële rol. Welke prestaties moet de vuurkracht leveren, welke vooraf gedefinieerde doelen moeten tot op welke afstand kunnen worden bestreden, welke munitie is daarbij nodig, hoe verhoudt het systeem zich tot andere systemen waarmee wordt samengewerkt, zijn vragen die beantwoord moeten worden. Het kanon moet niet te klein zijn, want dan is het niet effectief, maar ook niet te groot, want dan gaat het ten koste van andere eigenschappen. De YPR was oorspronkelijk, in de testfase, voorzien van een 20 mm kanon maar kreeg uiteindelijk in de productieversie een 25 mm kanon (zijn opvolger, de CV 90, krijgt een 35 mm kanon). *Bescherming* draagt bij aan de overlevingskansen van de inzittenden en het voortzettingsvermogen van het voertuig. Het voertuig dat op papier zo goed beschermd (bepantserd) is tegen dreigingen van buitenaf, is gegarandeerd in de praktijk zo zwaar en log dat het niet meer te verplaatsen, en daardoor alsnog onbruikbaar is. De YPR is licht bepantserd, hij biedt bescherming tegen geweer- en licht mitrailleurvuur, scherfwering van artillerie- en mortiervuur en antipersoneelsmijnen. Maar bescherming is meer dan pantsering alleen. *Mobiliteit* draagt immers ook bij aan de bescherming, net als vuurkracht. Hoe sterker het kanon, des te verder je de vijand van je af kunt houden. Ook signatuurreductie (een laag silhouet) draagt bij aan de bescherming. Hoe lager het silhouet van een voertuig, hoe kleiner de kans op vijandelijke waarneming. Rupsvoertuigen zijn hier iets in het voordeel ten opzichte van wielvoertuigen. Zij hebben bij gelijke specificaties een lager silhouet, vanwege het ontbreken van wielophanging. *Mobiliteit* vervolgens

heeft alles te maken met de aandrijving en het verplaatsen van het voertuig, en dus heel direct ook met de vraag: wiel of rups? Bodemdruk, motorvermogen, bodemvrijheid en wendbaarheid zijn bepalende factoren. Het grote voordeel van een rupsvoertuig is dat het kan draaien om zijn as. Daarmee is zijn wendbaarheid veel groter dan een pantserwielvoertuig met een forse draaicirkel. Bodemdruk - dat is het voertuiggewicht gedeeld door de totale oppervlakte van de delen van de (rups)banden die de grond raken - is ook van belang. Een rupsvoertuig heeft een veel lagere bodemdruk dan een wielvoertuig omdat het gewicht van een rupsvoertuig over een veel groter oppervlak wordt verdeeld. Daardoor kan hij zich sneller door moeilijk begaanbaar terrein verplaatsen. Ook in het nemen van hindernissen (opstap, afstap en overschrijding), is een rupsvoertuig in het voordeel. Heeft een rupsvoertuig dan alleen maar voordelen ten opzichte van een wielvoertuig? Nee. Een wielvoertuig is sneller op de weg, maakt veel minder lawaai en heeft dus minder kans om opgemerkt te worden, heeft een lager brandstofverbruik en dus een grotere actieradius, is minder onderhoudsgevoelig en heeft dus lagere exploitatiekosten, en, last but not least, is ergonomisch voordeliger: het is

Afb.2. Organiek uitstijgen van pantserinfanterie uit een YPR. De schutter en helper met het antitank wapen Carl Gustav (hier buiten beeld), de schutter en helper met de mitrailleur MAG, en de verkeers- en de plaatsvervangend voertuigcommandant met hun geweer FAL stijgen uit volgens een vaste procedure. Dienstplichtigen maakten veelvuldig kennis met deze voertuigdrill. (collectie Wim den Dunnen)

minder vermoeiend om lang in een wielvoertuig vervoerd te worden dan in een rupsvoertuig. Bij de beantwoording van de vraag *wiel of rups* moeten deze voors en tegens worden meegewogen.* Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen wat in het moderne jargon heet 'optreden hoog of laag in het geweldsspectrum'. Voor optreden in het lage deel van het geweldsspectrum, bijvoorbeeld daar waar geen vuurcontact met een vijand te verwachten valt, en niet met manoeuvre-eenheden (tanks) hoeft te worden opgetrokken, kan prima worden volstaan met een wielvoertuig. Twee van de drie opvolgers van de YPR, de Fennek (verkenningvoertuig) en de Boxer (groot pantserwielvoertuig) zijn daar voorbeelden van. De derde, CV90, is een rupsvoertuig en moet aan alle eisen die voor het optreden in het hoge deel van het geweldsspectrum worden gesteld, voldoen. Dan is er nog het voortzettingsvermogen van een voertuig. Dat wordt bepaald door het laadvermogen in combinatie met de personele bezetting. Hoe meer personeel en lading er vervoerd moet worden, des te groter en zwaarder het voertuig wordt. De YPR biedt plaats aan maximaal tien man: commandant, plaatsvervanger, chauffeur, schutter, zes man infanterie. Die hebben uitrusting bij zich, wapens, levensmiddelen, munitie. Iedere gebruiker weet: er is altijd tekort aan laadruimte. Een YPR is nu eenmaal een compact gevechtsvoertuig en geen vrachtwagen. De *leidbaarheid* van een voertuig ten slotte wordt bepaald door de mate waarin communicatie mogelijk is. Zowel intern, via het intercomsysteem als met andere bevelsniveaus. Dit aspect is als gevolg van de revolutie op ICT-gebied van de afgelopen jaren in belang toegenomen. Er kan veel, steeds meer, maar ook hier moet weer naar een evenwicht gezocht worden om te voorkomen dat het voertuig een rijdend zend- en ontvangststation wordt. De hierboven genoemde vijf hoofdfuncties zijn alle herkenbaar in de YPR. Duidelijk is ook dat het eindresultaat een compromis is: optimalisatie van één functie zou ten koste zijn gegaan van andere. Gedurende zijn gebruikperiode heeft de YPR zich bewezen als een multifunctioneel compact voertuig, met een effectief wapensysteem. De lichte pantsering en de aandrijflijn met als zwakke schakel de transmissie, voldoen niet geheel meer aan de eisen van deze tijd.

Ontwikkeling van de YPR

In de aanloop naar de aanschaf van de YPR, rond 1970, beschikte de Nederlandse pantserinfanterie over Franse AMX pantserrupsvoertuigen en DAF YP 408 pantserwielvoertuigen. Belangrijk in de pantserinfanteriegedachte was dat de voertuigen in het gevecht de manoeuvre-eenheden moesten kunnen volgen. Hiermee werd de lat hoog gelegd. Het kunnen volgen van een Leopardtank door het terrein betekende bijvoorbeeld dat een wielvoertuig bij voorbaat zou afvallen. YP 408 chauffeurs konden daarover meepraten. Veel keuze was er eigenlijk niet. De Amerikanen hadden nog altijd de M113. De landmacht had de M113A1 (met dieselmotor) in gebruik bij de pantsergenie, bij de verkenners van de cavalerie (als M106 mortierplatform), en als gewonden-

transportvoertuig. De Amerikanen hadden met de M113 medio jaren '60 veel ervaring opgedaan in Vietnam. Eén van de lessen die ze daar leerden was dat het voertuig steeds belangrijker werd als gevechtsvoertuig in plaats van als personeelsvoertuig. De M113 was echter wel als zodanig ontworpen: een gepantserd personeelsvoertuig ('battle field taxi') zonder zwaar boordwapen, bedoeld om infanteristen naar de plaats van handeling te brengen. Het gevecht zou dan 'uitgestegen' gevoerd moeten worden. Toen dat in de praktijk niet gebeurde, voldeed de M113 niet langer en werd er nagedacht over aanpassingen.

De fabrikant van de M113, de *Food Machinery Corporation (FMC)* uit San Jose, California, had het voertuig vanaf het begin voortdurend gemodificeerd. Niet alleen werden de technische prestaties, motor, aandrijving, loopwerk etc. in de loop der tijd beter, maar in 1965 werd onder druk van de tactische lessen ook het ontwerp van het voertuig grondig aangepakt. De stap van personeelsvoertuig (M113) naar een gevechtsvoertuig, dat de Amerikanen aanduidden als *Mechanized Infantry Combat Vehicle (MICV)*, begon met het aanbrengen van schiet- en waarnemingsgaten in de romp van het personeelscompartiment. In eerste instantie aan beide zijden vier en achter in de klep twee. De indeling binnen moest ook aangepast worden: voortaan zaten de infanteristen ruggelings tegen elkaar. De bewapening werd opgekrikt van een 12,7 mm mitrailleur naar een 20 mm kanon. Met de volgende stap in het project dat werd aangeduid als XM-765, verloor de M113 zoveel van zijn oorspronkelijke ontwerp dat in feite sprake was van een nieuw voertuig. Om de schietpoorten voor de infanteristen goed in het ontwerp te kunnen inpassen, werden de zijden van

Abt. 3 Mechanized Infantry Combat Vehicle. M113 met schietpoorten en toren voor 20 mm kanon. (Hunnicut, Bradley)

romp afgeschuind. Aldus kwam langzaam de YPR tevoorschijn, hoewel nog lang niet in zijn oorspronkelijke vorm. Het aantal schietpoorten werd vervolgens weer teruggebracht tot twee aan weerszijden en één achter. Uit beproevingen was gebleken dat dat het maximaal haalbare was, wilden de infanteristen elkaar binnen niet te veel voor de voeten lopen. De capaciteit van de rookafzuiginstallatie moest worden verdubbeld om de bemanning in staat te stellen vanuit het voertuig te kunnen vuren. De bewapening bestond vooralsnog uit een 20 mm kanon.¹ Toen de beproevingen afgerond waren, kreeg de XM765 vreemd genoeg zijn oude naam weer terug, M113A1, maar nu met de toevoeging PI (*Product Improved*). De US Army liet deze ontwikkeling aan zich voorbij gaan en richtte zich op een ontwerp dat later zou resulteren in de Bradley. Maar de Koninklijke Landmacht had interesse in de verbeterde M113 en beproefde hem in 1974.² Een aantal wijzigingen later, waarbij onder meer het wapensysteem helemaal naar de rechterkant van het voertuig werd verplaatst, en de commandant aan de linkerzijde terecht kwam, werd het project hernoemd tot AIFV (*Armored Infantry Fighting Vehicle*).

Nederland plaatste de eerste order van 880 voertuigen in 1975. Het voertuig kreeg nu ook zijn definitieve Nederlandse naam: YPR-765.³ Y staat voor Nederlandse productie, PR voor Pantserwagens en 765 is een verwijzing naar het dossiernummer in het eerdere experimentele stadium waarin het voertuig werd afgeleid van de M113. Een aantal Nederlandse bedrijven werd ingeschakeld bij

Afb. 4 De XM 765 (X staat voor experimenteel), de voorloper van de YPR. Hij heeft al veel kenmerken van de YPR, maar de koepel is hier bijvoorbeeld nog in het midden geplaatst. (Legerkoerier oktober 1977)

de productie van de YPR. Dit leverde tegen een meerprijs van 150 miljoen gulden 265 honderd manjaren extra werkgelegenheid op.⁴

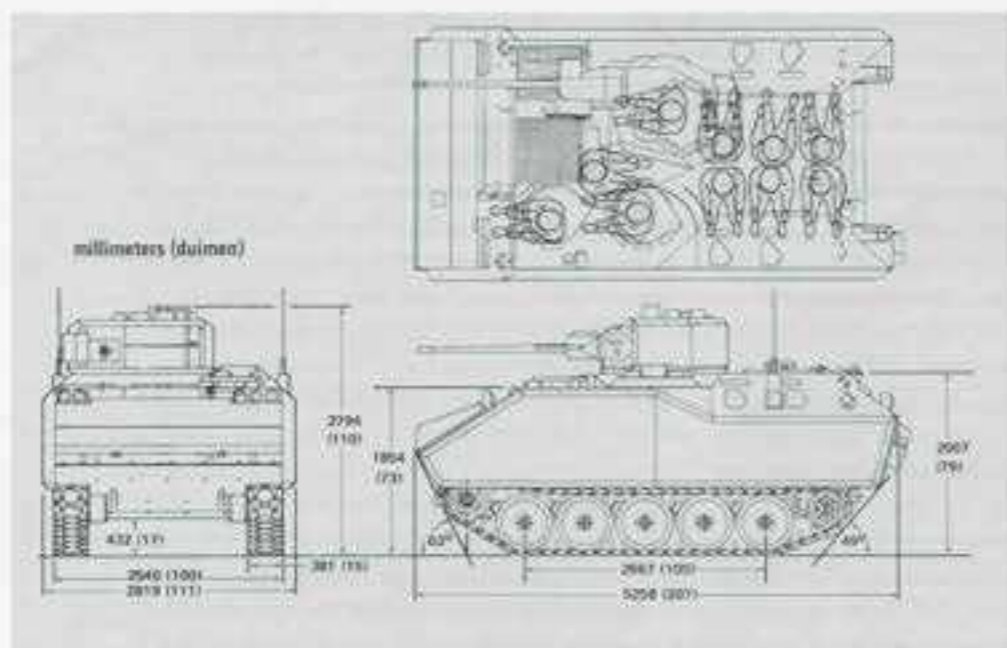
Van de eerste serie zijn de onderstellen allemaal door FMC in Amerika geproduceerd. Daf bouwde in licentie de torens en assembleerde de voertuigen. De tweede serie, een order waar 1,1 miljard gulden mee gemeoid was, is helemaal in Nederland gebouwd door het consortium DAF/RSV. Toen RSV (Rijn-Schelde Verolme) failliet ging is de firma RDM (Rotterdamse Droogdok Maatschappij) ingestapt. Voor de tweede serie heeft KMS (Koninklijke Marinebouw de Schelde) de hullen in elkaar gelast. De KL heeft aan het begin van het project het originele complete tekeningenpakket van FMC gekocht. Inmiddels zijn daar vele eigen modificaties aan toegevoegd. Bij elkaar betreft het circa 20.000 stuks.

Technische gegevens

De YPR is 5,26 meter lang en 2,82 meter breed. De hoogte varieert met de uitvoering, de basisversie zonder toren is 2,07 meter hoog. Onderscheidende uiterlijke kenmerken zijn de pantserlaminaatplaten die aan de romp zijn aangebracht, de afgeschuinde randen van deze pantserplaten, de vorm van de schuine voorzijde met daarop de zogenaamde boeggolfkeerplaat, de afgeschuinde zijden en achterzijde van het personeelscompartiment. Het chassis van de YPR bestaat uit gelast aluminium. Hierdoor is hij relatief licht. De YPR was net als de M113 amfibisch. Hij kon varen waarbij hij zichzelf voortbewoog door middel van de draaiende tracks. De uitgeklapte boeggolfkeerplaat aan de voorzijde zorgde voor de benodigde stabiliteit. Varen met een YPR kon alleen onder gunstige omgevingscondities: weinig stroming en geen hoge golfslag, anders was het te gevaarlijk. Inmiddels zijn de YPR's als gevolg van diverse modificaties zo veel aangekomen dat ze te zwaar zijn geworden om nog te kunnen varen. Deze typische eigenschap uit de Koude Oorlogstijd is hiermee komen te vervallen.

De krachtbron van een YPR is een zes-cilinder tweetakt dieselmotor (Detroit Engine Division GMC 6-V-53-T) met een automatische Allison versnellingsbak (3 vooruit, 1 achteruit). De motor levert 260 pk, dus initieel 20 pk per ton eigen gewicht. Anno 2008 zal die verhouding als gevolg van de gewichtstoename verslechterd zijn, ondanks het feit dat de motor ook iets meer vermogen levert. De actieradius bedraagt ongeveer 500 km bij een brandstofverbruik van ongeveer 1:1. De maximum snelheid op de weg is 60 km/u. De bodemvrijheid bedraagt 43 cm. Het gewicht compleet beladen was circa 13,5 ton, maar met de nieuwe pantsering 18 ton. Het overschrijdingsvermogen (diepe inkeping in het terrein) bedraagt 1,5 meter.

De romp wordt ondersteund door tweemaal vijf dubbele loopwielen, die door middel van torsiestaven in torsiebuizen worden afgeveerd. Aan de twee voorste loopwielstellen, aan beide zijden van het voertuig, bevinden zich de schokbrekers, ook de laatste loopwielstellen zijn voorzien van een schokbreker.

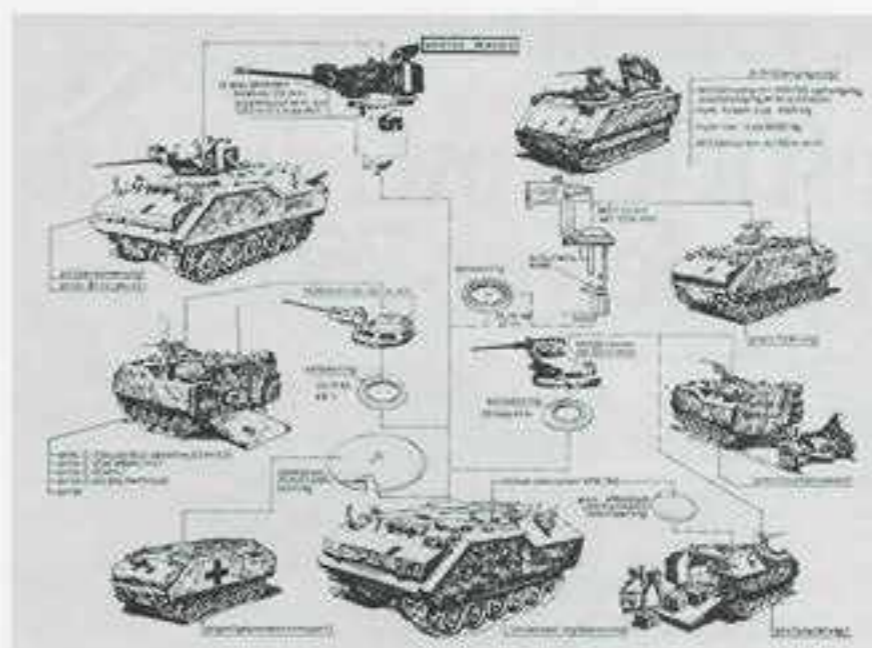

186

Afb. 5. Indeling YPR met maten. De plaats van de bestuurder is linksvoor. Daarachter zit de voertuigcommandant met naast hem in omgekeerde positie de plaatsvervangend voertuigcommandant en daarnaast de schutter. Commandant, chauffeur en schutter communiceren via de intercom. (Legerkoerier oktober 1977)

Aan de voorzijde van het voertuig bevinden zich de aandrijfwielen, voorzien van tandkranen en aan de achterzijde de spaninrichtingen, voor het op- of ontspannen van de rupsbanden. De rupsbanden worden gevormd door 63 (links) en 64 (rechts) stalen schakels met rubber gelagerde pennen en verwisselbare rubber blokken.⁶

De gehele bemanning kan van onder pantser via periscopen een blijvend visueel contact met de omgeving onderhouden. De schutter van het 25 mm kanon kan van binnenuit zijn wapen bedienen. Het boordwapen is een Oerlikon KBA-B02 in een zogenaamd *Enclosed Weapon Station* (EWS). Het kanon kan op drie manieren vuren: door middel van enkelschot, versneld enkelschot, en automatisch vuur. De vuurstootlengten zijn instelbaar tot maximaal 10 schoten. Het kanon heeft een dubbele patroonaanvoer zodat geschakeld kan worden tussen verschillende soorten munitie, bijvoorbeeld van HE (*high explosive*) naar AP (*armored piercing*). Het elevatiebereik ligt tussen de -10° en $+55^\circ$. De waarnemingsmiddelen bestaan uit verschillende typen periscopen voor de schutter, de chauffeur en de commandant, waaronder warmtebeeldapparatuur. Ook vanuit de PRAT (Pantser Rups Anti Tank) kan van onder pantser gericht en gevuld worden. Het lanceerplatform wordt hydraulisch en elektrisch bediend. De PRAT kan 12 antitankraketten vervoeren, en heeft ook een grondopstelling

187

Afb. 6. Schematisch overzicht van diverse typen YPR's. (Legerkoerier oktober 1977)

TOW (*Tube launched Optically tracked Wire guided missile*) aan boord voor uitgestegen optreden.

De YPR in de Koninklijke Landmacht

De KL voerde de YPR vanaf 1977 in, in twee rondes. De eerste serie van 1300 diende ter vervanging van de AMX PRI voertuigen. Daarna volgde een tweede ronde want ook de YP 408 moest worden vervangen. Daarnaast achtte de KL uitbreiding van de pantserbestrijdingscapaciteit noodzakelijk, hiervoor had men de YPR PRAT op het oog. Het wapensysteem voor pantserbestrijding van de YPR PRAT wijkt volledig af van de overige YPR voertuigen. De speciale toren heeft twee antitankraketlanceerbuizen voor het verschieten van TOW antitankraketten. De gewenste uitbreiding van de antitankcapaciteit rond 1980 was een rechtstreeks gevolg van ontwikkelingen binnen het Warschau Pact, dat nog altijd een groot conventioneel numeriek overwicht op de NAVO had. Het uitschakelen van vijandelijke tanks met de TOW draadgeleide antitankraketten was de taak van de pantserantitankcompagnieën van de pantserinfanterie. Pantserbestrijding was de kern van het verdedigend optreden van het Eerste Legerkorps in de Noord-Duitse Laagvlakte. Er zijn van dit type YPR circa 300 stuks ingevoerd. Zij vervingen de AMX lichte tank en de Nekaf TLV. Opvallend is dat het ministerie van Defensie na de bestelling van de eerste serie YPR's nog een uitgebreide marktverkenning uitvoerde om te komen tot een besluit welk voertuig de YP zou moeten vervangen. Zeventien voertuigen uit verschillende

Afb. 7 YPR PRAT (Pantser Rups Anti Tank). De PRAT kon met draadgeleide antitankraketten tot circa vier kilometer doelen uitschakelen. (Collectie W. den Dunnen)

landen werden betrokken bij de vergelijking. De Duitse Marder was de enige serieuze kandidaat maar was veel duurder dan de YPR. Het lag ook uit logistiek oogpunt wel zeer voor de hand om voor de vervanging van de YP408 wederom voor de YPR te kiezen." En dat gebeurde dus ook. In 1980 hadden zeven (voormalige AMX) pantserinfanteriebataljons beschikking over de YPR. Halverwege de jaren 80 kregen ook de acht YP408 bataljons de YPR en stroomden de PRAT's in. In de topjaren, rond 1990, had de landmacht 2140 YPR's in gebruik.

Uitvoeringen en modificaties

De basis van een YPR bestaat uit een romp en aandrijflijn. Al naar gelang de functie variëren de bewapening, de toren, de inrichting van het personeelscompartiment en de overige uitrusting als waarnemings- en verbindingsmiddelen. Bij de introductie had de KL twaalf verschillende versies van de YPR, in een overzicht van de Directie Materieel uit 2006 worden 18 verschillende typen YPR genoemd. Er zijn in de loop van de jaren vele modificaties geweest aan de YPR, zowel universele modificaties aan de serie als geheel, als ook typespecifieke. Vanaf 2000 is een groot modificatieproject gestart onder de naam YPR-2000. Dit betrof alleen de voertuigen van de parate en de opleidingseenheden; het mobilisabele bestand werd afgestoten. Na dit project is aan de type-aanduiding

A1 toegevoegd. In onderstaande tabel staan de verschillende typen aangegeven. Daar waar de aanduiding A1 ontbreekt betreft het typen die niet zijn gemodificeerd. De mobilisabele YPR PRI.50 en de Pantserupsradar zijn bijvoorbeeld niet meer meegenomen in het modificatieprogramma. Niet alle in de tabel genoemde typen waren overigens tegelijkertijd in gebruik. Het totaal aantal modificaties loopt in de vele tientallen en het voert te ver om ze allemaal op te sommen. Voorbeelden van enkele belangrijke universele modificaties zijn:

- het vervangen de Amerikaanse T130 tracks door Duitse Diehl tracks
- het aanbrengen van bagagerekken
- het aanbrengen van kabelsnijders
- het vervangen van assen in de eindaandrijving
- het dichtmaken van drie schietpoorten en vier periscopogaten
- het aanbrengen van het driekleuren vlekkenpatroon (standaard NAVO camouflage teerzwart, mosgroen, bronsbruin)

Dat de ene modificatie vaak de andere tot gevolg heeft bleek in het geval van het dichtmaken van de schietpoorten. Dat was een gevolg van een andere aanpassing: het aanbrengen van de bagagerekken rondom achterop het voertuig. De schietpoorten werden in de praktijk toch al niet gebruikt, maar nu waren ze ook officieel nutteloos geworden.

Afb. 8 Interieur van een YPR PRCO (Pantser Rups Commando), circa 1988. Het is moeilijk te zien welke versie van de YPR het precies betreft, maar gezien de aanwezigheid van een luitenant-kolonel van een pantserinfanteriebataljon van het regiment Chasse, zou het een PRCO-C1 (mobile commandopost op bataljonsniveau) kunnen zijn. (inv. nr. 00261988-039)

Tabel. Overzicht typen YPR, 1977-2008¹⁾

type	benaming	toelichting	aantal ²⁾
YPR 765 A1 PRI	Pantserinfanterie personeel/voertuig	met kanon 25mm en MAG coaxiaal mitrailleur 1 chauffeur, 1 schutter, 1 commandant, 7 man infanterie (1+1+1+7)	636
YPR 765 PRL50	infanterie personeelvoertuig	met .50 mitrailleur (1+1+1+7)	110
YPR 765 A1 PRCO-B	Pantsercommando commando/voertuig	met kanon 25mm en MAG coaxiaal mitrailleur. Voertuig Pelotoncommandant (1+1+1+4 overig)	53
YPR 765 A1 PRCO C1	Pantsercommando commando/voertuig	met mitrailleur .50 Mobile commandopost op bataljonsniveau (1+1+1+5 overig)	253
VERKYPR 765 A1 PRCO C1VERK	Pantsercommando- verkenningvoertuig	met mitrailleur .50 Verkenningpelotons van manoeuvreeenheden	onb.
YPR 765A1 PRCO C3	Pantsercommando commandovoertuig voor Genie	met mitrailleur .50 Mobile commandopost tbv Genie (1+1+1+6 overig)	onb.
YPR 765 A1 PRCO C4	Pantsercommando commandovoertuig	met mitrailleur .50 Mobile commandopost Lucht doelartillerie (1+1+1+5 overig)	32
YPR 765 A1 PRCO C5	Pantsercommando commandovoertuig	met mitrailleur .50 Mobile commandopost artillerievaarnemer (1+1+1+6 overig)	387
YPR 765 A1 PRMR	Pantsermortier mortierbreker	met mitrailleur .50 mortier 120 mm	153
YPR 765 A1 PRAT	Pantserantitank antitankvoertuig	toren met twee TOW antitankraket lanceerbuizen	303
YPR 765 A1 PRGWT	Pantser gewondentransport gewondentransportvoertuig	Geen boordwapen Ruimte voor 4 liggende gewonden op brancards	105
YPR 765 A1 PRGN	Pantsergenie genievoertuig	met mitrailleur .50 Met imperiaal tbv genie-uitrustingsstukken	onb.
YPR 806 A1 PRB	Pantserberging bergingvoertuig	met mitrailleur .50, HIAB kraan en lier en gereedschapsuitrusting. Hull van M113	63
YPR 765 A1 PRV	Pantser vracht vrachtvoertuig	Met mitrailleur MAG. Bevoorradingvoertuig met imperiaal.	12
YPR 765 A1 PRDR	Pantserbatterij diagnosevoertuig	Met mitrailleur MAG. O.a een sleepstang aan voorzijde, gereedschappen, werkbank, e.d.	onb.
YPR 765 Lex	Lesvoertuig	met leskabine tbv rijopleiding	10
YPR 765 A1 PRMRAT	Pantser Medium Range AntiTank, antitankvoertuig	grotendeels gelijk aan PRCO Uitgestegen tankbestrijding	onb.
YPR 765 A1 PRACF	Pantser tactical aircontrol party voertuig voor Forward Air Control	verdere gegevens niet bekend	onb.
YPR 765 KMAR	Bijstandvoertuig Militaire Politie	grotendeels gelijk aan PRCO Blauw, sommigen met dozerblad	onb.
YPR 765 PRDR	Pantser radar	grotendeels gelijk aan PRCO, met gevechtveldradar bij het vrachtkuik	87

Inmiddels gaat de YPR dus al ruim 30 jaar mee. In die periode is er het nodige veranderd aan de taakstelling van de Koninklijke Landmacht. De pantserbestrijding met lange dracht is met het wegvalen van dreiging vanuit het Warschau Pact allang geen hoofdtaak meer. De pantserinfanterie heeft er daarentegen andere taken bij gekregen. De YPR nog meer aanpassen dan al is gebeurd kan niet meer. Operationele tekortkomingen kunnen niet meer worden verholpen zonder dat ze ten koste gaan van andere eigenschappen van het voertuig. De jaren gaan nu tellen, anno 2008 is het einde van de levensduur in zicht. De voertuigen in Afghanistan slijten bovendien sterk door het operationele optreden. Loopwielen, rupsbanden en motoren hebben het zwaar te verduren.

De meest recente aanpassing aan de YPR is het aanbrengen van ERA (explosive reactive armour) pantser tegen het gevaar van RPG's (rocket propelled grenades). Deze antitankwapens van Russische makelij vormen in Afghanistan samen met bermbommen een grote bedreiging voor de voertuigen en hun bemanningen. Het gewicht van de YPR's is door het aanbrengen van ERA pantser toegenomen met vier ton tot achttien ton, wat nog weer een extra belasting vormt voor de gehele aandrijflijn. De gewichtstoename maakte ook het aanbrengen van extra schokbrekers noodzakelijk. Rond 2015 zullen de laatste YPR's uit de parate eenheden zijn vervangen door de Fenek, de Boxer en de CV90.

Afb. 9 Testrit in Uzuzgan met een YPR waarop ERA pantsering is aangebracht. (Defensie Materieelorganisatie)

Afs. 10 YPR PRU.50 in VN uitvoering van het Legermuseum (Inv. nr. 128081). Deze is afkomstig uit de oefenset en is niet in Bosnië geweest. De oefenset werd in Nederland gebruikt om de bataljons op te werken voor de uitzending.

De YPR van het Legermuseum

De YPR die door het Legermuseum is verworven is een bijzondere, zogenaamde *privé* .50 versie. Dit exemplaar komt uit de oefenset van de luchtmobiele bataljons die in het kader van UNPROFOR naar Bosnië werden gezonden, van 1994 tot medio 1995. In 1993 was de Luchtmobiele Brigade opgericht, een lichte infanterie eenheid die snel door de lucht verplaatsbaar en inzetbaar moest zijn. In dit concept pasten uiteraard geen zware pantservoertuigen. Omdat bij het optreden in Bosnië dergelijke voertuigen wel gewenst waren, besloot de legerleiding dat Dutchbat de beschikking zou krijgen over YPR's. De luchtmobiele militairen traden normaal gesproken te voet op, de YPR werd gebruikt als personeelsvoertuig. Ze moesten de blauwhelmen van de vredesmacht tijdens patrouilles en verplaatsingen de nodige pantserbescherming bieden tegen scherpschutters en mijnen. Een Dutchbat infanteriecompagnie had

10 YPR's nodig: voor de drie pelotons in totaal zes, voor de commandant en plaatsvervanger in totaal twee, één vrachtuvoering en één voor gewonden-transport. Voor de drie infanteriecompagnieën dus 30 YPR's. Daarnaast nog 22 voor de bataljonsstaf en de stafcompagnie. Met 10 reservevoertuigen maakte dat een totale behoefte van 62 stuks. Voor de oefenset in Nederland waren 52 voertuigen nodig en voor de rij-opleiding nog eens zestien.¹⁰ Het gebruik van een oefenset in Nederland om de bataljons op te werken voor de uitzending, was noodzakelijk omdat de luchtmobiele bataljons niet organiek met YPR's waren uitgerust. Ze konden ze dus ook niet zelf mee(terug)nemen: de inzetset bleef bij rotaties achter in Bosnië. De voertuigen werden wit gespoten en voorzien van UN aanduiding. De landmacht koos ervoor om voor de rol van de YPR als vredeshandhaver niet de reguliere versie met het 25 mm kanon mee te nemen, maar in plaats daarvan die met de .50 mitrailleur. De vraag was waarom? Het kanon kan tot 1500 meter lichtgepantserde voertuigen uitschakelen, terwijl de mitrailleur eigenlijk alleen geschikt zou zijn voor gebruik tegen personeel. Los daarvan had de mitrailleur het grote nadeel dat de schutter onbeschermd boven het voertuig het wapen moest bedienen, terwijl een 25 mm schutter onder pantser kon blijven. Om de .50 schutter te beschermen werden daarom *gunshields* geplaatst, die men had afgekeken van de Denen. Er kwam kritiek van binnen en buiten de landmacht op de beslissing het 25 mm kanon thuis te laten. In de media ontstond het beeld als zouden de landmacht en de minister van Defensie gewicht zijn voor de Servische eis dat Nederlandse blauwhelmen niet te zwaar bewapend mochten zijn. De landmachttop hanteerde bij de keuze voor de .50 naar buiten toe het argument dat dit wapen minder onderhoudsgevoelig was, en de opleiding ervoor eenvoudiger en korter was dan die voor het 25 mm kanon. Die redenering maakte bij veel lagere landmacht-officieren weinig indruk; chauffeurs moesten immers ook apart worden opgeleid. Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) concludeerde in zijn onderzoek naar de val van Srebrenica dat de ware reden voor het uitrusten van de YPR met de .50 een andere, 'bureaupolitieke' was: 'het luchtmobiele bataljon mocht niet gaan lijken op een pantserinfanteriebataljon'.¹¹ De logica daarachter was, dat als het luchtmobiele bataljon bij zijn eerste uitzending werd uitgerust en bewapend als een pantserinfanteriebataljon, er op politiek niveau twijfels zouden kunnen rijzen over het bestaansrecht van het nieuwe paradepaardje van de landmacht, en dat daardoor nieuwe investeringen in gevaar zouden kunnen komen. Hoe het ook zij, de YPR ging dus niet als gevechtsvoertuig naar Bosnië maar als personeelsvoertuig: 'de taxi van Ter Beek', genoemd naar de toenmalige minister van Defensie.¹² Gezien het karakter van de VN missie: vredeshandhaving door blauwhelmen, was dat overigens geen onlogische gedachtegang. Nadat de val van Srebrenica anderhalf jaar later het failliet van dergelijke missies had aangetoond, werd voortaan echter in Bosnië de 'echte' YPR gebruikt: met kanon en niet langer wit. De witte YPR met .50 staat door de discussie rond UNPROFOR, zoals die gevoerd werd